



D.O'RINBAYEVA
M.RAHIMOVA

DIKTANTLAR
TO'PLAMI

**D.O‘RINBAYEVA
M.RAHIMOVA**

DIKTANTLAR TO‘PLAMI
(metodik ko‘rsatma)

SAMARQAND -2017

Mazkur “Diktantlar to‘plami” umumiyo‘rta ta’lim maktablari (1-9-sinflar), shuningdek, kasb-hunar kollejlari va akademik litseylar o‘qituvchilari uchun mo‘ljallangan o‘quv metodik ko‘rsatma bo‘lib, undan o‘quvchilarning ona tilidan egallagan bilim, ko‘nikma va malakalarini mustahkamlash hamda nazorat qilish maqsadida diktant o‘tkazish uchun foydalanish mumkin.

Ko‘rsatma amaldagi mavjud materiallarni to‘plash, tizimlash hamda yangilash asosida tuzildi. To‘plam o‘qituvchilarning ishida ko‘mak bo‘ladi, deb umid qilamiz.

Ushbu ko‘rsatmaga oid barcha taklif va tilaklarni inobatga olamiz. Murojaat uchun: dilbarxon@inbox.ru.

Taqrizchilar:

SamVPKQTMOI o‘qituvchisi f.f.n.

Yuldasheva S.

Sam DU o‘qituvchisi f.f.n.

Mamadiyev Sh.

ISBN 978-9943-4584-4-4

Samarqand VPKQTMOIning Ilmiy Kengashining 2012 yil 26 sentabrdagi 7/5-sonli qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

Samarqand VXTXQTMOIning Ilmiy Kengashining 2017 yil 1 apreldagi 2-4/2-sonli qarori bilan qayta nashrga tavsiya etilgan.

SO‘Z BOSHI

Yoshlarimizning kamolot sari intilib, kelajagimiz vorislari bo‘lib yetishishlarida o‘z vaqtida berilgan ta‘lim-tarbiyaning o‘rni beqiyos ekanligi ma‘lum. Shu maqsadda ularga umuminsoniy va milliy qadriyatlarni o‘rgatamiz, dunyoviy bilimlarni o‘qitamiz. Ammo eng muhim vositani – bularning barchasi til, nutq orqali amalga oshirilishini ko‘pincha e‘tibordan qochiramiz desam xato qilmagan bo‘lamiz. Zotan, inson o‘z ajdodlari tomonidan unga meros qilib qoldirilgan barcha bilimlarini yozuv, til vositasida o‘zlashtiradi, so‘ngra to‘plangan bilimlar, ma‘lumotlarni hayot tajribalari bilan boyitib, keyingi avlodga qoldiradi. Shunday ekan, ona tili darslarida to‘g‘ri va savodli yozishga o‘rgatish muhimdir. Ona tili o‘qitishning markazida grammatik nazariya emas, balki nutqiy ko‘nikma va orfografik malaka hosil qilish turadi.

«Davlat tili to‘g‘risida»gi, «Ta‘lim to‘g‘risida»gi Qonunlarning qabul qilinishi va «O‘zbek maktablarida ona tili ta‘limi konsepsiyasi» talablari, Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi 187-sonli “Umumiy o‘rta ta‘limning Davlat ta‘lim standarti” to‘g‘risidagi qarori Xalq ta‘limi tizimining barcha bo‘g‘inlarida ta‘lim-tarbiya berish jarayoni davr ruhi bilan uyg‘unlashgan, o‘zida milliy va mintaqaviy xususiyatlarni mujassam etgan o‘quv-metodik adabiyotlar majmuasini yaratish ehtiyojini yuzaga keltirdi.

«O‘zbek maktablarida ona tili ta‘limi konsepsiyasi»ning bosh maqsadiga ko‘ra, ona tili mashg‘ulotlari ta‘lim oluvchida ijodiylik, mustaqil fikrlash malakalarini chuqurlashtirib, ijodiy fikr mahsulini nutq sharoitiga mos ravishda og‘zaki va yozma shakllarda to‘g‘ri, ravon ifodalash ko‘nikmalarini shakllantirishga va rivojlantirishga qaratilmog‘i kerak. Bu muhim vazifani amalga oshirishda ona tili ta‘limi jarayonida tashkil etiladigan turli yozma ishlar, xususan, diktantning o‘ziga xos o‘rni bor.

Ma‘lumki, diktant yozish malakasi boshlang‘ich sinflardan shakllantirilib boriladi. Yuqori sinflarda bu ko‘nikma va malakalar takomillashtirilib boriladi.

Mavjud metodik adabiyotlarda keltirilishicha, diktant matni pedagogika hamda tilshunoslikning quyidagi talablariga javob berishi lozim:

1. Matn mazmuni o‘quvchilar saviyasiga mos, g‘oyaviy-badiiy jihatdan yuksak bo‘lishi zarur. Agar matnda ma‘nosi qiyin so‘zlar, so‘z birikmalari, jumlar bo‘lsa, yaxshisi, ularni almashtirish lozim.

Ayrimlarini esa diktantni boshlamasdan avval tushuntirib, doskaga yozib ko'rsatish mumkin.

2. Matnda o'tilayotgan yoki takrorlanayotgan qoidaga mos so'zlar, so'z birikmalari, gaplar yetarli bo'lishi lozim. Matnga kiritilgan orfogrammalar teng joylanishi zarur. Ko'pincha o'quvchilar diktant boshida va oxirida ko'p adashadilar. Shuning uchun matn tanlashda uning oxirida qiyin orfogrammalarning mumkin qadar kamaya borishiga e'tibor berish ma'qul.

3. Matnda oldingi yozma ishlarda xato yozilgan so'zlar ham bo'lishi mumkin. Har bir diktantda o'quvchilar uchun yangi so'z yoki atamalar bo'lsa, bu o'quvchining lug'at boyligini kengaytiradi.

4. Matn badiiy asarlardan, gazeta va jurnallardan tanlanishi, ayrim matnlarni esa o'qituvchining o'zi tuzishi ham mumkin. «Diktantlar to'plami» o'qituvchi uchun asosiy qo'llanmadir.

5. Matn o'rniga olingan terma gaplarning mazmuni kontekstsiz ham tushunarli bo'lishi lozim.

6. 4-7-sinflar uchun tanlangan matnda murakkab qo'shma gap mumkin qadar bo'lmasligi lozim. 4-sinf uchun 6-8 so'zli, 5-sinf uchun esa 8-10 so'zli gaplar olinishi lozim.

Ta'lim bosqichi	Bitiruvchilar	Standart darajasi	Daraja nomlanishi	Nutqiy kompetensiyani shakllantirishda so'zlar miqdori
Umumiy o'rta ta'lim	Umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich 4-sinf bitiruvchilari	A1	Ona tili fanini o'rganishning boshlang'ich darajasi	65 — 70 ta
	Umumiy o'rta ta'lim maktablarining ona tili fani chuqur o'rganiladigan sinflar va ixtisoslashtirilgan maktablarning 4-sinf bitiruvchilari	A1+	Ona tili fanini o'rganishning kuchaytirilgan boshlang'ich darajasi	70 — 75 ta
	Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 9-sinf bitiruvchilari	A2	Ona tili fanini o'rganishning tayanch darajasi	140-160 ta
	Umumiy o'rta ta'lim maktablarining ona tili fani chuqur o'rganiladigan sinflar va ixtisoslashtirilgan maktablarning 9-sinf bitiruvchilari	A2+	Ona tili fanini o'rganishning kuchaytirilgan tayanch darajasi	160-180 ta

7. Diktant matnidagi soʻzlar soni sinflar kesimida quyidagicha boʻlishi maʼqul.

Ona tili fanini oʻrganishning tayanch darajasi uchun									
Sinflar	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
Oʻquv yili boshida	10	20	40	60	70	80	100	120	140
Oʻquv yili oxirida	20	40	60	70	80	100	120	140	160

Ona tili fanini oʻrganishning kuchaytirilgan tayanch darajasi uchun									
Sinflar	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
Oʻquv yili boshida	20	40	60	70	80	100	120	140	160
Oʻquv yili oxirida	30	50	70	80	100	120	140	160	180

E s l a t m a:

1. Bogʻlovchilar, koʻmakchilar, ayrim yoziladigan yuklamalar alohida soʻz hisoblanadi.

2. Sinfning umumiy tayyorgarligi va boshqa sabablarga koʻra, matndagi soʻzlarning soni orttirilishi yoki kamaytirilishi mumkin.

Diktant matni hammaga tushunarli qilib oʻqib beriladi. Diktant uchun bogʻlanishli matn tanlangan hollarda oldin butun matn oʻqiladi. Uni biror oʻquvchiga soʻzlatish, baʼzan oldin uning rejasini tuzdirish, sarlavha toptirish ham mumkin.

Matn gapma-gap oʻqib berilishi kerak. Agar gap uzun boʻlsa, uni sintagma holida oʻqib berish ham mumkin. Bunda gap oldin toʻla oʻqib beriladi. Soʻngra qismlar 2-3 marta qaytariladi. Lekin oʻquvchilarni bir oʻqishdayoq yozishga odatlantirib borish zarur. Diktant matnini ayrim-ayrim soʻzlarga boʻlib, soʻzlarni boʻgʻinlarga boʻlib aytib borish aslo mumkin emas.

Diktant vaqtida yozishga ulgurmay qolgan oʻquvchiga tanbeh berish uning ruhiga salbiy taʼsir etadi. Shuning uchun oʻqituvchi diktant vaqtida biror oʻquvchining ham orqada qolmasligiga erishishi kerak. Agar biror oʻquvchi orqada qolsa, u bir-ikki gapni tashlab, davomini yozavergani maʼqul. Oʻquvchilarning diktant vaqtida u yoki bu soʻzning yozilishiga oid savol berishiga ham yoʻl qoʻymaslik kerak. Diktant yozib boʻlingandan soʻng, oʻqituvchi matnni yana bir marta oʻqiydi, yozganlarini yana bir marta koʻrib chiqishlari uchun oʻquvchilarga 3-4 daqiqa vaqt beriladi.

Bunda o'quvchi matnga ongli munosabatda bo'lib, xatolarini topishga urinadi.

Diktant o'quvchilar tomonidan tekshirib chiqilgach, tezda yig'ib olinadi.

Diktantni to'g'ri o'tkazishda uni diktovka qilish sur'ati ham o'ziga xos ahamiyatga ega. 5-sinf o'quvchisi bir daqiqada 4-5 so'z, 6-sinf o'quvchisi 5-6 so'z, 7-8-sinf o'quvchisi esa 7-8 so'z yoza oladi. Diktovka vaqtida o'qituvchining ovozi normal, hammaga eshitiladigan bo'lishi kerak.

Diktantning mustaqil yozilishini ta'minlash uchun parta ustida hech qanday qo'llanma («Imlo lug'ati», "Darslik" va boshqalar) bo'lmasligi zarur. O'quvchilar qaysi qoida yuzasidan diktant o'tkazilishini oldindan bilishlari kerak. Bu o'quvchilarga qoidalarni yana bir qaytarib chiqish imkonini beradi.

O'quvchilarning yozma va og'zaki nutqini o'stirishda diktantning ahamiyati katta. Chunki o'quvchi diktant yozayotganda xato qilmaslik uchun orfografik va punktuatsion qoidalarni eslashga harakat qiladi.

Ba'zi metodik qo'llanmalarda diktant bir necha xil bo'ladi:

Diktantlar qo'llanishiga ko'ra:

- a) eshitishga asoslangan diktantlar;
- b) ko'rishga asoslangan diktantlar.

Eshitishga asoslangan diktantlar – mundarijasiga ko'ra: lug'at diktant, matnli diktant.

Maqsadiga ko'ra: ta'kidiy diktant, tushuntiruvchi diktant, nazorat diktant.

Ko'rishga asoslangan diktantlar – o'z-o'zini nazorat qilish diktanti; ijodiy diktant.

Diktantlar mazmuniga ko'ra:

Nazorat diktant.

Ta'limiy diktant.

Nazorat diktant o'quvchilarning savodxonligini aniqlash uchungina emas, u ta'limiy xarakterga ham egadir. Nazorat diktant, avvalo, o'quvchilarga ko'pgina imlo qoidalarini eslatadi, o'qituvchi esa diktantda yo'l qo'yilgan xatolarni bartaraf qilish uchun mashg'ulotlar o'tkazadi. Demak, nazorat diktant ta'limiy hamdir.

ESHITISHGA ASOSLANGAN DIKTANT

Bunda diktantga tanlangan matn avval to'liq o'qiladi. So'ng matn qismlarga ajratilib alohida-alohida o'qiladi. Har bir qayta o'qilgan

matndagi tahlil etilishi, ta'kidlanishi lozim bo'lgan so'zning yozilish imlosi tushuntiriladi.

IZOHLI YOZUV

O'qituvchi izohlanuvchi so'z yoki gaplarni adabiy til talaffuzi shakllariga muvofiq aytib beradi, o'quvchilar uni yozadilar. O'quvchilardan biri o'qituvchining ko'rsatmasi bilan ma'lum bir so'zning yozilishini izohlaydi. Masalan, sifat yasovchi qo'shimchalarning imlosini mustahkamlash uchun izohli yozuv o'tkazish mumkin: *Chavandozlar chopqir otlarga mindilar.*

O' q i t u v c h i: — *Chopqir* so'zining qanday yozilganligini izohlab bering.

O' q u v c h i: —*Chopqir* so'zida asos — *chop*. Bu so'z jarangsiz *p* undoshi bilan tugagan. Jarangli tovush bilan tugagan fe'l negizlariga *-gir*, *-g'ir*, jarangsiz tovush bilan tugagan fe'l negizlariga esa *-kir*, *-qir* qo'shimchalari ko'shiladi. Shunnng uchun sifat yasovchi qo'shimchani *-qir* shaklida yozdim.

O'quvchi orfogrammani noto'g'ri izohlasa yoki izohlay olmasa, boshqa o'quvchidan so'raladi. Agar o'quvchilarning ko'pchiligi ko'rsatilgan orfogrammani to'g'ri izohlay olmasa, o'qituvchi mazkur orfogrammani takrorlaydi.

Izohli yozuv mashg'ulotida topshiriq dastlab ilg'or o'quvchilarga beriladi. Keyinchalik esa har bir o'quvchining, ayniqsa, yaxshi o'zlashtirmovchi o'quvchining yozuvini kuzatib borish maqsadga muvofiqdir.

Izohli yozuv dastlab sekin olib boriladi: o'quvchilar ko'rsatilgan so'zlarni bo'g'inlarga ajratish, ularning imlosini izohlash va shu paytning o'zida uni yozishga qiynaladilar. Keyin-keyin o'quvchilarning bu sohadagi malakasi mustahkamlanib, ish sur'ati tezlashtiriladi.

Izohli yozuv uchun darsning 5-10-daqiqasi ajratiladi.

Izohli yozuvda matn qisman emas, to'laligicha izohlanishi ham mumkin. Bunda oldin o'tilgan orfogrammalarni eslash lozim bo'lgan matnlar ham olinadi. Masalan, qaratqich kelishigi va egalik qo'shimchalarining yozilishini mustahkamlash maqsadida izohli yozuv o'tkazish mumkin.

O'qituvchi: - Daftaringizga yozing: *Paxta xalqimizning eng qimmatli boyligidir.*

- Zulfiya, bu gapdagi so'zlarni qanday yozganligingni izohlab ber.

-Zulfiya: - *Xalqimiz* qaratqich kelishigida kelgani uchun *-ning* yozdim; *boylik* soʻziga egalik qoʻshimchasi qoʻshilganda, soʻz oxiridagi k undoshi g tarzida aytiladi va shunday yoziladi.

Koʻrinadiki, izohli yozuv oʻquvchilarni toʻgʻri yozishga oʻrgatish bilan birga, ularda toʻgʻri talaffuz qilish malakasini ham oʻstiradi. Bunda oʻquvchilarning xotirasi koʻchirib yozishdagidan koʻra yaxshi rivojlanadi. Izohli yozuv ayni vaqtda oʻquvchilarning nutqini ham oʻstiradi.

TAʼKIDIY DIKTANT

Taʼkidiy diktant oʻquvchilarning orfografik qoidalarni ongli oʻzlashtirishida oʻziga xos oʻrin tutadi. Bunda eshituv organi orqali qabul qilingan taassurotlarga asoslanish bilan birga, soʻz tarkibini, grammatik va orfografik qoidalarni yaxshi bilish ham talab etiladi.

Taʼkidiy diktantda mustahkamlanishi lozim boʻlgan orfografik yoki punktuasion qoida matn oʻqib berilishidan oldin izohlanadi. Masalan, tutiq (apostrof) belgisining yozilishini mustahkamlash uchun oʻqituvchi dastavval savollar berishi mumkin:

- Qaysi vaqtlarda tutiq (apostrof) belgisi ishlatiladi?

- Tutiq (apostrof) belgisining yozilishi va talaffuzidagi muammolar va ularning yechimlari haqida gapiring?

- Qanday holatlarda yumshatish belgisi tushirib qoldiriladi?

Savollarga berilgan javoblarni oʻqituvchi umumlashtiradi.

Mustahkamlanishi lozim boʻlgan orfogramma shu tariqa eslatiladi. Masalan: *Men Kavkaz manzarasi tasvirlangan albom sotib oldim.* Bir oʻquvchi gapdagi *albom* soʻzida *l* harfidan keyin yumshatish belgisi yozganligini, *l* tovushining yumshoq talaffuz qilinishini aytadi. Sungra oʻquvchilar aytilgan gapni yozib, imlosi mustahkamlanayotgan soʻzning tagiga chizadilar.

Bir oʻquvchi gapni oʻqib, topshiriqni izohlaydi. Qolgan oʻquvchilar oʻzlari qanday yozganliklarini tekshiradilar, xatosi boʻlsa tuzatadilar. *Men* va *Kavkaz* soʻzlarining bosh harf bilan yozilishi ham eslatilishi mumkin. Qolgan gaplar ham mana shu tarzda yozdiriladi.

Taʼkidiy diktantda bir oʻquvchi gapni doskaga, boshqalari esa oʻz daftarlariga yozib borishlari ham mumkin. Keyin oʻquvchilar oʻzlari yozgan gapni doskadagi yozuv bilan solishtiradilar, boshqacha yozgan boʻlsalar, aytadilar. Doskadagi oʻquvchiga grammatika, orfografiya va punktuatsiya qoidalari yuzasidan turli savollar berish mumkin.

Diktovka qilingan gapni yozdirishdan oldin uni biror o'quvchiga takrorlatish ham maqsadga muvofiqdir. Bu, qisman bo'lsa ham, o'quvchilar o'rtasida faollikni oshiradi.

Ta'kidiy diktantni og'zaki o'tkazsa ham bo'ladi: o'qituvchi gapni adabiy tilning talaffuz shakllariga rioya qilgan holda sekin o'qiydi, o'quvchilar mustahkamlanayotgan qoidaga mos so'z yoki so'z birikmalarini ajratadilar. So'ngra ularning imlosi izohlanadi. Masalan: *Zulfiyaning onasi "Buyuk xizmatlari uchun" ordeni bilan mukofotlandi.* O'quvchilar *Zulfiyaning* so'zini tanlaydilar. Buni doskaga yozish ham mumkin. Keyin imlosi izohlanadi. Ish ana shu xilda davom etadi.

Ta'kidiy diktantni bir necha qoida yuzasidan o'tkazish ham mumkin. Masalan, otlarda kelishik ko'shimchalarining yozilishi o'tib bo'lingach, atoqli otlar, egalik va kelishik qo'shimchalarining yozilishi bo'yicha ana shunday diktant o'tkaziladi.

Ta'kidiy diktantni yana quyidagicha o'tkazish mumkin: oldin izohlanayotgan orfogramma izohlanadi, keyin matn to'la yozdiriladi, o'quvchilardan o'tilgan qoidaga oid so'zlar, ularning yozilishi so'raladi. Diktantning bu turi uchun ko'proq bog'lanishli matnlarning tanlangani ma'qul.

Ta'kidiy diktantni 4-5-sinflarda haftada bir marta, 6-sinfda uch haftada ikki marta, 7-8-sinflarda ikki haftada bir marta o'tkazish maqsadga muvofiqdir. Shunda ham butun bir darsni unga bag'ishlash tavsiya etilmaydi.

IZOHLI DIKTANT

Izohli diktant quyidagicha o'tkaziladi: o'qituvchi diktovka qiladi, o'quvchilar esa yozadilar. O'qituvchi o'quvchilar diqqatini mustahkamlanayotgan orfogrammaga jalb qiladi, so'ngra qoida umumlashtiriladi, o'quvchilar yozganlarini tekshiradilar. Masalan: *Sirdaryo bilan Amudaryo Orol dengiziga quyiladi.* O'qituvchi:

- *Sirdaryo, Amudaryo, Orol* so'zlarini qanday yozdingiz?

Uning qoidasini eslang.

J a v o b: - *Sirdaryo, Amudaryo, Orol* so'zlari - atoqli ot. Shuning uchun ular bosh harf bilan yoziladi.

O'quvchilar shu qoida asosida yozganlarini tekshiradilar. Ish mana shu usulda davom etadi. Diktantning bu turidan yangi materiallarni mustahkamlashda, ilgari o'tilganlarni takrorlashda foydalanish mumkin.

SAYLANMA DIKTANT

Bunda o'quvchilar matndan mustahkamlanayotgan orfografik qoidaga mos so'zlarnigina ajratib yozadilar. Masalan, o'qituvchi qo'shma va juft otlarning yozilishini mustahkamlash uchun matn tanlaydi. Diktantdan oldin qo'shma va juft otlarning imlosi qaytariladi, maqsad tushuntiriladi. Keyin matn o'qib beriladi. O'quvchilarning matn mazmuniga tushungan-tushunmaganligi aniqlanadi. So'ngra o'qituvchi birinchi gapni o'qiydi: *Saratonda qovun sayili o'tkazish Kattaqishloq dehqonlari uchun odat edi.*

O'quvchilar bundan *Kattaqishloq* so'zini ajratib, daftarlariga yozadilar. Keyin ikkinchi gap o'qiladi: *Oltinsoyliklar qoya labida saqlanib kelgan buyuk orzu-istaklar endi amalga oshmoqda.* O'quvchilar gapdagi qo'shma (oltinsoyliklar) va juft (orzu-istak) otlarni ajratib, daftarlariga yozadilar. Ish mana shu usulda davom etadi. Diktant tugagach, o'quvchilarning qo'shma va juft otlarni qanday yozganliklari tekshiriladi.

Saylanma diktantni ba'zan qo'shimcha topshiriqlar bilan murakkablashtirish mumkin. Masalan, diktant egalik va kelishik qo'shimchalarining yozilishi yuzasidan o'tkazilayotgan bo'lsa, o'quvchilar otlar (*o'rtog'i, boshqa, stanokka* kabilar)ning - o'zak, negiz va qo'shimchalarini ajratib yozadilar. Bu o'quvchilarda ongli o'quvni takomillashtiradi. Matndagi so'z birikmalari (sifat bilan ot, qaratqich bilan qaralmish kabilar) ham ajratib yozilishi mumkin.

Ba'zan matndan ajratib olingan ayrim so'zlar ishtirokida gap tuzish ham qo'shimcha vazifa qilib beriladi. Bu saylanma diktantni ijodiy diktant bilan bog'laydi.

Saylanma diktant o'quvchida onglilikni, ma'lum so'z yoki iborani tanlashda o'qilayotgan gapga diqqatni jalb etishni talab qiladi. Saylanma diktantdan ayrim so'zlarning orfografiyasini mustahkamlashda ko'proq foydalaniladi.

Saylanma diktant uchun darsning 10—15 minuti ajratiladi.

Izohli yozuv, ta'kidiy va izohli diktant, lug'at diktant, nazorat diktantlarda matn o'zgartirilmay yoziladi. Saylanma diktant, erkin diktant va ijodiy diktantda esa matn ma'lum o'zgartirishlar bilan yoziladi.

Saylanma diktant bir necha turga bo'linadi:

Ta'kidlovchi saylanma diktant.

Tushuntiruvchi saylanma diktant.

Nazorat saylanma diktant.

ERKIN DIKTANT

Erkin diktantda o'quvchi matnning umumiy mazmunini saqlagan holda, ayrim so'z yoki so'z birikmalarini boshqa so'z yoki so'z birikmalari bilan almashtira oladi. Bu jihatdan erkin diktant bayonga yaqin turadi.

Ma'lum orfogrammani mustahkamlash uchun mazmun va til jihatidan o'quvchilarning bilim darajasiga mos matn tanlanadi. Matnni avval o'qituvchi o'qib beradi. Mazmunini bir o'quvchidan so'raydi. Orfografiyasi mustahkamlanishi kerak bo'lgan so'zlar tahlil qilinadi. Keyin o'qituvchi birinchi xatboshi (abzas) ni o'qiydi. O'quvchilar eslab qolganlaricha yozadilar. Bunda gaplar soni asliga qaraganda ko'payishi yoki kamayishi, bir so'z o'rniga uning sinonimi ishlatilishi mumkin. Lekin abzasdagi mazmun, mustahkamlanayotgan orfogramma saqlanishi shart. Shu asosda qolgan xatboshilar ham yozdiriladi.

Diktant tamom bo'lgandan so'ng, o'quvchilar o'z yozganlarini grammatika, orfografiya, punktuatsiya qoidalariga ko'ra tekshirib chiqadilar. Keyin o'qituvchi daftarlarni yig'ib oladi. Tekshirish vaqtida imlo bilan birga mazmunga ham e'tibor beriladi.

Erkin diktantda ayrim o'quvchilar ba'zi qiyin so'zlarni atayin tashlab ketadilar. Bunga yo'l qo'yib bo'lmaydi. Buning oldini olish uchun matn mazmunini erkin ifodalashda o'qituvchi ko'rsatgan so'z va iboralarni saqlab qolish shart ekanligi tushuntiriladi.

Erkin diktant, ayniqsa, o'qilgan matnni ko'proq eslab qolish, boshqalarning fikrini bayon qila olish malakasini hosil qilishda muhim ahamiyatga egadir.

GRAMMATIK TOPSHIRIQLI DIKTANT

Bunday diktant turida o'quvchilarning grammatik, jumladan, mustaqil va yordamchi so'z turkumlarini to'g'ri qo'llash layoqatlari, imlo savodxonligi aniqlanadi. Diktovka qilib yozilgan matnni o'quvchilar turli grammatik topshiriqlar orqali tahlil qiladilar.

NAZORAT DIKTANT

Katta mavzular o'tib bo'lingach, shuningdek, chorak oxirida nazorat diktant o'tkaziladi. Nazorat diktantgacha grammatik-orfografik qoidalar xilma-xil mashqlar vositasida mustahkamlanadi.

Nazorat diktant asosan o'rganilgan qoidalarning qanchalik o'zlashganligini tekshirish maqsadida o'tkaziladi. Lekin bunda ham to'g'ri yozish malakasi mustahkamlanadi, o'tilgan orfografik qoidalar yodga olinadi. Diktantning bu turida yo'l qo'yilgan xatolar chuqur tahlil qilinadi,

ularni bartaraf qilish usullari belgilanadi. Shu jihatdan nazorat diktantning ta'limiy ahamiyati ham bor.

Ba'zan nazorat diktant bilan ta'kidiy diktant orasida «**Yarim nazorat diktant**» degan yozma ish o'tkaziladi. Bunda o'quvchilarning darslik va lug'atlardan foydalanishlariga ruxsat etiladi. Lekin yozma ishni baholashda bu holat hisobga olinadi.

O'quvchilarning chorak davomida o'rganilgan mavzular bo'yicha savodxonliklarini aniqlash maqsadida o'tkaziladi.

KO'RISHGA ASOSLANGAN DIKTANTLAR IJODIY DIKTANT

Ijodiy diktant o'quvchilardan faollik va mustaqillik talab qiladi.

Ijodiy diktantning eng muhim turlari quyidagilar:

1. O'rganilgan orfogrammalar yordamida *g a p t u z i sh*. Masalan, qo'shma otlarning yozilishini mustahkamlash uchun o'qituvchi doskaga *bedapoya, Oltinko'l, muzyorar* so'zlarini yozadi va izohlaydi. Keyin o'quvchilar bu so'zlar ishtirokida gap tuzib, daftarlariga yozadilar, qo'shma ot ostiga chizadilar. Mashqning bu turi oldin og'zaki o'tkazilishi ham mumkin. O'qituvchi o'quvchilar tuzgan gaplarning eng yaxshisini o'qib beradi. O'quvchilarning daftarlari ko'pincha yig'ib olinib, uyda tekshiriladi.

Ijodiy diktantning bu turida mustahkamlanayotgan orfogrammaga oid so'zlar doskaga yozilmasligi ham mumkin: o'qituvchi qoidani aytadi, o'quvchilar misollar topadilar. Ular doskaga yoziladi. Keyin ish yuqoridagidek davom ettiriladi. Bunday (topshiriqni uyga vazifa qilib berish ham mumkin. Diktantning bu turidan ma'lum qoidalar sistemasini takrorlashda ham foydalanish mumkin.

2. Mustahkamlanayotgan qoidaga *mos b i r* qancha so'zlar beriladi. O'quvchilar bu so'zlar ishtirokida kichik hikoya yozadilar. Masalan, *a* va *o* unlilarining yozilishini mustahkamlash uchun o'qituvchi *mavsum, xo'jalik, mehnat, odamlar, traktor, tamom* kabi so'zlarni doskaga yozadi va shu so'zlar ishtirokida «Xo'jalikda» mavzusida insho yozishni topshiradi. Uni uyga vazifa qilib berish ham mumkin. Darsda eng yaxshi ishlar namuna sifatida o'qitiriladi. Bunda so'zlarning to'g'ri talaffuziga ham e'tibor berilishi lozim.

3. Berilgan matnni kengaytirish. Masalan, ozaytirma va kuchaytirma sifatlarning yozilishini mustahkamlash uchun o'qituvchi *Maktabimiz bog'ida gullar ochildi. Tog' bag'rida archalar yashnab turibdi* kabi gaplarni yozuv taxtasi (doska) ga yozadi. Otlar oldiga kuchaytirma

sifatlardan mosini topib, matni kengaytirib ko‘chirish o‘quvchilarga topshiriladi. O‘quvchilar birinchi gapdagi *gullar* so‘zini *qip-qizil*, ikkinchi gapdagi *archa* so‘zini *ko‘m-ko‘k* so‘zlari bilan kengaytirib, imlosini izohlaydilar. Daftarlari ko‘chirib, sifatlarning ostiga chizadilar. Bunday ish uyga vazifa qilib berilishi ham mumkin.

Umuman, ijodiy diktant o‘quvchilar umumiy bilimining rivojlanishiga, nutq madaniyatining o‘shishiga ham yordam beradi.

Ijodiy diktantning quyidagi turlari mavjud:

Ta’kidlovchi ijodiy diktant.

“So‘z va so‘z birikmasining mosini qo‘yishga” asoslangan ijodiy diktant.

Tushuntiruvchi ijodiy diktant.

Tayanch so‘zlarga asoslangan ijodiy diktant.

Rasmlarga asoslangan ijodiy diktant.

LUG‘AT DIKTANT

O‘quvchilarning nutq madaniyatini o‘stirishda lug‘at diktant o‘ziga xos o‘rin tutadi. U o‘zining ixchamligi va ko‘p vaqt talab qilmasligi bilan diktantning boshqa turlaridan ajralib turadi. Lug‘at diktant uchun ayrim so‘zlar beriladi. Masalan, qo‘sh undoshlarning imlosi uchun: *avval, arra, kassa, ittifoq, izzat, zarra, diqqat, grammatika, achchiq, assalom, tonna, tashakkur, sodda, issiq, rassom, professor, modda, pilla, muddat, katta, albatta, apparat, sessiya kabi so‘zlar;*

bosh harflar imlosi uchun:

1. *Alisher Navoiy, G‘afur G‘ulom, Hamid Olinjon.*
2. *O‘zbekiston Prezidenti, Vazirlar Mahkamasi, O‘zbekiston Qahramoni.*
3. *Samarqand viloyati, Toshkent shahri, Farg‘ona vodiysi va h.*
4. *«Xalq so‘zi» gazetasi, «Gulbog‘» oshxonasi, «Sharq yulduzi» jurnali.*
5. *Konstitutsiya kuni,, O‘qituvchilar kuni... lug‘at diktant uchun darsning 7- 10 minuti ajratiladi.*

Lug‘at diktant matniga «Diktantlar to‘plami»da berilgan so‘zlardan tashqari, darslik, o‘qish kitoblaridagi imlosi qiyin so‘zlar ham kiritilishi mumkin.

Lug‘at diktant o‘quvchilarda to‘g‘ri yozish malakasini hosil qilishdan tashqari, ularning fikrlash qobiliyatini ham o‘stiradi. Lug‘at diktant ko‘pincha ijodiy diktant bilan qo‘shib o‘tkaziladi. Bunda lug‘at diktant

uchun berilgan soʻzlar ishtirokida soʻz birikmalari, gaplar tuzdiriladi, kichik-kichik hikoyalar, insholar yozdiriladi.

Lugʻat diktantni bir necha turga boʻlish mumkin:

Taʼkidiy lugʻat diktant.

Tayyorlovchi lugʻat diktant.

Xotiraga asoslangan lugʻat diktant.

Saylanma lugʻat diktant.

Tabuga (chegaralangan) asoslangan lugʻat diktant.

Taqsimlashga asoslangan lugʻat diktant.

Tushuntirishga asoslangan lugʻat diktant.

Erkin lugʻat diktant.

Ijodiy lugʻat diktant.

Grammatik topshiriqlar bilan lugʻat diktant.

Qiyosiy lugʻat diktant.

Perfokartali lugʻat diktant.

“Goʻng” lugʻat diktant.

Oʻyinli lugʻat diktant.

Xabarli lugʻat diktant.

TUSHUNTIRISHGA ASOSLANGAN DIKTANT

Bunday diktantda matn orfografik tahlil etiladi. Tahlillarni oʻquvchilar oʻzlari soʻng mustaqil ravishda yozib olishadi. Oʻqituvchi matn tahlili asosida savollar beradi. Oʻquvchilar tahlil yuzasidan javob berishadi. Diktantning bu turida tahlil turlari oʻrganiladi, ularni tahlil qilish usullari belgilanadi. Shu jihatdan tushuntirishga asoslangan diktantning taʼlimiy ahamiyati bor.

OʻZ-OʻZINI TEKSHIRISHGA ASOSLANGAN DIKTANT

Oʻz-oʻzini tekshirishga asoslangan diktant turida diktant yozib boʻlgandan soʻng oʻquvchilar yozishga qiynalgan soʻzlar yuzasidan oʻqituvchilarga savollar berish imkoniga ega boʻladi. Ularda ikkilanish hosil qilgan soʻzlar yuzasidan savol-javob uyushtiriladi. Oʻqituvchi hamma savollarga javobni oʻzi emas, sinfdagi toʻgʻri yozgan oʻquvchilardan soʻrashi va ular tushuntirib berishini tashkil etishi lozim boʻladi.

RASM ASOSIDA “JIM-JITLIK” DIKTANTI

Oʻqituvchi oʻtilgan biror mavzuga oid rasmlarni izohsiz koʻrsatadi. Rasmlar umumlashtirilganda umumiy bir mavzuga jamlanishi lozim.

O‘quvchilar rasmda aks ettirilgan narsa-buyumlarni so‘z bilan yozishadi. Yozilgan so‘z va so‘z birikmalari grammatik tahlilga tortiladi.

RASM ASOSIDA DIKTANT

Diktantning bu turida ham oqituvchi biror mavzuga oid rasmlarni izohsiz ko‘rsatadi. O‘quvchilar rasmda aks ettirilgan narsa-buyumlarni avvaldan tayyorlangan orfogrammalar, yoki belgilar bilan ifodalab o‘qituvchiga ko‘rsatadi. Masalan, agar so‘z ayirish belgisi bilan yozilsa, o‘quvchilar “+” qo‘yilgan, agar yozilmasa “-”ni kartochkani ko‘rsatadi. Bunda o‘qituvchi bir vaqtni o‘zida bir necha o‘quvchini baholash imkoniyatiga ham ega bo‘ladi.

SURATLI DIKTANT

O‘quvchilar yozma va og‘zaki nutqini o‘stirish usullaridan yana biri, suratli diktantdir. O‘quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan, estetik didlarini, ijodkorlik ishtiyoqlarini shakllantiradigan o‘qitish usuli hisoblanadi. Sinfxonadagi stullar orqama – orqa qo‘yiladi. O‘quvchilar ham bir – birlariga orqa o‘tirgan holda surat chizadilar. Alohida dars ko‘rinishidagi bu usulda birinchi o‘quvchi manzarani bayon qiladi. O‘rtog‘i esa uni suratga tushiradi. Diktant davomida o‘quvchilar almashadilar va surat chizib bo‘lingach, u tasvirlanadi. Tasvirlangan matn yozib olinadi.

Diktantni baholash mezonlari

- Diktantni baholashda quyidagi mezon belgilanadi: “5” baho
- mutlaqo xatosiz yozilgan bo‘lsa;
 - qo‘pol bo‘lmagan bitta imlo yoki bitta ishorat xatosi bo‘lsa.
 - “4” baho:
 - ikkita imlo va ikkita ishorat xatosi bo‘lsa, xatolar nisbati o‘zgarishi mumkin, lekin ularning umumiy miqdori to‘rttadan oshmasligi kerak.
 - “3” baho:
 - to‘rtta imlo va to‘rtta ishorat xatosi bo‘lsa, xatolar nisbati 3 ta imlo, 5 ta ishorat xatosi kabi bo‘lish ham mumkin.
 - “2” baho:
 - 7 tagacha imlo va 7 ta ishorat xatosi bo‘lsa.
- Xatolar miqdori 15 tadan ortsa, “1” baho qo‘yiladi.

Diktantni baholashda imloviy xatolar miqdori asosiy chegara sanaladi. Agar diktantdagi tuzatishlar soni 5 tadan ortiq bo'lsa, baho bir ballga pasayadi.

Agar diktantda uch va undan ortiq tuzatish bo'lsa, "5" baho qo'yilmaydi.

Diktant matnida xatolarning belgilanishi

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida diktantni tekshirishda xatolar tagiga chizish hamda daftar hoshiyasiga belgilar chiqarish yo'li bilan ko'rsatiladi va hisobga olinadi.

Xatolarni ko'rsatish uchun:

- imlo xatosi ostiga ikki chiziq (=)
- tinish belgilardagi xato ostiga bir chiziq (-)
- uslubiy xato ostiga to'liqlik chiziq (~) chiziladi.
- Daftar hoshiyasiga esa quyidagi shartli belgilar qo'yiladi:
- / (shtrix) – imlo xatosini bildiradi;
- V (ve) – tinish belgisidagi xatoni bildiradi;
- W (dablve) – uslubiy xatoni bildiradi;
- Z (zet) – abzasni, ba'zan matndagi behuda bo'sh qoldirilgan yoki noo'rin band qilingan satrlarni bildiradi;
- yozma ishni tekshirishda chiroyli jumla, juda o'rnida keltirilgan dalil ro'parasidagi daftar hoshiyasiga qavs ichida undov belgisi (!) qo'yish bilan tahsin yoki maqtovni; no'noq, tushunarsiz, noto'g'ri jumlar, noo'rin dalillar ro'parasidagi daftar hoshiyasiga qavs ichida so'roq belgisi (?) qo'yish bilan e'tiroz yoki tushunarsizlikni bildirish mumkin.

Ish tekshirib bo'linganidan keyin xatolar tasniflanib, ularning soni, masalan, imloviy -2 ta, ishoraviy -3 ta, uslubiy – 1 ta kabi ko'rsatilishi mumkin.

Xullas, jamiyatda yuz berayotgan ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar xalq ta'limi tizimiga, xususan, ona tili ta'limiga ham o'z ta'sirini ko'rsatmoqda, binobarin, davr talabi va ehtiyoji asosida ona tili ta'limi mazmunini yangilash yo'lida muayyan ishlar amalga oshirilmoqda. Ta'limda yuz berayotgan bunday ijobiy ishlar turli xil dastur, darslik, metodik adabiyotlar, elektron lug'at va darsliklar yaratish imkonini bermoqda. Diktant o'quvchilarning orfografik, savodxonlik malakasini o'stiradi, yozuv qoidalarini egallashlari uchun xizmat qiladi.

Ushbu "Diktantlar to'plami" ona tili o'qituvchilarning amaliy ehtiyojlarini qondirishga xizmat qilishi mumkin, degan umiddamiz.

1-SINF UCHUN MATNLAR

VATAN

Vatan uchun o‘lmoq ham sharaf. Vatan qadrini bilmagan o‘z qadrini bilmas (*14 ta so‘z*).

ULKAN SHAHAR

Toshkent ko‘p millatli ulkan shahar bo‘lib, hozir unda 3 millionga yaqin aholi yashaydi. Uning chiroyi kundan-kunga ortib boryapti (*18 ta so‘z*).

SAMARQAND - SANOAT SHAHRI

Samarqand rivojlangan sanoat shahri. Bu yerda muzlatgichlar, liftsozlik, avtomobilsozlik, chinni buyumlar, kino asbob-uskunalari, yirik zavodlar, poyabzal, shohi va baxmal to‘qish, trikotaj, galanteriya fabrikalari va ko‘plab milliy hunarmandchilik korxonalarini mavjud (*29 ta so‘z*).

ROSTGO‘YLIK — BAXT

Rost so‘zni ayt, Yolg‘on so‘zdan qayt. Rostgo‘ylik — baxt, Yolg‘onchi — badbaxt (*10 ta so‘z*).

YARATISH

Yangi narsani ko‘rish uchun qandaydir yangi narsa yaratish zarur (Lixtenberg) (*10 ta so‘z*).

MUKOFOT

Mashaqqatli mehnat va sabrning albatta mukofoti bo‘ladi. Boshqalarga hasad qilib, o‘z ishida sustkashlik qilish esa hech qanday yaxshilikka olib kelmaydi (*20 ta so‘z*).

TUSHUNISH

Rad etishdan cho‘chimaslik kerak. Boshqa narsadan - seni tushunmasliklaridan ehtiyot bo‘lish kerak (Immanuel Kant) (*10 ta so‘z*).

XATO

Rivoyat qilishlaricha: “Sinalmagan do‘stga va sinalgan dushmanga ishonmoq katta xato” (Xoja) (*10 ta so‘z*).

HAYVONOT BOG‘I

Tarixchilarning bayon etishicha, sayyoramizdagi ilk hayvonot bog‘i eramizdan avvalgi I asrda Rim imperatori Avgust buyrug‘iga binoan tashkil etilgan. Unda yer yuzining turli burchaklaridan keltirilgan 3500 atrofida jonivor saqlangan (*28 ta so‘z*).

ISKANDARNING VASIYATI

Iskandar Zulqarnayn o‘limi oldidan shunday vasiyat qildi: «Meni tobutda so‘nggi yo‘lga kuzatganingizda qo‘limni chiqarib qo‘yinglar, toki xalq ko‘rsin: Dunyoni zabt etgan Iskandar u dunyoga quruq qo‘l bilan ketmoqda» (*30 ta so‘z*).

TOSHKENT SHARQDA RIVOJLANGAN SHAHAR

Toshkent Sharqda rivojlangan shaharlardan biri bo‘lib, bu yerda har yili ijtimoiy taraqqiyot, tinchlik, ekologiya, fan va texnika, madaniyat, san‘at va boshqa sohalarga bag‘ishlangan o‘nlab xalqaro anjumanlar, sport musobaqalari o‘tkaziladi (*29 ta so‘z*).

BADANTARBIYA – SALOMATLIK GAROVI

Sog‘lom bo‘lishni istagan har qanday inson muntazam ravishda badantarbiya bilan, biror bir sport turi bilan shug‘ullanishi lozim (*17 ta so‘z*).

TA‘LIM-TARBIYA

Ta‘lim faqat so‘z va o‘rgatish bilangina bo‘ladi. Tarbiya esa amaliy ish, tajriba bilan bo‘ladi (Farobiy) (*14 ta so‘z*).

NAFS

O‘g‘il so‘radi:

-Men qaysi paytda aqlli bo‘lishim mumkin?

-Nafsingga hokim bo‘lganingda! - dedi ustoz (“Maxzan al-ulum”dan)
(*15 ta so‘z*).

KAMTARLIK

Kim o‘zini osmon tutsa, yer bo‘lajak, o‘zini yer bilganlar esa osmon bo‘lajak (Iso alayhissalom) (*11 ta so‘z*).

JAZO

Yomonlik jazosiz qolmaydi. Holbuki, bu illatga ega bo'lishning o'ziyoq-eng birinchi jazo (Boechi) (*11 ta so'z*).

AQL

G'am- qayg'u ham, huzur-halovat ham aqldandir. Ulug'vorlik va buzulish ham aqldandir (Firdavsiy) (*11 ta so'z*).

TILNI TIYISH

Ulug'larimizdan biridan so'radilar: "Odam bolasining qancha aybi bor ekan?" Ul zot javob berdi: "Sanab sanog'iga yetib bo'lmaydi. Biroq insonda bir xislat borki, u kishining hamma aybini berkitib turadi. U – tilni tiyishdir" (*31 ta so'z*).

ILM

Buzurgmehrardan so'rashdi: "Yigitlikda qaysi ish yaxshi va qarilikda qaysi ish?" U: "Yigitlikda ilm kasb qilmoq va qarilikda uni amalga keltirmak yaxshidir", - deb javob berdi (*25 ta so'z*).

KITOB

Kitob – mashg'ullik paytingda o'zi so'z boshlamaydigan, ish vaqtingda chaqirmaydigan suhbatdoshdir. Unga chiroyli ko'rinishing shart emas. Kitob – senga laganbardorlik qilmaydigan o'rtoq, seni aldamaydigan do'st, malol kelmaydigan yo'ldosh va tahqirlamaydigan nasihatgo'ydir. (Ahmad ibn Ismoil) (*29 ta so'z*).

AXLOQ

O'rinli, axloqli va adolatli yashamay turib, yaxshi umr kechirib bo'lmaydi va aksincha, yaxshi umr kechirmay turib, o'rinli, axloqli va adolatli yashab bo'lmaydi (Ekipur). (*22 ta so'z*).

AQLLI ODAMLAR

Aqli odamlar doimo buyuk sinovlardan o'tgan kishilar yo'lini tanlashi va ajoyib shaxslarga taqlid qilishi kerak, chunki u mabodo o'sha buyuklik darajasiga ko'tarila olmagan taqdirda ham har nechuk ozgina bo'lsa-da uning yog'dusini emadi (Makiavelli). (*32 ta so'z*).

ODOB

Bir o‘zing holi qolganda ham badxoh ishga qo‘l urma, yomon so‘z aytma. Boshqalarga qaraganda o‘z - o‘zingdan ko‘proq istihola qilishni o‘rgan (Demokrit). *(21 ta so‘z).*

MEHNAT

Mehnat butun odamzod tirikligi uchun birinchi asosiy shartdir, – shuning uchun biz ma’lum ma’noda: insonning o‘zini mehnat yaratgan, deyishimiz mumkin *(19 ta so‘z).*

SABR-QANOAT

Hamma odamlar ham buyuk ish qilishlari shart emas. Ko‘pincha oddiy sabr - qanoatning o‘zi ham kuch - qudratning buyuk ramziga aylanishi mumkin *(22 ta so‘z).*

AHILLIK

Do‘stlikka sadoqat va uni avaylashning eng yaxshi yo‘li biz nima bilan mashg‘ulligimizni bir-birimizga aytib turishimizdir. Odamlar o‘z faoliyatlari tufayli bir - birlari bilan yanada ahilroq bo‘lib ketadilar *(27 ta so‘z).*

2-SINF UCHUN MATNLAR

ILM

Ilm inson uchun g‘oyat oliy va muqaddas bir fazilatdur. Zeroki, ilm bizga o‘z ahvolimizni, o‘z harakatimizni oyna kabi ko‘rsatur. Zehnimizni, fikrimizni qilich kabi o‘tkir qilur. Savobni gunohdan, halolni haromdan, tozani murdordan ayirib berur.

Bizlarni ilm jaholat qorong‘uligidan qutqarur *(Abdulla Avloniy) (36 ta so‘z).*

O‘ZBEKISTON-YER YUZINING JANNATI

O‘zbekiston-yer yuzining jannati. U bizning jonajon Vatanimizdir.

Yam-yashil bog‘-rog‘larga burkangan Farg‘ona vodiysi, ko‘hna Samarqand-u Buxoro, Xiva, azim Qashqadaryo va Surxondaryo yurtimizning maftunkor maskanlaridir.

O‘zbekistonda Amudaryo, Sirdaryo, Zarafshon kabi daryolar, Chotqol, Qurama, Hisor, Nurota, Chimyon singari tog‘lar bor *(37 ta so‘z).*

VATAN YAGONADIR

Vatan ko'nglimizda bo'lsa, Alloh ishimizga madadkor bo'lgay. Vatan va el manfaati muqaddasdir. Zamonlar o'taveradi, davrlar o'zgaraveradi, ammo Vatan abadiydir. Bu aziz Vatan-barchamizniki. Dunyoda mamlakat ko'p, lekin olamda ona yurtimiz, O'zbekistonimiz yakka-yu yagona (32 ta so'z).

VATAN

Vatan arabcha so'z bo'lib, ona yurt degan ma'noni bildiradi. U har birimizning kindik qonimiz to'kilgan muqaddas dargoh. Inson uchun Vatan yagonadir. Vatanning katta-kichigi, boy-kambag'ali bo'lmaydi.

Inson uchun undan ulug' in'om yoq. Vatandan judolik eng katta baxtsizlikdir (*S. Otamurotov*) (36 ta so'z).

YER

Yer tabiatning in'omi. U xalqqa noz-u ne'mat beradi. Qish kunlarida yer miriqib dam oladi. U qor va yomg'ir namplarini yig'ib kelgusi yil hosili uchun asrab turadi. Bahorda yer insonga o'z bahrini ochadi, saxiy mehrini sochadi (*Y. Sa'dullayeva*) (35 ta so'z).

IBN SINO

Ota-onasi Ibn Sinoni maktabga berishdi. Lekin u maktabda o'qitiladigan kitoblarni allaqachon o'qib olgan edi, shuning uchun u maktabga bormay qo'yibdi. Ota-onasi shaharda o'qisin, deb Buxoroga ko'chib kelishibdi... Ibn Sino bora-bora zo'r tabib bo'lib ketibdi (*Rivoyatdan*)(34 ta so'z).

XORAZM

Xorazm o'zbek ilm-fani, san'ati va madaniyatining eng qadimgi o'choqlaridandir. Bu tuproqdan yetishib chiqqan Xorazmiy, Beruniy, Jaloliddin Manguberdi, Ogahiy kabi allomalarni butun dunyo biladi.

Xivadagi ajoyib qal'alar, muhtasham binolar va ko'kka bo'y cho'zgan minoralar dunyoning boshqa yerida yo'q (37 ta so'z).

YOZ

Qishdan keyin bahor, bahordan keyin go'zal yoz keladi. Yozning qoq o'rtasida 22 iyunda yozgi quyosh tutilishi yuz beradi. Endi yoz o'zining haqiqiy kuchini ko'rsatadi. Kunlar juda isiydi, bolalar suvdan chiqmay

qolishadi. Ta'til kunlari bolalar maza qilib oromgohlarda dam olishadi (36 ta so'z).

TABIATNING OLIY MAHSULI

Inson - tabiatning oliy mahsuli. Boshqacha qilib aytganda - farzandi. Tabiat marhamatisiz yashay olmas ekanmiz, demak u bizning onamiz. Ha, shuning uchun ham ona-tabiatni, uning qushlari, hayvonlari, o'simliklari va boshqa boyliklarini sevishimiz, e'zozlashimiz va ko'paytirib borishimiz kerak (37 ta so'z).

DUNYONING BIRINCHI MO'JIZASI

Bizning zamonamizga qadar yetib kelgan mo'jizalardan yagonasi va ular orasida oldin tilga olinadigani Misrdagi Xeops ehromidir. Bundan qariyb 5000 yil muqaddam qurilgan bu inshoot fir'avn va uning zavjasi dafn etilgan joy sanaladi (32 ta so'z).

DUNYONING IKKINCHI MO'JIZASI

Hozirgi Iroq o'rnida bo'lgan Bobil devorlari dunyoning ikkinchi mo'jizasi hisoblanadi. Ularni miloddan qariyb 600 yil avval mashhur podsho Navxudonosorning hukmiga binoan bunyod etganlar. Balandligi 100 m bo'lgan, g'ishtdan terilgan ushbu devorlar hozirda vayronalar uyumiga aylanib qolgan (36 ta so'z).

BOZOR

Bozor shovqin-suron. Havoda to'zon buluti. Uzoq-yaqin dalalardan, qirlardan qozoqlar biri otda, biri tuyada, biri eshakda, ba'zi kambag'allar yayov kelgan. Boylar, qo'yfurushlar gerdayib, g'urur bilan bozorni ot ustida oralaydilar.

Qo'y bozor. Qo'y serob. Savdo qizg'in (34 ta so'z).

ZARG'ALDOQ

Zarg'aldoq – juda foydali qush. Ular bog' va o'rmonlar uchun zararli bo'lgan parrandalar yoqtirmaydigan zaharli, sertuk kapalak qurtlari, daraxtlarda yashaydigan qo'ng'izlar bilan oziqlanadilar.

Zag'chalar turli zararkunanda hasharot: tillaqo'ng'iz, barg qurti va boshqalarni qirib, ko'p foyda keltiradi (35 ta so'z).

TOG‘DA TONG

Tog‘da tong otishini kuzatish juda ajoyib bo‘ladi. Dastlab tog‘ning eng baland cho‘qqilari pushti rangda tovlanadi. Bu cho‘qqilar quyoshni birinchi bo‘lib kutib oladilar. Keyin quyosh balandroq ko‘tariladi, oqish osmon och ko‘kimtir tusga kiradi. Cho‘qqilardagi qorlar jim-jim qilib yaltiray boshlaydi (*38 ta so‘z*).

DUNYONING BESHINCHI MO‘JIZASI

Hozirgi Turkiya hududidagi Galikarnas shahrida miloddan avvalgi 353 yilda vafot etgan podshoh Mavzolning xilxonasi dunyoning beshinchi mo‘jizasi bo‘lib qoldi. Inshoot shu qadar dabdabali bo‘lgan va hashamatiga yarasha qimmatga tushgan ediki, biz bugun dabdabali bezatilgan xilxonalarni mavzoley deb ataymiz (*38 ta so‘z*).

ERKIN VOHIDOV

O‘zbekiston xalq shoiri va O‘zbekiston qahramoni Erkin Vohidov 1936- yil Farg‘ona viloyati Oltiariq tumanida tug‘ilgan.

Shoirning “Tong nafasi”, “Yurak va aql”, “Mening yulduzim”, “Lirika”, “Yoshlik zavoli” kabi o‘nlab kitoblari nashr qilingan. “Oltin devor” komediyasi hozirgacha teatr sahnasidan tushmadi (*38 ta so‘z*).

PALOV

Palov – o‘zbek milliy taomlaridan eng mashhuri, deb bemalol aytish mumkin. Uni ba‘zan osh deb ham atashadi. To‘ylar, bayramlar, sayllar usiz o‘tmaydi.

Bu taomni har kim turlicha tayyorlaydi, har kim o‘zgacha palovni xush ko‘radi. Palovni biz ham juda yaxshi ko‘ramiz (*39 ta so‘z*).

O‘ZBEK KURASHI

Bugungi kunga kelib dunyoning turli burchaklarida jahon miqyosida o‘tkaziladigan o‘zbek kurashi musobaqalarida *polvon, kurash, yonbosh, chala, tanbeh, dakki, halol, g‘irrom* kabi bir qancha o‘zbekcha atamalar barchaning havasini keltirib, jaranglaydigan bo‘ldi. Biz dunyo miqyosiga chiqqan o‘zbek kurashi bilan haqli ravishda faxrlanamiz (*40 ta so‘z*).

MILLIY SPORT

O‘zbek xalqining ota-bobolari qadim zamonlaridan beri ko‘plab sport turlari bilan shug‘ullanib kelishgan. Bu sport turlaridan poyga, uloq

chopish, chavgon, kurash, merganlik, shatranj, tosh ko‘taish, arqon tortish kabilar xalq orasida keng tarqalgan (31 ta so‘z).

KAMOLOT

Inson kamolotga erishmoq kerak. Buning uchun har qanday harakterni ham o‘zgartirsa bo‘ladi. Agar inson chinakamiga istasa, o‘zini ayamasa, qanoat, iqtidor, hatto jismoniy kuchni ham o‘zida topish mumkin (28 ta so‘z).

MUNOSABAT

Mashhur nemis yozuvchisi Gyote aytganidek: Yaqin kishilarimizga o‘zlariga munosib muomala qilib, biz ularni battar buzamiz. Agar biz ularga o‘zlaridan ko‘ra yaxshiroq munosabatda bo‘lsak, ularga yaxshi odamlar deya yondoshsak, ularni biz yanada yaxshiroq bo‘lishga majbur etamiz (35 ta so‘z).

HISSIZ KISHI

Dunyoda shunday odamlar borki, ular o‘z tuyg‘usi va ehtiyojlari haqida safsata sotib, aslida o‘zini ko‘z - ko‘z qilishdan bo‘lak hech qanday tuzuk ehtiyoji va tuyg‘usi bo‘lmaydi. Bunday hissiz va quruq kishilarninggina hayoti bo‘sh va nursiz bo‘ladi. Bunday kishilarning hech kimga foydasi tegmaydi (42 ta so‘z).

QADR-QIMMAT

Har bir odam o‘zining va o‘zgalarning vaqtini tejay bilmasligi – o‘ta ketgan madaniyatsizlikdir. Har doim vaqtim yo‘q deguvchi kishilar aslida hech narsa qilmaydilar. O‘z vaqtining loaqal bir soatini behudaga o‘tkazmoqchi bo‘lgan kishini hayotning butun qadr - qimmatini hali tushunib yetish darajasiga bormagan desa bo‘ladi. Hech bir ishni ertaga qo‘yma – vaqtning qadriga yetganlarning ustunligi ham, siri ham shunda (56 ta so‘z).

BAXT

Baxt... Baxt haqida buyuk ajdodlarimizning turli fikrlari mavjud. Baxt mavhum tushuncha bo‘lib, bir g‘arb yozuvchisi shunday fikrlarni keltiradi: Agar faqat baxtli bo‘lish maqsad qilib qo‘yilsa, bunga tezda erishish mumkin. Lekin odamlar ko‘pincha boshqalardan ko‘ra baxtliroq bo‘lishni istaydilarki, buning deyarli iloji yo‘q, chunki aslida bizga o‘zgalarning baxti ko‘proq bo‘lib tuyuladi (49 ta so‘z).

DONO ODAM

Ulugʻlarning aytishicha: Dono odamning hislati uch narsada namoyon boʻladi: birinchisi, boshqalarga bergan maslahatiga oʻzi ham amal qiladi, ikkinchisi hech qachon haqiqatga qarshi bormaydi va uchinchisi, oʻz atrofidagi odamlarning nuqsonlariga sabr - toqat bilan chidaydi (*34 ta soʻz*).

VATAN MADHI

Eng goʻzal va dilbar qoʻshiqlar ham Vatan haqidagi qoʻshiqlardir. Bunday jozibador qoʻshiqlar el-elatlarni birlashtiradi, ularni tinch-totuv va osoyishta yashashga, Vatanni har jihatdan yuksaltirishga, koʻz qorachigʻidek avaylab-asrashga va koʻksini qalqon qilib himoya qilishga daʼvat etadi (*34 ta soʻz*).

TARBIYA

Tarbiya – boshqalarning aql-idrokini oʻstirish, maʼrifat ziyosidan bahramand qilish, haqiqiy vatanparvar, haqiqiy fuqoro etib yetishtirish uchun, eng avvalo, tarbiyachining oʻzi ana shunday yuksak talablarga javob berishi, ana shunday buyuk fazilatlarga ega boʻlishi kerak (Islom Karimov) (*32 ta soʻz*).

MUALLIM

Muallim koʻz nuri, qalb qoʻrini, butun ongli hayotini yosh avlodga bilim va tarbiya berishga, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida kamol toptirishga bagʻishlagan zot. Bir soʻz bilan aytganda, Vatanimizning ertangi kunining poydevorini yaratayotgan shu azizlarning kundalik va oliyjanob mehnatlari oldida taʼzim etsak arziydi (*42 ta soʻz*).

3-SINF UCHUN MATNLAR MUSTAQILLIK BAYRAMI

1991-yilning 31-avgustida Oʻzbekiston Respublikasi mustaqil davlat deb eʼlon qilindi. Shu munosabat bilan 1-sentabr kuni Mustaqillik bayrami sifatida keng nishonlanadi. Oʻzbekiston oʻz mustaqilligini qoʻlga kiritgach, boy tarixiy merosimizga, milliy qadriyatlar va anʼanalarga munosabat oʻzgardi. Milliy bayramlar va urf-odatlar qayta tiklandi. Respublikamizdagi barcha qadimiy yodgorliklar qayta tiklandi (*45 ta soʻz*).

KUCH – BILIMDA

Xalqimizda «Kuch – bilimda!» degan gap bor.

Albatta, to‘g‘ri. Bilimsiz odam hech narsaga erisholmaydi, aksincha, hayotda yutqazadi. Ayniqsa, hech narsa o‘qimaydigan, johil kimsalar faqat bugunini o‘ylab, hayotdan orqada qoladi. Shu bois, bilim olishga astoydil kirishmoq darkor! Orzularga erishishning yagona yo‘li shu (*Gazetadan*) (40 ta so‘z).

QIZLARGA

Ey hurmatli qizlar! Ey izzatli qarindoshlar! Sizlarga ma‘lumdirki, go‘zal xulqli qiz bola butun oila uchun ulug‘ boylik va saodatdir.

O‘qimishli, xulqini tarbiya qilgan qiz bola oltindan qimmatli, injudan qadrli bir boylikdirki, bu kabi qizlarning ismlari eng yiroq qarindosh-u tanishlarga qadar yetadi. (*Rizouddin ibn Faxruddin*) (40 ta so‘z).

BOBUR

Bobur temuriylar sulolasining so‘nggi yirik vakili edi. U tadbirkor va jasur lashkarboshi, dono va adolatli hokim, fozil va o‘qimishli inson, ajoyib lirik shoir, ilmning turli sohalaridan yaxshigina xabardor bo‘lgan yetuk olim edi. Uning «Boburnoma» asari haligacha sharqdagi voqeot janrining beqiyos namunasi bo‘lib kelmoqda (*F. Sulaymonova*) (43 ta so‘z).

AMIR TEMUR ORZUSI

Aytishlaricha, Temur bobomiz bir so‘zli, qattiqqo‘l podshoh bo‘lgan. Butun umri davomida «Kuch adolatdadir» degan shiorni ilgari surdi. Ulkan qasrlar, binolar barpo qildi. Odamlarga faqat yaxshilik qilishni o‘yladi.

Bugun Amir Temurning an‘analari davom etmoqda. Yurtimizda biri-biridan go‘zal binolar qurilmoqda, odamlarimizda mehr-oqibat kuchayib bormoqda (42 ta so‘z).

BIZNING YURTIMIZ

Biz o‘z yurtimizni sevamiz. Biz uning dalalarini, o‘rmonlarini, tog‘larini, shaharlarini va qishloqlarini sevamiz. Vatanimizning har bir qarich yeri biz uchun aziz.

Bizning yurtimizda juda ko‘p o‘zbeklar, shu bilan birga qozoqlar, tojiklar, qirg‘izlar, tatarlar va ruslar yashaydilar. Keng dalalar, qalin o‘rmon, dengizlar go‘zal bog‘lar barchasi bizning yurtimiz (46 ta so‘z).

XUSHMUOMALALIK

Xushmuomalalik yarim baxtdir, ya'ni u baxt eshigini ochishi mumkin, xolos. Biroq, bu bilan baxtni uzoq ushlab bo'lmaydi. O'zingiz o'ylang, inson xushmuomala bo'lsa-yu, lekin mehribonlikni va g'amxo'rlikni bilmasa, birovning mushkulini oson qilmay, faqat o'zining shaxsiy manfaati uchun ish yuritsa, hurmatga sazovor bo'lmaydi, yakkalanib qoladi (*H. Ziyoyev*) (43 ta so'z).

POYTAXTIM - TOSHKENT

Toshkent – O'zbekistondagi eng chiroyli va qadimiy shahar. Uning yoshi ikki ming yildan ham ortiq. Keyingi yillarda shahar chiroyiga chiroy qo'shilmog'da. Katta-kichik xiyobonlar, keng va ko'rkam ko'chalar yanada obodonlashdi. Chet ellardan, dengiz orti mamlakatlardan ko'plab mehmonlar kelmoqdalar. Ko'chalar chetida chaman-chaman bo'lib ochilgan gullar yo'lovchilar bahri dilini ochadi («*Gulxan*»)(46 ta so'z).

ONA TILIM

O'zbek tili XI asrdan boshlab mustaqil til sifatida shakllana boshladi. O'zbek tilining rivojlanishida XI asrda yashab o'tgan eng birinchi turkiy tilshunos olim Mahmud Qoshg'ariy, adib Yusuf Xos Hojib, buyuk alloma Alisher Navoiylarning hissalarini kattadir.

O'zbek tilining rivojiga, ayniqsa, O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng ahamiyat berildi (44 ta so'z).

HADISLARDAN NAMUNALAR

Ilmning ofati unutishdir. Uni noahil kishiga gapirish esa uni zoye qilishdir. O'zing yaxshi ko'rgan narsangni o'zgalarga ham yaxshi bil. Agar biror yomonlik qilsang, ketidanoq yaxshilik qil. Olim bo'l (ilm beruvchi bo'l) yoki ilm o'rganuvchi bo'l, yoki tinglovchi bo'l, yoki ilmga va ilm ahliga muhabbatli bo'l. Beshinchisi bilimsiz bo'lma, halok bo'lasan (47 ta so'z).

HUNAR

Har kimning zari bo'lmasa-da, ammo hunari bo'lsa, dunyoda hech bir xavf-u xatar bo'lmaydi, shuning uchun kishi hunar ziynati bilan bezanmog'i lozim. Bilginki, hunarsiz kishi quruq savlatdir, quruq savlat esa qotib turgan suratga o'xshaydi. Daraxt shoxi mevasiz bo'lsa, uning o'tindan nima farqi bor (*Muhammad Javhar Zamindor*) (42 ta so'z)

KITOB

Insonning eng yaxshi fatzandlari bolalikdan kitob bilan do‘stlashganlar. Harflarning qo‘shilishidan so‘zlar hosil bo‘ladi. U tor tuynukdan tushgan nur kabi bolalarning ko‘zlarida yiltillaydi. Kitob yorqin dunyo, katta hayotga yo‘llovchi eshikdir. Bu eshikni ochib berish uchun ota-bobolaringiz katta kuch sarflaganlar. Nur sari dadilroq qadam tashlang (*43 ta so‘z*).

MEROS

Bir cholning to‘rtta navqiron o‘g‘li bor ekan. Bir kuni chol:

– Men qarib qoldim. Ichingizdan kim aqlli va davlatmand bo‘lsa, menga merosxo‘r bo‘ladi,– debdi.

Eng katta o‘g‘il qizil yoqut ko‘zli oltin uzugini, ikkinchi o‘g‘il zarbof choponini, uchinchisi bebaho kamarini ko‘rsatib maqtanibdi. Chol indamay turgan kenja o‘g‘ilga qarabdi.

– Menda bunday boyliklar yo‘q, lekin mehnatkash qo‘lim, botir yuragim, aqlli boshim bor, – debdi u.

Uning javobi cholga yoqibdi. Kenja o‘g‘ilga bor merosini qoldirishni tayinlabdi (*Rivoyat*) (*70 ta so‘z*).

INSON ODOBI BILAN

Har bir sohaning o‘z odob me‘yorlari mavjud: nutq odobi, kiyinish odobi, ovqatlanish odobi.

Ovqatlanish ham bir madaniyat. Unga ham odobga rioya etish zarur. Ovqatga kattalardan oldin qo‘l uzatmaslik, ovqat yeganda chalpillamaslik, ovqat paytida gaplashmaslik lozim.

Biror narsani uzatib yuborishlarini so‘rashdan oldin og‘zingizdagini yutub, salfetka yoki sochiqcha bilan og‘zingizni arting.

Dasturxon atrofida qattiq kulish, baqirib gaplashish ham odobdan emas. Taomni qoshiq yoki sanchqi bilan olib yeyish kerak.

Umuman, ovqatlanayotib ham kishi o‘zining madaniyati darajasini namoyish etadi (*70 ta so‘z*).

ODOB-AXLOQNING BELGISI - NUTQ

Insonning odob-axloqini belgilaydigan omillardan biri uning so‘zi, nutqidir: suvning mazasi muz bilan, oshning mazasi tuz bilan, odam yaxshilig‘i so‘z bilan. So‘zlovchining gapirish ohangi, ko‘z qarashlari, butun qiyofasida ham notiqlik aks etadi, bu – so‘z saralashdan kam narsa emas. Bilgilki, ahmoqlarga yaxshi javob – sukut. Gapiraman desang, ikki

holatda – aytmoqchi bo‘lganini atroflicha o‘ylab olgach yoki bir narsani aytish zaruriyati tug‘ilsagina gapir: boshqa paytda indamagan ma’qul. Qisqa nutq hamisha serma’no va kuchli ta’sir ko‘rsatish hislatiga ega bo‘ladi (73 ta so‘z).

MUSTAQILLIK

Kurrai zaminning Osiyo qit’asida makon va zamon topgan O‘zbekiston Respublikasi o‘tgan asrning 90-yillari boshida 130 yillik mustamlakachilik asoratidan qutuldi. Mustaqillik maqomini oldi va BMTning teng huquqli sub’ektiga aylandi.

1992-yil 2-mart kuni 166-raqamli O‘zbekiston bayrog‘i BMTning Nyu-Yorkdagi shtab-kvartirasi binosida erkin va mag‘rur xilpiray boshladi! (43 ta so‘z).

QO‘RQOQ

Odam o‘z qilmishini oqlash uchun bir sababdan boshqa har qanday sababni topadi, o‘z jinoyatlarini oqlash uchun bir bahonadan boshqa har qanday bahonani topadi, o‘z tinchini ta’minlash uchun bir vajdan boshqa har qanday vaqtni topadi-yu, faqat o‘zining qo‘rqoqligini o‘ylamaydi (40 ta so‘z).

YAXSHI NIYAT

Mashhur olim Benedikt Spinozaning fikricha, biron-bir narsani bajarolmayman deb ko‘ngilga keltirdingizmi, shu paytdan boshlab uni amalga oshirish g‘oyat mushkul bo‘lib qoladi. Shunday ekan, hayotdagi har bir bajarayotgan ishimizning faqat yaxshi tomonini o‘ylashimiz lozim. Yaxshi niyat – yarim davlat, deb bejizga aytilmagan. Har bir ishga qol urishdan avval yaxshi niyat bilan qilish kerak (51 ta so‘z).

NIMA YAXSHI-UY NIMA YOMON

Bir donishmanddan so‘radilar:

-Dunyoda inson uchun eng yaxshi narsa nima-yu, eng yomon narsa nima?

Donishmand javob berdi:

-Dunyoda inson uchun eng go‘zal narsa go‘zal axloq, tarbiya, shu go‘zal xislatlar bilan nom chiqarishdir. O‘limdan ham battar yomon narsa esa tarbiyasizlik va yalqovlik bilan shuhrat qozonishdir (46 ta so‘z).

DONOLAR O'GITI

Luqmoni hakim o'g'liga nasihat qilib aytibdi:

-Aziz o'g'lim, bir odam senga tili burro ekani bilan maqtansa, sen ham so'zli ekaning va kerak joyda sukut qilishing bilan maqtan. Aqli komil bo'lgan kishi qisqa va ma'noli so'zlaydi. O'g'lim, sen ham so'zlash payti va sharoitini topib, oz va kerakli so'zlarni so'zla, mahmadonalik qilma (*51 ta so'z*).

MASAL

Bir kuni Til duduqlana-duduqlana Tishga debdi:

-Nega tishlaysan?

-Uchingdan ozginasini uzib tashlamoqchi edim-da, - deb javob qilibdi Tish.

-Nima uchun? Gunohim nima?

-Shuning uchunki, ko'ringanga zahringni sohasan. Barcha sendan bezor. Sal qisqartitib qo'ysam, zora zahringni kamroq sohib, shirinroq bo'lsang.

Qissadan hissa: Tilning zahari – joning azobi (*49 ta so'z*).

ATIRGUL

Bir donishmanddan shogirdlari so'rashibdi:

-Yoshlikni nimaga o'xshatish mumkin. To'g'ri o'tkazilmagan yoshlik davri qanday natija beradi?

Donishmand shunday javob beribdi:

-Yoshlik davri atirgulga o'xshaydi. Shu guldan kerakligicha foydalanmay, uni ezib yanchgan kishi qariganda tikanga aylanadi (*37 ta so'z*).

KIM KUCHLI?

Qadim zamonlarda uchta sarkarda oralaridan kim kuchliroq ekanini sinab ko'rmoqchi bo'lishibdi. Buning uchun ular shogirdlarini chaqirishibdi. Har bir sarkardaning shogirdlariga navbat bilan ustoziga toshlar otib turishni buyurishibdi. Birinchi sarkarda uchib kelayotgan toshlarni ustalik bilan qaytaribdi. Ikkinchi sarkarda ustalik bilan toshlarga chap beribdi. Uchinchi sarkardaga esa birorta ham shogirdi tosh otmabdi (*50 ta so'z*).

ILLAT

Bir donishmand shogirdlariga nasihat qilibdi: Illatlarga qarshi kurashar ekanmiz, bir tomondan, illatni bahona qilib hayotimizni

qoralashga urinadigan kishilarga yo‘l bermasligimiz kerak. Avvalda dimiqib qolgan va endi ochiq havoda xursandligidan o‘ynoqlab "polizni buzadigan" kishilarni tanqid qilishimiz zarur. Ikkinchi tomondan, illatlarga qarshi kurashda bizga xalal beradigan kishilarga zarba berishimiz kerak... (48 ta so‘z).

4-SINF UCHUN MATNLAR

VATAN

Vatan! Ne-ne aziz insonlar voyaga yetgan, uning porloq istiqboli, fazl-u kamoli uchun jon fido etgan zamin. El borki, Vatan bor. Vatan borki, el bor. Elsiz vatan biyobon, Vatansiz el - darbadar. Shuning uchun ham, el qadri bilan yashagan kishilarni vatanparvar deya ardoqlaganlar.

Jonajon yurtimizni mustaqil Vatan deb ataymiz. Bu ko‘hna diyor torlarini shundayin chertib yubordiki, endi uning sehrli va fusunkor sarhadlari dunyo mamlakatlari ko‘z o‘ngida O‘zbekiston nomi ila namoyon bo‘lmoqda. Bugun biz istiqbolimizni, erkinligimizni, mustaqilligimizni sharaflaymiz, qo‘shiqlarda kuylaymiz (79 ta so‘z).

DUO

Amir Temur o‘g‘lini Tabrizdan Samarqandga jo‘natayotganda shunday nasihat qilgan edi: «El-yurtning mushkulin oson qilgin, adolatli yo‘l tutgin, savob ishlar qilib, ko‘pchilikning duosini olgin!»

Shohruh Mirzo Sirdaryoning chap tomonidagi suvsiz cho‘lda qiynalib yashayotgan aholining arz-u dodini eshitganda, shu nasihatlar yodiga tushdi va Gavharshodbegimga dedi: «Sardoba qurdirsakmikin?»

Gavharshodbegim Zarafshon daryosidan chiqarilgan Darg‘om anhorini uning yodiga soldi va shunday dedi: «Sirdaryoning suvi Zarafshonnikidan ham ko‘p, amirzodam. Agar undan Darg‘omga o‘xshagan shohariq chiqarilsa, qancha suvsiz joylar obod bo‘lardi, qancha odamlar sizni duo qilardi?» (P.Qodirov)(79 ta so‘z).

HAR KUNING SAMARALI BO‘LSIN

Avvallari darslardan bo‘sh paytim ko‘proq bekorchilik bilan o‘tardi. Ertadan kechgacha o‘yin bilan mashg‘ul edim. Biror ish bilan jiddiy shug‘ullanmaganman.

Murabbiylarim bunga befarq bo‘lishmadi. Sinf rahbarimiz G‘afura opa bir necha bor vaqtning qadri haqida kuyunib gapirganlari, meni biror mashg‘ulotni tanlashga chaqirganlaridan keyin o‘ylanib qoldim...

Hozir bir daqiqa vaqtni ham zoye ketkazmayapman. Darslarga puxta tayyorlanish ko'p vaqt talab qilsa ham, sport bilan shug'ullanishga vaqt topaman. Har kunim ertadan kechgacha rejalangan. Litsey, stadion, darslar, mashg'ulotlar...

Vaqting ketdi - naqding ketdi (77 ta so'z).

VATANNI SEVMOQ IYMONDANDIR

Hadislarda keltirilishicha, Vatanni sevmoq iymondandir. Bu vatanparvarlikning ham milliy, ham umuminsoniy jihatlaridir. Vatanni sevish deganda, o'z xalqining tarixini yaxshi bilish va u bilan faxrlanish tushuniladi. Qadimiy obidalar, mislsiz imoratlar, ajdodlar yaratgan boy moddiy meroslarni ko'z qorachig'iday asrash har bir insonning burchi. Go'zal urf-odati, rasm-rusmi va udumlarini qadrlay bilish, ularni davom ettirish, milliy adabiyot, musiqa, me'morchilik va barcha an'analardan rohatlanish, ularni asrash va rivojlantirish, ulug' siymolarning ishlari va ma'naviy merosi, xalqning boy tili va madaniyati bilan faxrlanish lozim (77 ta so'z).

GULBADANBEGIM

Gulbadanbegim Zahiriddin Muhammad Boburning qizi bo'lib, u 1523-yili Qobulda tug'ilgan. Onasi Dildorbegim temuriy Sulton Mahmud Mirzoning qizi bo'lgan. Otasining farmoniga ko'ra u katta onasi, ya'ni Humoyun Mirzoning onasi Mohimbegim qo'lida tarbiyalangan.

Gulbadanbegim zamonasining oqila, donishmand ayollaridan edi. Akbarshohning taklifi bilan "Humoyunnoma" - ajoyib va muhim tarixiy asarni yozgan. "Humoyunnoma" Bobur va Humoyun podshohlarning hayoti va sarguzashtlarining qisqacha tarixi bo'lib, "Boburnoma"ning mantiqiy davomidir. "Akbarnoma"ning muallifi Abul Hazlning yozishicha, Gulbadanbegim 1603-yilda 80 yoshida vafot etgan (73 ta so'z).

SEVIMLI DARSIM

Men kichkinaligimdan o'zbek tilini o'rganishga qiziqaman. Bolalar bog'chasida o'zbek guruhida tarbiyalanganim uchunmi, uni o'rganish menga qiyin emas.

Litseyimizda o'zbek tilidan Ozoda opa Yusufjonova dars beradilar. Ustozimiz o'z ishlarini va biz shogirdlarini juda yaxshi ko'radilar. Har bitta darsda biror yangilik qiladilar, shuning uchun ham ularning darslarini

qiziqib tinglaymiz. Ustozimiz bizga o'zbek tilinigina emas, balki o'zbek urf-odatlari, an'analarini ham o'rgatadilar.

O'zbek tili xonasi kompyuter bilan jihozlangan. Kompyuter yordamida til o'rganish juda qulay. Shuning uchun ham o'zbek tilidan barchamiz yaxshi va a'lo baholar olamiz (*80 ta so'z*).

MEHNAT

Bir bog'bonning uch o'g'li bor edi. Uchalasi ham yalqov va dangasa edilar. Bog'bon bir kuni kasal bo'lib yotib qoldi. O'g'illarini chaqirib: «Tokzorning ichiga bir ko'za oltin ko'mib qo'yganman. Mendan keyin o'zingiz kovlab, topib, bo'lishib olarsizlar», – dedi va bir necha kundan so'ng vafot etdi.

O'g'illari oltin izlab bog'ni ag'dar-to'ntar qilib chiqdilar. Lekin hech narsa topa olmadilar. Biroq shu yili mevalari shu darajada serhosil bo'ldiki, cho'ntaklari pulga to'ldi.

So'ngra o'g'lonlar angladilarki, oltin yerda emas, mehnatda ekan (*Rivoyat*) (*74 ta so'z*).

TABIATNI ASRAYLIK

Agar havoda kislorod bo'lmasa, odam bir daqiqa ham yashay olmaydi. Ammo tabiat bunga yo'l qo'ymaydi. U o'pkamiz uchun hamisha kerakli miqdorda toza havo yetkazib beradi. Agar suv bo'lmasa, hayot bo'lmas edi. Lekin g'amxo'r tabiatning shu kungacha insonni suvsiz qoldirgan hollari bo'lgan emas. Quyosh bo'lmasa, hayot to'xtab qolgan bo'lar edi. Ammo tabiatning buyuk qonuniga bo'ysungan Quyosh har doim erta tongda chiqib, tirik mavjudotga xizmat qiladi.

Inson - tabiatning oliy mahsuli. Tabiat marhamatisiz yashay olmas ekanmiz, demak u bizning onamiz (*78 ta so'z*).

USTOZ

Ustoz-muallim! U fidoyi inson. Ustoz ulug' zot! Bu so'z mag'rur jaranglaydi. Shu birgina so'z zaminida olam-olam ma'no, olam-olam mehnat bor! O'qituvchi sofdil, kamtarin, ma'naviy boy, axloqiy pok insondir. Ularni har qancha ardoqlasak ham oz, chunki butun kuchlarini, aql idrokini, bilim va zehnini shogirdlariga baxshida etgan zahmatkash insonlardir.

Ustoz qator-qator shogirdlarni tarbiyalar ekan, albatta shogirdining kamolotini ko'rib ko'zi quvonadi. Shogirdlariga oq yo'l tilaydi. Har

qadamda shogirdlariga yordam qo‘lini cho‘zadi. Shogird ham ustozini izidan borib, yetuk inson bo‘lib yetishishga harakat qiladi (79 ta so‘z).

SOG‘LOM TANDA – SOG‘ AQL

Kishi sog‘lom bo‘lishi uchun sport bilan shug‘ullanishi lozimligini hamma yaxshi biladi.

Men ham shunga amal qilaman. Har tong badantarbiya qilaman. Yugurish-jon-u tanim. Hovlida maxsus burchak tashkil etganman. U yerda turnikda tortilaman, tosh ko‘taraman.

Men kurash bilan shug‘ullanaman. Ilgari yunon-rim kurashi, erkin kurash, sambo bo‘yicha musobaqalarda qatnashardim. Yaqinda milliy kurashimiz bo‘yicha shahar birinchiligida g‘olib bo‘ldim. Kurash nafaqat jismoniy, balki ma‘naviy kuch manbai ham.

Oilamizda hamma sportchi. Dadam og‘ir atletikachilar. Oyim badiy gimnastika bilan shug‘ullanganlar. Shuning uchun bo‘lsa kerak, oilamizda hech kim hech qachon kasal bo‘lmaydi (80 ta so‘z).

“BAXTLI BO‘LSAYDI...”

Yo‘l yoqasida bir gadoy tilanchilik qilib o‘tirar edi. Bir odam uning yonidan o‘tib keta turib, gadoyning yelkasiga musht tushirdi va yo‘lida davom etdi. Gadoy uning orqasidan qarab:

- Baxtli bo‘l! – dedi.

Buni ko‘rib turgan yo‘lovchi:

- U seni ursa-yu, sen unga baxt tilasang, bu qanaqasi? – deb so‘radi.

Shunda tilanchi:

- Agar u baxtli bo‘lganida edi, meni urmasdi! – deb javob berdi (60 ta so‘z).

ARI VA CHUMOLI

Bir ari mashaqqat bilan bir donni tashib ketayotgan chumolini ko‘rib unga aytibdi:

- Ey chumoli, nega buncha mashaqqatni ixtiyor etding? Kel, yaxshisi mening yeyish-ichishimga bir qara. Men xohlagan yerimga qunaman, xohlagan ovqatimni yeyman. Sen bo‘lsang, bitta don uchun shuncha mashaqqat chekasan, - dedi-da uchib borib bir qassobning sotib turgan go‘shiti ustiga qo‘ndi. Qassob pichoq bilan bir urgan edi, u ikki nimta bo‘lib yerga tushdi. Chumoli darov kelib uning oyog‘idan tishlab uyasiga olib keta boshladi. Shunda ari:

- Meni qayerga olib ketayotirsan? – deb so‘radi, chumoli:

- Mehnatsiz tekin tomoqlikning balosiga muhtalo bo'lganning holi shunday kechadi, oxiri borib o'zi-o'ziga yem bo'ladi, - deb javob berdi (100 ta so'z).

QOSH QO'YAMAN DEB...

Bir mo'ysafid nabirasi bilan mahalladan o'tib borishardi. Bir hovlining tashqi chegarasini ta'mirlashga urinayotgan bolakayni uchratishibdi. Bola harakat qilsa ham ishi siljimas, barmog'iga tegdi shekilli, u asbobni otib yubordi.

Shunda chol nabirasi yordam berib, qoqib qo'ydi.

Biroq mo'ysafid qoqilgan taxtani olib tashladi.

-Buvijon, nega bunday qildingiz? O'zingiz o'rgatgansiz, boshqalarga yordam bergin deb, yaxshilik qilishga yo'l qo'ymayapsiz....

-Men senga yaxshilik qilgin deyman. Lekin hozirgi ishing aksi. Bu bolakay sabr-toqatli bo'lish, ishga mas'uliyat bilan yondashish, buyurilgan topshiriqni vaqtida bajarishni o'rganmaydi. Sen qosh qo'yaman deb, ko'z chiqarishing mumkin (86 ta so'z).

NON DARAXTI

Tropik o'lkalarda o'sadigan meva daraxtlarining ba'zilarini non daraxti deb atashadi. Bunga sabab, bu daraxtlar serhosil, mevalari bir yo'la yoppasiga yetilmaydi. Birin-ketin pishadi. Uning mevasi non o'rnida iste'mol qilinadi. Non daraxtining 15-20 yoshlik bir tupi 1-2- kishini, 5-6 tupi esa katta bir oilani bemalol bir yil boqadi.

Non daraxti sershox, bo'yi 18-20 metr, po'stlog'i sarg'ish-kul rang. Barglari yirik. Gullari bevosita daraxt tanasidan yoki yo'g'on shoxlaridan chiqadi. Mevasi juda o'lkan, 20-25 kilogramm, hatto 40 kilogrammgacha bo'ladi. Meva shaklan bochkaga o'xshaydi. 700-800 dona meva beradi. Avgust-oktayabr oyi "dam oladi", boshqa vaqt mevasi pishaveradi (80 ta so'z).

QOVUN DARAXTI

Tropik mamlakatlarda mevasi qovunga o'xshaydigan o'simlik bor. Qovun daraxtning bo'yi 5-6 m, yo'g'onligi 20-30 sm keladigan, tanasi tik, sirti barg chandiqlari bilan qoplangan daraxt. Qovun daraxtining gullari sarg'ish-ko'kimtir rangda, mevasining bo'yi 30 sm, diametric 15 sm, og'irligi 8 kilogrammgacha bo'ladi.

Sharq va G'arb mamlakatlarining ko'pchilik aholisi qovun daraxtini papaya deb atashadi. Uning vatani – Janubiy va Markaziy Amerika. Qovun daraxti mevasidan dori-darmon, g'shtni yumshatish maqsadida foydalaniladi (65 ta so'z).

ETIKDO‘Z VA SHOGIRDLARI

Mohir etikdo‘zning ikki nafar shogirdi bor ekan. Biri juda mas’uliyatli, intiluvchan bo‘lib, ustozining o‘gitlariga to‘liq amal qilarkan. U ustozining izidan borib, odamlar uchun mustahkam, chidamli poyafzal tikibdi. Odamlar undan minnatdor bo‘libdi.

Ikkinchi shogirdi sinchkov va qiziquvchan ekan. U ustaning harakatlarini sinchiklab kuzatar, har bir so‘zini qalbiga muhrlar ekan. Ko‘pincha savollar berar, ayrim hollarda o‘zi javob topishga harakat qilarkan. U ustoziga taqlid qilishga intilmabdi, har bir oyoq kiyimni o‘ziga xos tarzda tikibdi. U ustalarga xos yo‘l tutib: har bir buyurtmachining oyoq o‘lchamini olib, uning talablari, didi, yoshiga qarab poyabzal bichar va tikarkan. Hamma minnatdor bo‘libdi (*80 ta so‘z*).

KALAVANING UCHI

Bir bor ekan, bir yo‘q ekan, och ekan-u to‘q ekan. Qadim zamonda uch kishi yashagan ekan. Birining ismi Kimdir, ikkinchisining ismi Har kim, uchunchisining ismi Hech kim ekan.

Bir kuni ular katta muammoga duch kelishibdi. Har kim muammoni Kimdir yechadi deb o‘ylabdi. Ammo Hech kim hech narsa qilmabdi. Vaholanki muammodan qutulish uchun Har kim chora topishi mumkin edi (*60 ta so‘z*).

KO‘Z NURI

Dunyoda bir kishi yasharkan. Uning sodiq do‘sti – vafodor iti bor ekan. Boshiga tashvish tushib, ko‘zi xiralasha boshladi. Kun sayin ko‘z nuri so‘nib, ko‘rmay qolibdi. Shunda uning iti yordamga kelibdi. Vafodor it uni sayrga olib chiqar, uyida kerakli narsalarni topib berar ekan. Odamzod itidan minnatdor ekan.

Bir kuni itning hayoti uzilibdi. Taqdirga tan berib o‘zi harakatlanibdi. Ko‘zini zo‘riqtirib, ko‘rishga intilibdi. Nihoyat ko‘ra boshlabdi. Shunda odamzod uning ko‘rishini kechiktirgan itidan norozi bo‘libdi (*70 ta so‘z*).

O‘ZINGDAN BOSHLA

Bir odam dunyoni o‘zgartirmoqchi bo‘libdi. U atrofiga nazar solib, hayratga tushibdi. Dunyo shunchalik kata ekanki, inson ummondagi xaschalik ekan.

Shunda odam o‘z shahrini o‘zgartirmoqchi bo‘libdi. Lekin shahar ham kata ekan, inson esa kichkina. Shunda odam o‘z oilasini o‘zgartirmoqchi bo‘libdi. Lekin oilasi ham kata ekan, u bir o‘zi, bolalari esa o‘n nafar.

Shunda odam faqat o‘zinigina o‘zgartirishga yetarli kuchga egaligini tushunibdi. Shu yo‘l bilan u dunyoni o‘zgartirishga hissa qo‘shishiga amin bo‘libdi (70 ta so‘z).

5-SINF UCHUN MATNLAR O‘ZBEK MAQOLLARI

Maqol xalq og‘zaki ijodiga oid janrlardan biri sanaladi. Maqollar shaklan qisqa bo‘lgani bilan ularda juda keng ma’no mujassam bo‘lgan.

Tilimizning bu bebaho boyligini o‘rganish bilan ajdodlarimiz qadimdan shug‘ullanib kelganlar.

Mashhur qomusshunos Mahmud Qoshg‘ariy XI-asrdayoq turkiy xalqlarning 400 ga yaqin hikmatli iborasini o‘zining uch jildlik lug‘atiga kiritgan. Ularning 250 dan ortiqrog‘i shakl va mazmuniga ko‘ra hozirgi o‘zbek tilidagidan farq qilmaydi.

Adabiyotshunos olimlarimiz “O‘zbek xalq maqollari” kitobida 1800 ta maqolni 31 mavzuga ajratib tavsiflagan.

Olimlarning aniqlashicha, har bir kishi taxminan 800 ga yaqin maqol va matallar haqida tushunchaga ega bo‘lar ekan (89 ta so‘z).

VATAN

Vatan – onaning allasi taralgan, beshigining izlari chizilgan zamin. Ajdodlarning ko‘milgan qabriston, ota-onangning izlari qolgan ko‘chalar, sening lahjangda so‘zlashadigan, qosh-u ko‘zi xuddi sening kabilar yashaydigan muqaddas zamin Vatandir.

Ilk bor bahorni tanigan, birinchi marta varrak uchirgan, ilk bor hayitlik olgan joying, birinchi o‘qituvchi, birinchi muhabbatingni tanitgan muqaddas makon Vatandir.

O‘z jonidan yaratgani uchun ham ona bolasini tishida tishlab o‘tadi. Vatan ham shunday: qadamlaringni ko‘ksiga qo‘yib, suyab yashaydi seni. Vatan mung‘aygan tandirli, pastakkina tomli kulbandan boshlanadi. Unga bo‘lgan muhabbating ham shu ostonada tug‘iladi (*T. Sodiqova*) (84 ta so‘z).

ONA SHAHRIM SAMARQAND

Samarqand - ko‘hna tarixiy obidalarga boy shaharlardan biri. Shunday obidalardan biri – Registon. U uchta salobatli binodan tashkil topgan. Bular: Ulug‘bek, Sherdor, Tillakori madrasalaridir.

Ulug‘bek madrasasi 1471 - yilda barpo etilgan. Bu bino Ulug‘bek qurdirgan madrasalarning eng kattasi va eng hashamatlisi edi. Bu madrasa o‘z davrida ilm-fanning yirik markazi bo‘lgan.

Sherdor madrasasi 1619 – 1636 - yillarda Samarqand hukmdori Yalanto‘sh Bahodirning topshirig‘i bilan qurilgan. Bahaybat peshtoq tepasida sher va ohular rasmi solingani uchun Sherdor madrasasi deb atalgan.

Tillakori madrasasi 1647-1660 - yillarda qurilgan. U zarhal naqshlar bilan ishlangani uchun shunday nom olgan (*90 ta so‘z*).

MUSTAQILLIK BAYROG‘I

Serquyosh hur o‘lkamiz ezgulikda o‘zining madhiyasi, gerbi, bayrog‘i, Konstitutsiyasiga ega. O‘zbekiston Respublikasining davlat bayrog‘i Oliy Majlisning navbatdan tashqari o‘tkazilgan VII sessiyasida 1991-yil 18-noyabr kuni tasdiqlangan.

Bayroqdagi oq rang muqaddas tinchlik ramzidir. Oq rang poklik, beg‘uborlik, soflikni orzu va xayollar tozaligini bildiradi. Yashil rang tabiatning yangilanish ramzi. U ko‘pincha xalqlarda navqironlik, umid va shodlik timsoli hisoblanadi. Qizil chiziqlar esa, vujudimizda jo‘shqin urib oqayotgan hayotiy qudrat irmoqlaridir.

Navqiron yarim oy tasviri bizning tarixiy an‘analarimiz bilan bog‘liq. Yulduzlar xalqlar uchun ilohiy timsol sanalgan. Davlat bayrog‘idagi 12 yulduz tasviri ham an‘analarimiz, qadimiy quyosh yilnomasiga bevosita aloqadordir (*92 ta so‘z*).

SAXOVAT

Bir muruvvatli saxiy odamning juda ko‘p doni bor edi. U turgan shaharda oziq-ovqat tangligi boshlandi. Saxiy odam hamma donlarini beva-bechoralarga ulashib tugatdi. Tanglik kuchaygach, o‘zi ham donga muhtoj bo‘lib qolibdi. Kishilar uni malomat qilishdi:

– Qiziq odam ekansan, o‘zing muhtojlikka tushib qolishingni bila turib, nega donlaringni hammaga ulashib berib yubording?

Saxiy kishi dedi:

– Xalq och bo‘la turib, men rohatda yashasam, insofsizlik qilgan bo‘laman. Ochlik azobini xalq bilan barobar tortishni, xalq qayg‘usiga sherik bo‘lishni vijdonim buyurdi. Men vijdonim buyrug‘iga itoat qildim (*100 ta so‘z*).

IKKI YORTI BIR BUTUN

Rivoyat qilishlaricha, bir ko‘r kishi bilan cho‘loq kishi katta suv yoqasida ko‘rishibdilar. Suv ustiga tashlangan yog‘ochdan o‘tishlari lozim edi. Shunda cho‘loq aytibdi: «Eh, birodar, men qanday o‘taman, o‘tolmayman, chunki oyog‘im yaramaydi». Ko‘r: «Agar ko‘zim bo‘lsa edi, o‘tardim», – dedi. Biror tadbir topishlari yoki birovdan yordam so‘rashlari kerak edi. Ikkalalari o‘tirib, biroz o‘yladilar. Shunda cho‘loq dedi: «Bo‘lmasa? Kel bundoq qilamiz, sen meni orqangga opichlab ol, senga yo‘l ko‘rsatib boraman. Oyoq qo‘yadigan yeringni ko‘rsatib turay. Shunday qilsak, ikkimiz ham o‘tib ketamiz». Shunday qilib, bir-birlarining yordami bilan ikki yorti bir butun bo‘lib, suvdan o‘tdilar. (90 ta so‘z).

KOMIL INSON

Komil inson barcha insonlarning ishonchli kishisi. U qanoatkor va oz yemak bilan to‘yadi. Komil kishi g‘oyat sof va jozibali bir ko‘zgu kabi bo‘lishi kerakki, shoyad unga qaragan odam o‘z aybu qusurlarini ko‘rib, o‘zlari tuzatsinlar. U barcha bilan ulfatdir. Jafolarga sabr etadi, kechiradi, u sodda va aldanuvchan, aldanganini bilsa ham bilmagandek bo‘ladi, hamishi yaxshilik ustidadir. Haqiqiy inson birovga og‘irligi tushmaydigan kishidir, Alloh taolo uchun yaqin farishtalardan ham afzaldir, yumshoq, muloyim, soddadir. Hatto soddaligi tufayli uni ahmoq deb hisoblaydilar. Do‘stini o‘zidan afzal ko‘radi. Dunyoda boshiga kelgan illatlar tufayli faryodu fig‘on chekmaydi (89 ta so‘z).

QANOATSIZ BO‘LMA!

Bir kishining Ali va Vali ismli ikki o‘g‘li bor edi. Ali qanoatli, Vali qanoatsiz edi. Bir kuni otasi bozordan olma olib kelib, bolalarini sinamoq uchun chaqirib: «Mana, sizga olma beraman», – dedi. Vali tezlik bilan kelib: «Otajon, menga hammasini bering», – dedi. Ali sekingina kelib: «Menga bitta olma bersangiz bo‘ladi», – dedi. Otasi Alining qanoatiga ofarin o‘qib, quchog‘iga olib, peshonasidan o‘pdi va ikkita olma berdi. Ammo Valiga olma bermak qayda, balki: «Qanoatsiz bo‘lma!», - deb dakki berdi.

Qanoat birla qorin to‘ydirarsiz,
Qanoat bo‘lmasa ko‘p och bo‘lursiz.
Qanoatsiz kishi bag‘rini dog‘lar,
Qanoatlik kishi og‘zini yog‘lar. (Abdulla Avloniy) (92 ta so‘z).

DUONUNG QUDRATI

Qadim zamonda kushoniylar davlatida pahlavon Shukriolloh ismli sarkarda yashagan va uning dovrug‘i ellarda doston ekan. Sarkarda jangga sovut-dubulg‘asiz, qalqonsiz kirar hamda bu jangda uning qo‘shini hamisha g‘alaba qilar ekan.

Bir kuni temirchi sarkardaning iltimosiga ko‘ra unga qalqon, sovut yasab beribdi va u navbatdagi jangda hammani hayron qoldirib, qalqon, sovut kiygan holda qilich bilan paydo bo‘libdi. Shunda atrofdagilar ajablanib: «– Ey sarkarda, bu holda hech jangga kirmas edingiz-ku?!» – deyishibdi. Sarkarda bir xo‘rsinib javob beribdi: Janglarda meni duo qilib turguvchi onaizorim olamdan o‘tdilar. U kishining duolari menga qalqon, sovut, dubulg‘a edi. Endi u kishi yo‘qlar...» (92 ta so‘z).

OJIZ

Hindistonlik bir donishmand o‘g‘liga nasihat qilibdi: ”Aziz o‘g‘lim, Ming ketmon urishga, tog‘ni qo‘porib tashlashga qodir odam bir ketmon urib qo‘yib kerilmaydi, o‘zini yelpimaydi, tahsin va ofarin kutmaydi. Bir ketmon urib, tahsin va ofarin umidida atrofqa qaragan odam shu bilan ikkinchi ketmonni urishga ojizligini ko‘rsatadi.

Qo‘lingga kirmagan yoki qo‘lingdan ketgan narsa uchun qayg‘urma. Har yerda kurakda turmaydigan behuda so‘zlar so‘zlab yurishdan yiroq bo‘l. Nokas, qurumsoq kishidan qarzdor bo‘lma. U bilan aslo muomala qilma, keyin pushaymon qilasan. Sharm-hayosiz va baxil kishi bilan suhbatdosh bo‘lma, yaramas odamlar bilan qo‘shni bo‘lmaslikka harakat qil. O‘z Kuching orqasidan non topib yegil, tekinxo‘rlikka o‘rganma. Olijanob mard odamlar bilan suhbatdosh bo‘lsang, yaxshilik bilan nom chiqarasan. Maqtanchoq va ezma odamlardan hazar qil... (113 ta so‘z).

CHO‘LPON

Asl ismi-sharifi Abdulhamid Sulaymon o‘g‘li Cho‘lpon 1883 yilda Andijonda tug‘ilgan. O‘zbek shoiri, tarjimoni va san‘atshunos olimi. Cho‘lpon - uning adabiy taxallusi. U avval madrasada, keyin rus-tuzem maktabida ta‘lim olgan.

Cho‘lpon bir qator ro‘znomalarda xizmat qilgan. O‘zbekiston badiiy studiyasi va boshqa tashkilotlarda yuqori lavozimlarda ishlagan.

Cho‘lpon ajoyib shoir, mohir tarjimon va adib edi. 1929 yilda uning “Kecha va kunduz” asari bosilib chiqdi.

1927 yildan Cho‘lponga hujum boshlandi. O‘zbekiston madaniyat xodimlari 2-quriltoyida uni zaldan haydab chiqarishdi.

1938 yil shoir qatl qilindi. Istiqlol yillarida o‘zbek xalqining munosib farzandi qadr – qimmat topdi (*88 ta so‘z*).

MUHAMMAD YUSUF

Muhammad Yusuf XX asr oxiri o‘zbek she‘riyatida o‘z so‘zini ayta olgan shoirlardan biri edi. Ayniqsa, uning qatag‘on qurbonlari Cho‘lpon, Qodiriylarni yod olib yozgan she‘rlari o‘sha yillari xalq qalbidan chuqur joy egalladi.

Muhammad Yusufning odamiylik, sevgi va vafoni ulug‘lovchi ko‘plab she‘rlari kuyga solinib, xalqimiz sevgan qo‘shiqlarga aylandi. Shoir she‘rlari sodda va ravon til bilan yozilgan. Uning ijodida xalq qo‘shiqlaridagi kabi ohangdorlik bor.

Istiqlol yillari Muhammad Yusuf Vatanni madh etuvchi bir qator she‘rlar yozdiki, ularga kuy bastalanib, katta-katta bayramlarda ijro etilib kelindi (*82 ta so‘z*).

TOSHKENT METROSI

Toshkent metrosi 1973-yilda qurila boshlandi. Uning birinchi yo‘nalishining birinchi qismi 1977-yil 6-noyabrda qurib bitkazilgan. Uning uzunligi 12,2 km. Bu yo‘nalishning 3 bekatdan iborat. Ikkinchi qismi 1980-yil 18-avgustda ishga tushdi. Bu qismning uzunligi 4,6 km. Shunday qilib, birinchi yo‘nalish 12 ta bekatdan iborat.

Metroning har bir bekatining bezagi bekat nomining mazmunidan kelib chiqib bajarilgan. 1981-yilda ikkinchi yo‘nalishning birinchi qismi: Toshkent bekatidan Navoiy bekatigacha 5 ta bekat qurilishi boshlandi. Uning uzunligi 5,5 km.

Hozirgi kunda metro qurilishi to‘xtatilgani yo‘q: endi metroning uchinchi yo‘nalishidagi birinchi qismi ishga tushib, ikkinchi qismining qurilishi bo‘yicha ish olib borilmoqda (*98 ta so‘z*).

NOSHUD

Bolaligimda bir kartina ko‘rgan edim. Bosh rolni Charli Chaplin o‘ynagan edi, shekilli. Qahramon noshud, notavon - hech ishga yaramaydi. Nihoyat, bir qarindoshi uni o‘t o‘chirish komandasiga ishga oladi.

– Bu yerda nima ish qilaman? - deb so‘raydi qahramon.

– Mana buni ushlang, - deyishadi unga, - qayerda o‘t yo tutunni ko‘rib qolsang, dod solib suv sepaverasan. Qahramon shu ishga yaraydi, lekin uning oldida na chiroq yoqib bo‘ladi, na papiros chekib - dod solib suv

sepaveradi. Farosatda shunga teng keladigan insondan xudo saqlasin! (82 ta so'z).

GYOTE

Aslida Gyote kattalarning shoiri va uning nomi jahonning Shekspir, Bayron, Pushkin, Gyugo kabi klassiklari qatorida turadi. Hatto, uni olmonlarning Navoiysi desak ham bo'ladi. Shoirning «Faust», «G'arbu Sharq devoni» singari katta she'riy asarlari, «Yosh Verterning iztiroblari», «Vilgelm Meysterning o'qish yillari» nomli nasriy asarlari, «She'riyat va haqiqat» degan tarjimai hol, ayni chog'da she'r va hayot tadqiqiga oid katta kitoblari ikki asrdan beri o'quvchilar qo'lidan tushmay keladi. Har qanday buyuk ijodkor asar yaratarkan, yosh kitobxonlarni ham nazaridan chetda qoldirmaydi. Gyote ham bundan mustasno emas (81 ta so'z).

6-SINF UCHUN MATNLAR SUV – BEBAHO BOYLIK

Suvga tupurish, unga xas-xashak tashlash hamda isrof qilish qadimdan qoralangan. Biz ham bugungi kunda suvni tejab ishlatish, ariq va anhorlarga axlat tashlamaslik haqida uka-singillarimizga gapirib bersak, o'zimiz ularga ibrat bo'lsak, maqsadga muvofiq bo'ladi. Odam och-nahor bir necha kun yashashi mumkin, lekin suvsiz yashay olmasligini hamma biladi.

Suv nafaqat hayot manbayi, shuningdek, hayotimizning ko'rki hamdir. Bizning issiq mintaqamizda suvning o'rne nihoyatda katta. Zilol suvlar oqib turgan ariqcha oldida bir zungina o'tiring, bahri dilingiz ochiladi. Sharsharani kuzating, ko'zingiz dam oladi. Favvoradan sachragan suv tomchilari xuddi durdek sizga orom bag'ishlaydi. Oddiy bir holat, kechki payt ko'cha-hovlilarga suv sepib, hamma yoqni orasta qilib, muzdekkina qilib o'tirishning fayziga nima yetsin? (105 ta so'z).

ODOBLI AYIQCHALAR

Juda qalin va katta o'rmonda bir ayiq oilasi yashar ekan. Ayiq polvonning uch bolasi bo'lib, bir-biridan aqlli, bir-biridan odobli edi. Ayiq polvonnikiga Arslon mehmon bo'lib kelibdi. Ayiq mehmonni yong'oq bilan siylamoqchi bo'lib, katta o'g'liga yong'oqqa chiqishni buyuribdi. U ko'nmagach, o'rtancha, so'ngra kichik o'g'lidan iltimos qilibdi. Ular ham otasining gapini rad etishibdi. Arslonning jahli chiqib:

-Bolalarim odobli degan eding-ku!-debdi. Shunda Ayiq polvon:

-Yong'oq tagidan sal nariroq ketaylik, – debdi.

Ular yong‘oq tagidan ketishi bilan ayiqchalar daraxtga tirmashib chiqishib birpasda mehmonning oldiga yong‘oq uzib qo‘yishibdi. Arslon bundan ajablangan ekan, ayiq: – Sababini katta o‘g‘limdan so‘ra, – debdi.

Katta o‘g‘il:

-Otamiz daraxt tagida edi. U turgan joyda uning tepasiga chiqish odobdan emas,-deb javob beribdi. (108 ta so‘z).

KULGU DARG‘ASI

G‘afur G‘ulom etagini silkitsa, kulgi to‘kildi. U kirgan xonadonda bir hovli kulgi qolardi. U har bir xonadonning ko‘pdan kutgan aziz mehmoni edi. Qayerga borsa, o‘sha yerda atrofini yosh-u qari o‘rab olardi.

Donolar davrasida dono edi. Bedilni, Hofizni, Jomiyni sevib o‘qirdi. Ozarbayjon, tojik, turkman, uyg‘ur, qozoq, tatar, qirg‘iz tillarida bimalol gaplasha olardi. U hozirjavob odam edi. Dushanbadagi bir davrada aytgan gaplarini haligacha qoyil qolib eslayman. – Siz meni o‘zbek, Tursunzodani tojik deyapsizlar. Tojikning oti Tursun bo‘lsa, o‘zbekning oti G‘ulom bo‘lsa, uning tojikligi-yu, mening o‘zbekligim qayoqqa borardi? Yo‘q, birodarlar, biz hammamiz qardoshmiz. Milliy ayirmachilikni xayolimizga ham keltirmaymiz. Qarang, hatto ismlarimiz ham ayqash-chuyqash bo‘lib ketgan-a! (Said Ahmad) (101 ta so‘z).

INSHO

Adabiyot fanidan nazorat ishi bo‘lishi kerak edi. Adabiyot o‘qituvchimiz Mahmud Ilhomov doskaga bir necha mavzuni yozib qo‘ydilar. Oxirgisi erkin mavzudagi insho ekan: «Mening Vatanim». Menga shu mavzu yoqdi.

«Mening Vatanim» deb sarlavha qo‘ydim. Ancha vaqtgacha inshoni nimadan boshlash kerakligini bilmay o‘tirdim. Mahmud Ilhomovich qiynalib o‘tirganimni sezdi, shekilli, partalar orasidan asta-asta yurib, mening yonimga kelib to‘xtadilar. Daftaringa qaradilar. Hech narsa yozilmagan.

– Boshlab olish shunaqa qiyin bo‘ladi, - dedilar o‘qituvchimiz. Vatan haqida o‘qiganlaringni bir eslab ko‘rgin. Kecha yod aytib bergan she‘ringdan boshlasang ham bo‘ladi.

E.Vohidovning «O‘zbekim» she‘rini yod aytib bergan edim.

She‘rning birinchi satrini sarlavhadan keyin epigraf qilib yozdim, shundan keyin fikr quyilib kelaverdi... (103 ta so‘z)

BOLA BOSHIDAN

Luqmoni hakimdan:

– Nasihatlaringizning ko‘pi yoshlarga taalluqli bo‘ldi, ammo yoshi kattalarga atalgani kamroq, buning sababi nima? – deb so‘radilar.

Luqmoni hakim shunday javob berdi:

– Bog‘bon yerni yumshatib bir daraxt ko‘chatini o‘tkazib, uning atrofini xas-xashakdan, zararli yovvoyi o‘tlardan tozalab, kerak bo‘lgan vaqtda suv berib tursa, umuman, yaxshi e‘tibor berib tarbiyalasa, tez vaqtda teraklar voyaga yetadi, unumli, serhosil bo‘ladi.

Bola ham yoshligidan boshlab yaxshilab tarbiya qilinsa, axloqli, odobli etib o‘stirilsa, u bola o‘ziga, ota-onalarga baxt-saodat keltiradi, jamiyatning eng foydali a‘zosi bo‘lib yetishadi. Shuning uchun men yoshlar tarbiyasiga ko‘proq ahamiyat beraman, va‘z-nasihatlarimning ko‘p qismi yoshlarga oid bo‘ladi. B a y t:

Har o‘g‘il-qizga kerakdir ruhi afzo tarbiyat,

Aylagay orzu, umidlarni muhayyo tarbiyat. (*“Ipak yo‘li afsonalari»dan.*) (109 ta so‘z).

GOTFRID HERDER

XVIII asrda yashab o‘tgan mashhur olmon adabiyotchisi Gotfrid Herder (1744-1803) xalq og‘zaki ijodiga, milliy tarix va xalq she‘riyatiga yaqinlik adabiyotning taraqqiy etishiga unumli ta‘sir o‘tkazishini ko‘p ta‘kidlar edi. Uning o‘zi ham xalq qo‘shiqlari, dostonlarini el og‘zidan yozib olish bilan shug‘ullanar va bu sohaga katta shoir yozuvchilarni ham jalb qilgan edi. Bu ishning natijasi o‘laroq, «Qo‘shiqlarda xalq ovozlari» nomli to‘plam tayyorlab nashr ettirganda, bu hodisa olmon she‘riyatida romantik harakatning shakllanishiga katta hissa qo‘shdi. ning xalq og‘zaki ijodiyotiga, xalq qo‘shig‘iga qiziqishi, qo‘shiqlardagi samimiyat va obrazli tilning yorqinligi uni bir talay she‘rlar yaratishga undadi. Ayniqsa, uning «Yovvoyi gul», «O‘rmon shohi» kabi balladaları va hikmatli she‘rlari el orasida katta olqishlarga sazovor bo‘ldi (108 ta so‘z).

MUHAMMAD YUSUF

Shoir Muhammad Yusuf 1951 yilda Andijon shahrida tug‘ildi. Toshkent Davlat universitetini tamomlagan.

Muhammad Yusuf XX asr oxiri o‘zbek she‘riyatida o‘z so‘zini ayta olgan shoirlardan biri edi. Ayniqsa, uning qatag‘on qurbonlari Cho‘lpon, Qodiriy, Hayzulla Xo‘jayevlarni yod olib yozgan she‘rlari o‘sha yillari xalq qalbidan chuqur joy egalladi.

Muhammad Yusufning odamiylik, sevgi va vafoni ulug'lovchi ko'plab she'rlari kuyga solinib, xalqimiz sevgan qo'shiqlarga aylandi. Shoir she'rlari sodda va ravon til bilan yozilgan. Uning ijodida xalq qo'shiqlaridagi kabi ohangdorlik bor.

Istiqlol yillari Muhammad Yusuf Vatanni madh etuvchi bir qator she'rlar yozdiki, ularga kuy bastalanib, katta-katta bayramlarda ijro etilib kelindi.

Shoir Muhammad Yusuf 2001- yil vafot etdi. Uning qo'shiqlari, she'rlari xalq xotirasida hali uzoq yashaydi (*109 ta so'z*).

VASIYAT **(Hind xalq ertagi)**

Qadim zamonlarda bir kishi bo'lgan ekan. Uning 17 ta tuyasi bor ekan. U o'limi oldidan o'g'illarni chaqirib shunday debdi: Katta o'g'lim hamma tuyalarning ikkidan bir qismini, o'rtancham uchdan bir qismini, kichik o'g'lim esa to'qqizdan bir qismini olsin. O'g'illari o'ylab o'yiga yetisholmasmish, chunki 17 na 2 ga va na 9 ga bo'linar emish. Shunda tuyasini yetaklab kelgan bir kishi bu gapni eshitib tuyasini ularning tuyalari qatoriga qo'shibdi.

- Hammasi bo'lib 18 ta tuya bo'ldi debdi u. Uning 2 dan bir qismi 9 ta bo'ladi deb katta o'g'liga 9 ta tuyani ajratibdi. Shunday qilib tuyaning oltovini o'rtancha o'g'ilga, kichigiga 2 ta tuya beribdi. O'zi esa bir tuyasini olib yo'lga ravona bo'libdi (*108 ta so'z*).

BUYUK AJDODLARIMIZ IBRATI

Buyuk vatandoshimiz Muhammad al-Xorazmiy dunyoda algebra faniga asos solgan. «Algebra» so'zi ham Muhammad Xorazmiyning «Al-kitob al-muxtasar fi hisob al-jabr va al-muqobola» nomli asaridan olingan. Olimning «Al-Xorazmiy» nomi «algoritm» shaklida fandan abadiy joy oldi.

Buyuk vatandoshimiz o'zining «Ziji Xorazmiy» asarida boshlang'ich meridian sifatida Arin (hozirgi Hindistondagi Chjayi) shahridan o'tgan meridianni tanlagan. Vatandoshimiz ilgari surgan ana shu Arin g'oyasidan kelib chiqib, 1410- yilda Analik Petr (Fransiya) o'zining «Yerning tasviri» nomli asarini yozadi. Keyinchalik bu asardan Xristofor Kolumb foydalangan. Al-Xorazmiy ilgari surgan Arin g'oyasiga ko'ra, Yer noksimon ekanligi va yerning Aringa qarama-qarshi tarafida Aringa o'xshash quruqlik borligi ta'kidlanadi. Sodda qilib aytganda, Xristofor

Kolumb ulug‘ ajdodimiz g‘oyasiga tayanib, Amerika qit‘asini kashf etgan. (109 ta so‘z).

LUQMONI HAKIMNING O‘Z O‘G‘LIGA NASIHATLARI

Luqmoni Hakim o‘z o‘g‘liga aytdi: «Qarindosh-urug‘lardan aloqangni uzma, o‘ylab ish tut, odamlarni g‘iybat qilma, odamlar yomon ishga bosh qo‘shsa, ularga qo‘shilma. Shoshilib ish tutma, boylik deb o‘zingni g‘am-qayg‘uga tashlama. O‘z qadrini bilmagan odamdan yaxshilik umid qilma.

O‘tirishlarda o‘z joyingni bil, odamlarning so‘ziga quloq sol, odamlar so‘rasa gapir, o‘zingdan ulug‘lar oldiga tushib yurma, odamlar ichida boshingni quyi egib o‘tirma, o‘ng-u chapga qarayverma. Mehmonlar oldida birovga o‘shqirma, mehmonga esa ish buyurma. Mast va devona odamlar bilan hamsuhbat bo‘lma. Bekorchi odamlar bilan ko‘chada o‘tirma.

O‘z foydangni o‘ylab obro‘yingni to‘kma. O‘ziga bino qo‘yuvchi takabburlardan bo‘lma. Xusumatdan uzoq bo‘l, jang-u janjaldan qoch. Senga ish buyursalar – bajar, va’da qilsang – albatta bajar. Hech kimni ranjitma». (*«Hikmatlar qonuni» dan*)(108 ta so‘z).

FARZANDLARNING OTA-ONASI OLDIDAGI BURCHLARI

Halqimizda kattalarga, ayniqsa ota-onalarga hurmat ko‘rsatish azaliy odatdir.

Oqil va dono farzand ota-onasining haqlarini bekamu-ko‘st bajaradi. Ularni hurmatlashda kamchilik ko‘rsatmaydi, nomini yaxshilik bilan tilga oladi. O‘z farzandi unga nisbatan qanday bo‘lishini istasa, u ham ota-onasiga shunday muomalada bo‘ladi.

Ota-ona farzandini tarbiya qiladi, o‘stiradi, shu yo‘lda ancha mashaqqat chekadi, unga hech vaqt yomonlikni ravo ko‘rmaydi, baxtli, saodatli bo‘lishini tilaydi. Shunday ekan, har bir farzand bu muhtaram zotlarning izzat-hurmatlarini bajo keltirishga g‘ayrat qilish kerak. Ularning dillarini og‘ritmaslik, ochiq yuzli, shirin so‘zli bo‘lish, doimo hollaridan habardor bo‘lish, hech vaqt muhtojlikda qoldirmaslik, har jixatdan ularni o‘zlaridan rozi qilib, duolarini olishga harakat qilish kerak (103 ta so‘z).

NAVRO‘Z

Sharq xalqlari qadimdan Navro‘zni Yangi yilning birinchi kuni sifatida keng nishonlab kelishgan. Navro‘zda kecha bilan kunduz tenglashib, hayvonlar nomi bilan ataluvchi yil – muchal almashadi. Buyuk

bobolarimiz Abu Rayhon Beruniy, Mahmud Qoshg'ariy, Nosiriddin Rabg'uziy, Lutfiy, Alisher Navoiy va boshqalar Navro'zni bahor, uyg'onish, yoshlik, go'zallik bayrami sifatida tasvirlaganlar.

Navro'z bayramida uylar, hovli-joylar, choyxonalar, sayilgohlar, bozorlar, qabristonlar tozalangan. Daraxt va gul ko'chatlari ekilgan. Marhumlarning qabrlari ziyorat qilingan. Kishilar ota-onalari, qarindoshlari, do'stlari bilan diydorlashganlar. Bu kun xonadonlarda sumalak, yalpiz somsa, ko'k chuchvara, halim, go'ja, palov, g'ilmindi kabi taniq taomlar, turli shirinliklar pishirilgan. Qadimda ham Navro'zda kishilar bir-birlariga tortiqlar ulashganlar, urushlar to'xtagan, mahbuslar ozod etilgan, katta xalq sayillari uyushtirilib, uloq, poyga, kurash musobaqalari o'tkazilgan (109 so'z).

ONA - VATAN

Biz yashayotgan go'zal, bepoyon mamlakat O'zbekiston deb ataladi. Vatanimiz tekis, serunum tuproqli yerlar, o'rmonlar, tog'lar, daryolar bilan qoplangan. Uning yer osti boyliklari behisob. Biz o'zimiz yashab turgan mamlakatni ona-Vatan deb ataymiz.

Buning sababi nimada?

Bu yerda qadimdan bizning ota-bobolarimiz yashaganlar. Biz ham shu yerda tug'ildik. Shu yerda o'smoqdamiz.

Vatanni oq sut bergan onaga qiyos qilishadi. Vatanimiz bizni onamiz kabi o'zining issiq bag'rida mehr bilan erkalaydi. Sevib ardoqlaydi. Voyaga yetkazadi. Kamol toptiradi. Shu sababli ham biz Vatanimizni onamiz kabi sevamiz, qadrlaymiz. Uning nomini ona-Vatan deb ataymiz.

«Ona yurtning – oltin beshiging» deyishdi qadimdan. Dunyoda mamlakatlar, shaharlar ko'p. Lekin inson uchun tug'ilib o'sgan joyi - ona-Vatani hammasidan ham yaxshidir. Unda o'z taqdiringizga o'zingiz ega bo'lasiz. Vatan siz bilan birga ulg'ayadi («O'qish kitobi»dan) (110 ta so'z).

BETAKROR MO'JIZA

Qadimda bir ayolni dorga osmaqchi bo'ldilar. Undan oxirgi tilagini so'rashibdi. Ayol igna bilan ip keltirishlarini so'rabdi.

- Nega igna bilan ip so'rayapsan? O'layotgan odamga igna bilan ip nega kerak? - so'rashibdi podshoh va mulozimlar.

Ayol esa:

-Ko'ylagimning etagi yirtilib qolibdi. Shuni tikib olmoqchiman. Toki yonimdan o'tib ketayotgan ustimdan kulmasin. Sharm-xayoli bo'lib o'lmoqchiman, - debdi.

Ayol ollohning betakror mo'jizasi. Ayol sirli bir kitob, varaqlaganing sari qizig'i chiqaveradi. Yil fasllari faqat 4 ta, ayolning esa 1001 ta fasli bor. Uni butkul tushinib yetgan yo'q bu jahonda. Uni tomosha qilib zerikkan inson yo'q bu jahonda. Unga ishi tushmagan kishi yo'q. Ayolni, onani tushunishning o'zi bir olam. Bu ilmga yetishganlar qancha ko'paysa, baxtli onalar shuncha ko'payajakdir (*113 ta so'z*).

ILM

Ilm deb, o'qish va yozishni bilish, har bir kerakli narsalarni o'rganmoqqa aytiladi. Ilm – dunyoning izzati, oxiratning sharofatidir. Ilm inson uchun g'oyat oliy va muqaddas bir fazilatdir. Zeroki, ilm bizga o'z ahvolimizni, harakatimizni oyna kabi ko'rsatadi. Zehnimizni, fikrimizni qilich kabi o'tkir qiladi. Savobni gunohdan, halolni haromdan, pokni nopokdan ajratib beradi. Ilmsiz inson mevasiz daraxt kabidir. Chunki ilmsiz kishilar ota-onasiga, qarindosh-urug'iga, yor-do'stiga, din va millatiga foyda yetkazmoq bir yoqda tursin, o'ziga lozim bo'lgan toatibodatni ham loyig'icha qila olmaydi. Ilmning foydasi shu qadar ko'pki, ta'riflagan bilan ado qilish mumkin emas. Bizlarni jaholat qorong'uligidan qutqaradi. Madaniyat, insoniyat, ma'rifat dunyosiga chiqarib, yomon fe'llardan, bema'ni ishlardan qaytaradi. Yaxshi xulq va adab sohibi qilib, Alloh taologa muhabbat va e'tiqodimizni orttiradi.

Payg'ambarimiz: "Ilmga amal qiluvchilardan bo'lingiz, naql va rivoyat qiluvchilardan bo'lmangiz", - deganlar:

Ilm bir daryo – ichi to'lmish duru gavhar bilan,

Qiymatu qadrini qachon bilgan oni jahil yilon. (*120 so'z*).

KAMALAK JILOSI

Yomg'irdan keyin osmonda paydo bo'lgan kamalak jahondagi jamiki ranglarni yettita ipga tortib turganga o'xshaydi. O'sha yetti ipni kim yoyib yuborsa, u olamni anvoyi gullarga burkaydiganday.

Odam bolasi borki, u shu ranglardan birini o'ziniki qilib oladi, butun taqdirini, tarjimayi holini, orzu-umidlarini va, nihoyat, olamni shu rang orqali ko'radi. Shu narsa ayonki, tabiat ham shu rang ta'siriga tushib qoladi.

Masalan, men gunafsha rangni yaxshi ko'raman. Shu rangga ko'zim tushishi bilan butun umrim ko'z oldimga keladi. Yayrab ketaman. Bunga

sabab, yoshligimda gunafsha rang qog'ozdan varrak yasab uchirardim. Shunisi qiziqarli ediki, ko'm-ko'k bahor osmoni bolalar uchirgan anvoyi rang varraklarga to'lib ketardi. Ular orasida mening gunafsha rang varragim alohida ajralib turardi. (*Said Ahmad*) (109 ta so'z).

YOMONLIKNING JAZOSI

Bir kishining Qosim ismli o'g'li bor edi. Ota-yu onasining so'ziga kirmasdan har xil yomon ishlarni qilar edi. Bolalar bilan urishib, yoqalashib, kiyimlarini yirtib kelar edi. Uyda mehmon uchun asrab qo'ygan taomlarni yegan vaqtda onasi:

Qosim, o'g'lim! Taomni sen yedingmi? – desa, – Men yeganim yo'q! Mushuk yegandir, – der edi. Bora-bora otasining pulini ham o'g'irlab oladigan bo'ldi. Otasi bilib: «O'g'lim, pulni kim oldi?»-desa, «Onam olgandir», – deb onasini o'g'ri qilar edi.

Bir kuni otasi stol ustiga bir tanga qo'yib o'zini uxlaganga solib yotdi. Qosim kelib, sekin tangani og'ziga soldi. Shu vaqt otasi uni ushlab qolmoqchi bo'lgan edi, Qosim tangani yutib yubordi. Tanga uning halqumiga tiqilib, jon berdi.

Ey bolalar! Ko'rdinglarmi, yomonning yomonligi o'z boshiga yetdi. (*Abdulla Avloniy*) (110 ta so'z).

SHARQ MUTAFFAKIRLARI XAZINASIDAN

Kishilik tarixi yaratgan ma'naviy boyliklar bisotida sharq mutaffakirlari pand-nasihati va o'giti faxrli o'rin egallaydi. Asrlar, zamonlar kechib me'morlar bino etgan obidalar, fan-san'at va adabiyot boyliklari boqiy qoladi, avlodlarga hamroh bo'ladi. Ulug'donishmandlarning pand-nasihati, o'giti zamirida insonparvarlik, xalqparvarlik va ma'rifatparvarlik g'oyasi yotadi. Mehnatga, el-yurtga muhabbat, poklik, halollik, to'g'rilik, rostgo'ylik, saxiylik, mehr-shafqat, xushmuomalalik kabi ezgu insoniy fazilat va xislatlar targ'ib qilinadi.

Xorazmiy va Forobiy, Ibn Sino va Beruniy, Rudakiy va Firdavsiy, Sa'diy va Hofiz, Nizomiy va Hoqoniy, Jomiy va Hiloliy, Navoiy va Bobur kabi zotlar jahon madaniyatining ulug' arboblardir. Bu arboblar fan, san'at, adabiyot bilan birga, axloq-odob masalalariga katta e'tibor berib, ibratli hikoya va rivoyat, masal va latifa, hikmat va matallar yaratganlar. (110 ta so'z).

BAHOR

Odamlarga rizq-nasiba olib kelolgan bunyodkor bahor, senga tasadduq! Sening yaratuvchi qudratingga teng keladigan kuch yo'q yer

yuzida. Bahor insonga qayta hayot berolmaydi. Lekin bahor insonga eng buyuk ne'mat, tuyg'u hadya qiladi. Qalbida bahor yaratadi. Orzu-umidlari g'uncha ochadi. G'ayrati jo'sh uradi. Muhabbat mavjlanadi. Yashashga, kurashga har vaqtdagidan o'zgacharoq ishtiyoq bilan kirishadi.

Bahor kunlari Navro'z insoniylik, yaxshilik bayrami bo'lib keladi. Navro'z kunlari hamma bir-biriga tabassum ulashadi. Mehr-oqibat uyqudan uyg'onadi. Yomon so'zlar chekinadi. Urush-janjal, gina-qudurat unutiladi. Avval urushganlar yarashib oladilar. Bemorlardan, nogironlardan, yolg'izlardan xabar oladilar. Eronliklar Navro'z kunlari bir-birlariga shakar hadya qilishar ekanlar. Demakki, shirinlik – ezgulik, yaxshilik!

Navro'z kunlari quyosh yerga yaqinlashadi: osmon-u yer yorug'lashadi.

Bahor insonga sadoqat ko'rsatadi. Har yili kelib, ko'zini, qalbini yashnatadi. Ne'matlarni kaftida tutadi. Insoniyat saxiylikni, sadoqatni, bag'rikenglikni, yaratuvchanlikni bahordan o'rgansa, bahordan andoza olsa, yarashadi. *(120 ta so'z).*

MURUVVAT

Taqdir taqozosi bilan birgina o'g'li bilan beva qolgan bu ayolgina bir umr ichki ishlar bo'limida ishlash bilan birga, bemehr "ona"lar qoldirib ketgan go'daklarni bag'riga olib tarbiyalabdi. Qarangki, bugungi kunda iste'foda bo'lgan Rahima opa sakkiz nafar o'g'il-qizga mehribon ona ekan. Ularning har birini sizlab, har birini alohida mehr-muhabbat bilan ta'riflaydi. O'z taqdiriga, Olloh tuhfa qilgan bolalariga shukronalar aytadi. Bunday mehri daryo onalar boshidan zar sochsak arziydi.

Mehr-muruvvat faqatgina yolg'izlar, nogironlargagina emas, hamma-hammaga zarur. Yerdan unib chiqqan giyoh ham, yangigina o'tqazilgan nihol ham, hatto qushlar, jonivorlar ham, suv ham mehrga, ardoqqa muhtoj. Tog'-u toshlar, ko'zi yopilgan buloqlar, qurigan daryolar, kichkina anhorlar, xullas ona tabiat mehr-muruvvatga muhtoj. Yengni baland shimarmoq payti keldi.

Ishonamizki, yilimizning har bir kuni mehr-muruvvat kuniga, mehr-muruvvat lahzalariga aylanadi. Har birimiz imkon qadar mehr-muruvvatni kaftimizda tutaylik. Bularning bari tinchlik, tani-sihatlik, farovonlik ato etgusidir. *(120 ta so'z).*

TILINGNI AVAYLA – OMONDIR BOSHING

O‘quv va bilimning tarjimoni tildir. Kishiga ro‘shnolik, yaxshilik va ezguliklar til tufayli keladi, buni yaxshi bilib olish kerak. Qadr-qimmatni ham, obro‘-e‘tiborni ham kishi til orqali topadi. Agar tilga e‘tibor berilmasa, noo‘rin qo‘llanilsa, odam boshining yorilishi hech gap emas:

So‘zingni tiyib yur, boshing yormasin

Tilingni tiyib yur, tishing sinmasin.

Hech qachon ko‘p gapirma. Juda oz so‘zla. Tuman so‘z tugunini bitta so‘z bilan yozib yubor, ya‘ni oz so‘zlarga ko‘proq ma‘no sig‘dirish payidan bo‘lgin. Chunki:

Kishi so‘z tufayli bo‘ladi malik,

Ortiq so‘z bu boshni etadi egik.

Ortiqcha aytilgan so‘z kishi ko‘ngliga malol. Ammo so‘zlamaslik ham mumkin emas. Bu holda soqov degan nomni orttirib olish mumkin. Shunga ko‘ra o‘rtacha yo‘riq tutish lozim. Yo‘riqni o‘rtacha tutgan odam qut-iqbolga erishadi:

Tilingni avayla – omondir boshing,

So‘zingni avayla – uzayar yoshing..... (122 ta so‘z)

ONA QISHLOQ

Ona qishloq! Sen naqadar kichik va ko‘rimsiz bo‘lmagin, biz uchun dunyoda eng katta va chiroyli maskansan doim! Sen biz uchun dunyoning o‘zisan! Vatan deb faxrlanganimizda, biz, avvalo, poyonsiz dalalaringni, olamdagi bor go‘zallikni o‘z bag‘rida yashirib turgan yam-yashil bog‘-rog‘laringni, anhorlaringda sharaqlab oqqan suvlaringni, subhidamdan bo‘stonlaringda muhabbatdan roz aytib, navo bazmini boshlagan bulbullaringni o‘ylaymiz. Biz qishloq suvini ichib, qishloqning arpa, zog‘ora nonini yeb aqlini tanigan odamlarga Vatan sendan, sening dalangdagi egatdan boshlanadi. Taqdir toshi bizni sendan naqadar yiroqlarga irg‘itib tashlamasin, biz qanchalik rohat-farog‘atda yashamaylik, o‘sha noningni ta‘mi og‘zimizda turaveradi, qalbimiz to‘riga alal-abad jo bo‘lgan mehring bilan birlashib, bizni sen tomon undayveradi... Shu boisdan yutuqlarimizni sen bilan o‘rtoqlashish, dard-hasratimizni senga aytib, ko‘nglimizni bo‘shatish uchun doim bag‘ringga oshiqamiz... (Turgun Po‘lat) (114 ta so‘z).

POYTAXTIM - TOSHKENT

Davlat poytaxtsiz bo‘lmaydi, poytaxtsiz davlatni tasavvur qilish mumkin emas. Xalqimiz o‘z tarixida ko‘plab saltanatlar, hokimliklar,

xonlik va amirliklar tuzgan, shuning uchun uning ko'plab poytaxtlari bo'lishi tabiiydir.

Toshkent o'tmishda Shosh davlatining, keyin Toshkent xonligining poytaxti bo'lgan, Toshkent sho'rolar davrida poytaxt emas edi, mustamlaka bir o'lkaning poytaxti edi.

Poytaxt bo'lish uchun, avvalo, poytaxtlik maqomi kerak. Unda chet mamlakatlarning elchixonalari, xalqaro tashkilotlarning vakolatxonalari bo'lishi lozim.

Toshkent – O'zbekistondagi eng chiroyli va qadimiy shahar. Uning yoshi ikki ming yildan ham ortiq. Keyingi yillarda shahar chiroyiga chiroy qo'shilmogda. Katta-kichik xiyobonlar, keng va ko'rkam ko'chalar yanada obodonlashdi. Chet ellardan, dengiz orti mamlakatlardan ko'plab mehmonlar kelmoqdalar. Ko'chalar chetida chaman-chaman bo'lib ochilgan gullar yo'lovchilar bahri dilini ochadi («*Vatan tuyg'usi*»)(108 ta so'z).

DONO QIZ

Bahrom o'zining go'zal kanizagi Fitna bilan kiyik oviga chiqdi. Ov vaqtida Bahrom bir kiyikni shunday ustalik bilan otadiki, bundan o'zi ham bag'oyat hayratga tushadi. Bahrom kanizagiga ko'z tashlaydi, ammo uning hayratlanmaganligi Bahromni darg'azab etadi. U o'z sarkardasiga kanizakni o'ldirishni topshiradi. Qiz sarkardaga ko'p yolvorib iltijo qiladi, shuning uchun u Fitnani shahardan tashqaridagi hovlisiga eltib qo'yadi. Fitna har kuni u yerda bir buzoqchani zinadan ko'tarib boloxonaga boqqani olib chiqadi. Oradan ma'lum vaqt o'tadi va haligi kichik buzoqcha bahaybat navvosga aylanadi, lekin Fitna odatdagidek uni hech qiyinchiliksiz zinalardan ko'tarib chiqishda davom etaveradi.

Bir kuni sarkarda ovdan qaytayotib Bahromni o'z oromgohiga taklif qiladi. Yuqorida aytilgan voqeani o'z ko'zi bilan ko'rgan shoh hayratga keladi va Fitnani topib uzr so'raydi hamda unga uylanadi (120 ta so'z).

SOFDIL VAZIR

Eshitdimki, bir podshoh bir asirni o'ldirishga farmon beribdi. Sho'rlik asir hayotdan umidini uzibdi va podshohni boplab so'ka boshlabdi, chunki kishi jonidan umidini uzsa, ko'nglida borini bayon etadi.

Podshoh: «U nima deyapti?» deb so'radi. Sofdil vazirlardan biri: «Ey podshohi olam, har kim g'azabini ichiga yutsa, u gunohkorning gunohidan o'tadi deyapti, – deb javob beribdi.

Podshohning ramni kelib, asirni afv etibdi. Sofdil vazirni ko'ra olmaydigan ikkinchi vazir gapga aralashdi va vazirlar podshoh huzurida faqat rost so'zlashlari lozimligini aytdi: «Bu asir podshohni haqorat qildi va sha'niga yomon gaplar aytdi»,– debdi. Shunda podshoh jahl bilan debdi: «Sen aytgan rost gapdan ko'ra uning yolg'oni menga ko'proq ma'qul tushdi, chunki uning yolg'oni xayrixohlik yuzasidan aytilgandi. Seniki esa jinoyatga boshlash uchun aytildi» (*Sa'diy*)(115 ta so'z).

ABU ALI IBN SINO

Abu Ali ibn Sino Buxoro yonidagi Afshona qishlog'ida tug'ildi, yoshligi ham shu yerda o'tdi. So'ng uning ota-onasi Buxoroga ko'chib keladi va u Buxoroda mavjud bo'lgan ilmiy muhit ta'sirida ko'p fanlar bilan qiziqib shug'ullanadi. U yoshligidanoq noyob iste'dod va xotira egasi bo'lib, atrofdagilarni hayratga soladi. Uning yoshligi Buxoroda Somoniylarning hukmronlik davriga to'g'ri keladi. Bo'lajak olim saroyning boy kutubxonasiidagi kitoblardan foydalanadi, shahardagi kitob bozoridan noyob qo'lyozmalarni sotib olib bilimni oshira boradi.

U qomusiy olim sifatida o'z davridagi fanlarning deyarli barchasi bilan shug'ullangan. Falsafa, tabobat, fizika, kimyo, matematika, geologiya, mineralogiya, astronomiya, botanika, din tarixi, musiqa, she'riyat, filologiya va boshqa fanlarga oid asarlari allomaning buyuk iste'dod sohibi va yirik qomusiy olim sifatida shuhrat qozonganining yorqin timsolidir (*112 ta so'z*).

MEHNAT

Biz har kuni foydalanadigan deyarli hamma narsa inson qo'lining mahsuli, uning mehnati natijasidir. Inson o'z mehnati bilan hamda qo'li, aqli va kuch-quvvati yaratgan narsalar bilan mashhur.

Mehnat insonning maqsadiga muvofiq faoliyati bo'lib, eng avvalo tabiat mavjudotlarini o'zgartirib, ehtiyojiga moslashtirishni bildiradi. Mehnat kishilik jamiyati hayotining asosiy sharti, chunki u tufayli insoniyatning yashashi uchun zarur bo'lgan moddiy va ma'naviy ne'matlar yaratiladi.

Mehnatda insonning qobiliyati va istye'dodi namoyon bo'ladi, uning bilimlari kengayib boradi. Mehnatda inson jismonan toblanadi, irodasi va tabiati chiniqadi. Axir mehnat bu tirishqoqlik va sabr-toqatlik, g'ayrat va saranjom-sarishtalik, ishchanlik, topshirilgan ish uchun mas'uliyat demakdir.

Mehnat har kim kuch va qobiliyatini ishga solib, o'zini ko'rsatish imkoniyatini beradi («*Bolalar ensiklopediyasi*»dan) (108 ta so'z).

MADANIYLIK

Madaniylik, shirinsuxanlik, ko'ngilxonlik inson husnining shartlaridandir. Bularsiz insonda na go'zallik boru va na abadiylik. Darhaqiqat, har bir odam xulq-atvori, xatti-harakati, yurish-turishi, o'zini tutishi, demak, madaniy saviyasi jihatidan el orasida yo yaxshi, yo yomon nom qoldiradi. Hurmat bilan tilga olinishi ham, nafrat bilan yuz o'girilishiga ham odamning o'zi sababchi. Odam bolasi esa dunyoda faqat yaxshi o'tliq bo'lish uchun, ya'ni yaxshi fazilati, adolati, madaniyati bilan boshqalarga ibrat bo'lish, boshqalarni yaxshi yo'ldan ergashtirib borish uchun keladi.

Yaxshi fazilat shunday narsaki, uni odam hayotining ma'naviy xazinasida bo'ladi. Bu xazinada inson husnining durdonalari saqlanadi. Bu durdonalarni har bir odam o'zi bitta-bittadan terib, husn xazinasiga keltirib to'kadi. «Inson» deganda biz shu ma'naviy boylik xazinasining ajoyib sohibkorlarini tushunamiz (*M. Ismoiliy «Inson husni»*)(116 ta so'z).

QUSHLAR HAM «VATAN» DEYDI

O'shanda bahorning go'zal kunlaridan biri edi. Buvimlarnikiga bordim. Ayvonda uya qurgan ikki qaldirg'ochga ko'zim tushdi. Bolalari ham bor ekan. Ularning harakatlarini kuzata boshladim. Buvim esa qaldirg'ochlarga qiziqib qolganimni ko'rib, ular haqida so'zlay boshladi. Qaldirg'ochlar bu yerga in qurganlaridan so'ng, yana ularning jajji bolachalari tug'ilganini, ota qaldirg'och azonlab uchib ketib, kech qaytishi, ona qaldirg'och uyasidan uzoqqa bormay, yaqin oradan bolalariga yegulik olib kelib berishi haqida aytib berdi. Men esa o'sha kungi kuzatishlardan so'ng qaldirg'ochlar xuddi buvim aytganidek, hayot kechirishiga amin bo'ldim.

Yoz boshlandi. Bir necha kunga yana buvimlarnikiga bordim. Qiziq, qaldirg'ochlar yo'q-ku. Buvim yozda qaldirg'ochlar boshqa o'lkalarga ketishini, ammo tez-tez kelib uyalarini ko'zdan kechirib ketishini aytdilar. O'z uyini sevish, uni vatan deb bilish faqatgina odamzotga xos xususiyat emas (*Zilola Rustamova*)(118 ta so'z).

IMOM AL-BUXORIY

(810-870)

Imom al-Buxoriy Buxoro shahrida tavallud topgan. Uning otasi Ismoil o'z davrining ilmi odamlaridan bo'lgan. Ammo yoshligidayoq otasi vafot etib, onasi tarbiyasida o'sgan. Ustozi Shayx Dohiliy bilan hadis rivoyatchilari haqidagi qizg'in bahsda qatnashgan.

Imom al-Buxoriy o'zining go'zal xulq-atvori, odamoxunligi, zehni o'tkirligi, beqiyos saxovatliligi bilan boshqalardan ajralib turgan. Manbalarda al-Buxoriyning 600 mingga yaqin hadisni yod bilgani qayd qilingan.

Imom al-Buxoriy avlodlarga boy va qimmatli ilmiy meros qoldirgan bo'lib, u yozgan asarlarning soni yigirmatadan ortiqdir. Buyuk allomaning eng muhim asari, shubhasiz «Al-jome' as-sahih»dir.

Al-Buxoriyning bu asariga kiritilgan ishonchli hadislarning soni takrorlanadiganlari bilan birga 7275 ta bo'lib, takrorlanmaydigan holda esa 4000 hadisdan iborat.

1974 yilda allomaning 1200 yillik yubileyi nishonlangan edi (*107 ta so'z*).

VAQTING KETDI -BAXTING KETDI

Bir dehqon qo'sh haydab turgan edi. Ittifoqo uning dalasi yonidan bir hukmdor o'tib qoldi. U dehqonga: «Hormang!» dedi. Dehqon eshitmaganga olib: «Xo'sh, jonivor!» deb ho'kizlarini qaytarib, yerini haydayverdi.

Hukmdor ikkinchi marta ham «Hormang!» deb ko'rdi. Bu gal ham dehqon bor-yo'g'i bosh qimirlatib qo'ydi. Hukmdor achchiqlanib jo'nab ketdi. Saroyga borib dehqonni tutib kelish uchun mulozimlarini jo'natdi. Ular dehqonni oyog'ini yerga tegizmay saroyga olib borishdi.

Hukmdor unga jahl bilan dedi: «Ikki marta «Hormang!» desam ham, bir marta «Bor bo'ling!» deyishga yaramading. Meni mensimadingmi?»

Dehqon:

-O'sha vaqtda yerimning obi-tobi joyida edi. Sizga «Bor bo'ling!» desam vaqtim ketib, yerim tobidan qochardi. Mana, yerimni haydab bo'ldim. Qancha «Bor bo'ling!» kerak bo'lsa, olavering. «Vaqting ketdi - baxting ketdi» degan maqolni eshitmaganmisiz?

Hukmdor vaqtni qanchalik qadrlashini ko'rib, dehqonni afv qildi va unga tasannolar aytdi (*Rivoyat*) (*130 ta so'z*).

7-SINF UCHUN MATNLAR

SHARQ ARASTUSI

Dunyo sivilizatsiyasining rivoji buyuk vatandoshimiz Abu Nasr Forobiyning nomi bilan chambarchas bog'liq.

Forobiy matematika, tibbiyot, astronomiya, kimyo, mantiq, musiqashunoslik, falsafa va boshqa fanlarga doir 160 dan ortiq ilmiy meros qoldirgan. Ammo ularning atigi qirqqa yaqini bizgacha yetib kelgan.

Forobiy tarixda Aristoteldan so'ng «Ikkinchi muallim» yoki «Sharq Arastusi» deb e'tirof etilgani ham uning ilmdagi salohiyati, tafakkur dunyosi nechog'liq keng ekanligini ko'rsatadi.

Ulug' bobokalonimiz yunon falsafasini chuqur o'rgangan va bu ta'limotni o'z qarashlari bilan yanada boyitgan. Jumladan, Yevropa ahli bobomizning ulkan xizmatlari tufayli yunon falsafasidan bahramand bo'lgan.

Abu Nasr Forobiy juda ko'p fanlar bo'yicha yetuk olim hisoblangan. Xususan, u IX asrdayoq o'zining «Yulduzlar haqidagi qoidalardan nima to'g'ri va nima noto'g'riligi haqida» asarida Oyning tutilishi Yerning Quyosh bilan Oy o'rtasiga tushib qolishiga bog'liqligini isbotlab bergan. *(122 ta so'z).*

YANGI YIL BAYRAMI

Bayram – muhim tarixiy voqea, hodisa sharafiga shodlik, rasmiy tantana o'tkazish uchun belgilangan muborak kun. Bunday muborak kunlar xalq tomonidan quvonch, shodlik, tantana, o'yin-kulgi bilan kutib olingan, tantanavor nishonlangan.

Har bir xalqning asrlar davomida shakllangan, ardoqlab-e'zozlaydigan o'ziga xos bayramlari, tantanalari, an'analari bo'ladi.

Rim imperatori Yuliy Sezar kalendari bo'yicha Yangi yilni nishonlash bizda bir asrdan ko'proq tarixdan yetib kelgan. Aslida bu bayram miloddan oldingi 46-yildan beri nishonlanib kelinadi. Uzoq vaqtlardan beri davom etib kelayotgan an'analarga muvofiq yangi yilni kutib olish uchun archa va u o'rnatilgan bino bezatiladi, rang-barang elektr chiroqchalari bilan o'raladi. Dasturxon yozilib, turli taomlar, shirinliklar bilan to'ldiriladi. Tantanaga qorbobo bilan qorqiz taklif etiladi. Bayram marosimi tungi soat 24 dan so'ng – yangi yil kimgach, yana davom ettiriladi *(116 ta so'z).*

Bayramlar kishilar o'rtasida mehr-muhabbat, bir-biriga g'amxo'rlik, o'zaro hurmat-e'tiborni kuchaytirishda muhim ahamiyatga egadir. (128 ta so'z).

SHARAFLI KASB

Ibtidoiy jamiyat davridayoq odamlar ovchilik, keyinroq esa chorvachilik, dehqonchilik, kosibchilik bilan shug'ullanganlar. Jamiyat rivojlangan sari ortib borayotgan ehtiyoj va talabni qondirish uchun kasblar ham ko'payib borgan. Bugungi kunda jamiyatimizni novvoy, uchuvchi, huquqshunos, konstruktor, sartarosh, operator, oshpaz, soatsoz, shaxtyor, haydovchi, traktorchi, suvoqchi, ekskavatorchi, buldozerchi, payvandchi, aktyor, xonanda, rassom, shifokor, musiqachi, bastakor, duradgor, temirchi, hisobchi, naqqosh, chilangar, broker, yozuvchi, menenjer va hokazo kabi yuzlab kasblarsiz tasavvur etib bo'lmaydi.

Ko'pchiligimiz hali maktabga bormasimizdanoq, ayrimlarimiz esa maktabda o'qiy boshlagach, o'zimizga kasb tanlaymiz. Kimdir mashhur sportchi, kimdir taniqli jurnalist, yana kimdir mohir tikuvchi, tergovchi, quruvchi, kosmonavt, harbiy mutaxassis bo'lishni orzu qiladi. Har birimiz shu ezgu orzuyimizga erishish, tanlagan kasbimizni egallash uchun tinmay o'qiymiz, izlanamiz, intilamiz.

Dunyoda shunday bir sharaflig kasb egalari borki, ular ming yillardan beri barcha xalqlar orasida el-yurt hurmatiga sazovor bo'lib keladi (129 ta so'z).

USTOZ OTANGDAN ULUG'

Dunyoda kasblar juda ko'p. Ularning orasida ko'pchiligimiz sevadigan o'qituvchilikdir. Bu kasbning naqadar sharaflig ekanligini miloddan oldin o'tgan buyuk yunon faylasufi Arestotelni "birinchi muallim", X asrning ulug' qomusiy olimi Abu Nasr Forobiyni "ikkinchi muallim" deb ataganliklaridan ham bilsa bo'ladi.

Ota-ona o'z farzandini sog'lom qilib o'stiradi, kiyim-kechak, oziq-ovqat, odob-axloq o'rgatadi. O'qituvchi endigina atrof-olamni ko'rib, uning ajoyibotlaridan hayratlanayotgan 7-8 yoshdagi bolalarga mo'jizalar yaratishni: yozish, o'qish, hisoblash, go'zallikni his qilish va o'z taassurotlarini hikoya qilish orqali boshqalarga yetkazishni o'rgatadi. O'z o'quvchisining tarbiyasi, madaniyatli, bilimli, hunarli, mehribon inson bo'lib kamol topishi uchun bor bilimi hamda kuchini sarflaydi. U shogirdlarining har bir mavaffaqiyatidan o'zi erishgan g'alabadek quvonadi. Muvaffaqiyatsizligidan qayg'uradi.

Kishining jamiyatda o'z o'rnini topib olishida ota-ona va bilimdon o'qituvchilarning xizmatlari beqiyosdir. Shuning uchun ham xalqimiz otani ulug'lab "Ota rozi – xudo rozi" desa, ustozlarni ulug'lab "Ustoz otangdan ulug'" deydi (130 so'z).

ERKIN INSHO

Adabiyot o'qituvchisi jurnalni stol ustiga qo'ydi-da, dumaloq ko'zoynagini burni uchiga qo'ndirib, sinfga razm soldi.

- Demak, gap bunday: o'ttizinchi yillar adabiyotini o'rganishni kechiktiramiz. ...Topshiriq bo'ldi, bugun siz bizga «Baxtli bolalik» degan mavzuda erkin insho yozib berasiz.

– Hamma yozadimi?

– Bu nima deganlari bo'ldi, Zoirali bo'tam, sizga alohida taklif lozimmi, yo?

– Inshoni erkin deyapsiz-ku?

– Nomi shunaqa, bo'tam. Qani, qog'oz olib, ish boshlanglar, vaqt ketmasin.

– Samad aka, biz bolalikdan o'tdik-ku, nimasini yozamiz?

– Hali o'tib bo'lganingiz yo'q, Zoirali bo'tam, endi o'tyapsiz. Qilayotgan ishingizga o'zingiz to'g'ri baho bera olgan oningizdan boshlab bolaligingiz bilan vidolashasiz. Bolalik qaytmas bo'lib ketadi. Bolalik sizning xotirangizga ko'chadi. Vaqti kelib bu xotira vijdon azobiga soladi, nimalarnidir qo'msashga majbur qiladi. Xullas, sizni har ko'ygga soladi. U bilan vidolashishga oshiqmang. Bolalik – hayotning asl pallasini, undan ko'proq bahramand bo'lishga intiling... (125 ta so'z).

VATAN ISHQI

Vatan chegarasini uning tarixi, uning madaniy merosi belgilaydi. O'tmishni bugun yaratib bo'lmaydi, o'tmish bugunni yaratadi. Tarixdagi har bir ijtimoiy yuksalish jamiyatning o'z merosiga, o'z o'tmishiga bo'lgan munosabatini isloh qilishdan boshlangan. O'tmishga bo'lgan har qanday ijobiy murojaat esa hamisha inqilobiy o'zgarishlarga zamin tayyorlagan, o'tmish aqidalari bugun uchun xizmat

qilgan. Biroq o'tmishga murojaat qilishdan avval unga bo'lgan munosabatni halol, to'g'ri yo'lga solish kerak.

Vatan dushmanlari, o'tmish ag'yorlari yurt sarhadlarini kengaytirgan odamlardan qo'rqadilar. Shuning uchun umri va dahosi Vatan sarhadining ustunlariga aylangan xalq farzandlariga: Alpomish, Navoiy, Bobur, Qodiriy, Behbudiy, Cho'lpon, Fitrat, Usmon Nosir, Fayzulla Xo'jayev,

Ibrohim Mo`minov kabilarga hujum qiladilar, ularning ruhini ta'qibga oladilar.

Ammo xalq ularni, o`z bolalarini, ko`ksiga yashiradi: dushmanlar Cho`lpon she'rlarini gulxanda yoqadilar, bilmaydilarki, bu she'rlar allaqachonlar xalq ko`ksida O`rxun-Enasoy toshlariga zarblangan bitiklardek abadiy muhrlangan. Bu ko`kraklarni ochadigan kalit - e'tiqod, bu e'tiqod - Vatan ishq, Vatan ozodligi! (*130 ta so`z*).

ONA

Ona! Bu hayot kabi abadiy va aziz so`z. Bu so`zda olam-olam ma'no bor. Ona borki, odam bor; ona borki, Vatan bor. Zero Ona kabi muqaddas va tabarruk, aziz va mo`tabar, beg`araz va beminnat inson bu yorug` olamda topilmaydi. Ona uchun o`z farzandlarini tarbiyalashdan, voyaga yetkazishdan buyuk baxt bo`lmasa kerak. Shuning uchun ham ona farzandi uchun har qanday qiyinchiliklarga bardosh beradi, chidaydi, farzand uchun chekilgan bu nihoyasi yo`q kulfat, mashaqqatlardan xafa bo`lish o`rniga, aksincha, o`zini baxtiyor his etadi. Hadisi sharifda aytilishicha: "Musoviya ibn Xayida aytadilarki, Rasulullohdan: " Ey, Rasululloh, men yaxshiligimni kimga qilsam bo`ladi?" – deb so`radim. "Onangga",- dedilar. Men shu savolni uch marta qaytarsam ham, Rasululloh: "Onangga", - deyaverdilar. To`rt marta so`raganimda "Otangga va yaqin bo`lgan qarindoshlaringga",- dedilar.

Darhaqiqat, go`dakni qalbida to`qqiz oy ko`targan, dunyoga keltirgan, tarbiyalab inson darajasiga ko`targan - bu Ona! Bejiz aytilmagan, "Onani bir qo`li beshikni, bir qo`li dunyoni tebratadi" deb.

Ona qo`li nafaqat dunyoni, bunyodkorlikni, hayotni tebratadi (*130 ta so`z*).

NOQOBIL O`G`IL

Bir yigit o`z otasini haqorat qilib urganini ko`rgan odamlar nafratlanib, u odobsiz o`g`ilga hujum qilmoqchi bo`ldilar. Yigitning otasi odamlarni to`xtatib:

Birodarlar, o`g`limga hujum qilmang, bu ishda o`glim emas, o`zim aybdorman. Yigitlik vaqtimda kunlardan bir kun xuddi mana shu yerda otamni haqorat qilib urgan edim. Otamga qilgan odobsizligim jazosini endi ko`rib turibman, otamga qanday muomala qilgan bo`lsam, bugun o`shanday muomala o`z o`g`limdan qaytdi. Nimani eksang, shuni o`rasan, deb juda to`g`ri aytganlar. Men ota-onamni hurmat qilmadim, dillarini

ogʻritdim, u muborak zotlar mendan norozi boʻlib ketdilar, endi oʻgʻlim aybdor emas, birodarlar, ayb oʻzimda, - deb oʻksinib-oʻksinib yigʻladi.

Yigit otasining soʻzlaridan taʼsirlanib, dod-faryod qilib koʻz yoshlarini toʻkdi. Darhol otasini quchoqlab, oʻpib, undan uzr soʻradi. Ota emasmi, u ham oʻgʻlining gunohini kechirdi, uning koʻz yoshlarini artib, quchogʻiga olib erkaladi. Bu voqeaning guvohi boʻlgan xalq ham taʼsirlanib, koʻzlariga yosh oldilar (*135 ta soʻz*).

SOʻZ QUDRATI

Soʻz benihoya qudratli narsa. Uni oʻz oʻrnida ishlata bilish uchun farosat, malaka va ziyraklik zarur. «Qobusnoma»da shunday bir hikoyat bor. Xalifa Xorun ar-Rashid tush koʻradi. Tushida barcha tishlari toʻkilib ketgan emish. Xalifa tushni taʼbir qiluvchidan tushining maʼnosini soʻraydi. U shunday deydi: «Sendan oldin barcha yaqinlaring, qarindosh-urugʻlaring oʻladi. Sendan boshqa hech kim qolmaydi. Bu soʻzni eshitgan Xorun ar-Rashid: «Sen mening yuzimga bunday qaygʻuli soʻzni aytding. Mening barcha qarindosh-urugʻlarim oʻlsa, soʻngra men qanday ishga yarayman-u qanday yashayman?» – dedi dargʻazab boʻlib va unga yuz darra urishni buyuradi. Keyin boshqa bir taʼbirchini chaqirib, undan tushining maʼnosini soʻraydi. U bunday deydi: «Sening umring barcha qarindoshlaring umridan uzun boʻladi». Shunda Xorun ar-Rashid: «Barcha aqlning yoʻli birdir va ikkala taʼbirning negizi bir yerga boradi, ammo bu ibora bilan u iboraning orasida farq bagʻoyat koʻpdir», – deydi va unga yuz tillo berishni buyuradi. (*134 ta soʻz*).

IQTIDOR SOHIBI

Fan olamida shunday olimlar ijod qilib oʻtganki, ular yaratgan ilmiy gʻoya va kashfiyotlar yangi yoʻnalishlarning yujudga kelishiga sababchi boʻlgan. Ana shunday tengi yoʻq iqtidor sohiblaridan biri Albert Eynshteyndir. Uning nomi zamonaviy fizika sohasida ochilgan koʻplab qonuniyatlar bilan chambarchas bogʻlangan.

Albert Eynshteyn 1879-yilning 14-mart kuni Germaniyaning Ulma shahrida tugʻildi. Yoshligidan tabiiy fanlarga shunday mehr qoʻydiki, bu fanlarning sirli olami uning butun borligʻini chulgʻab oldi. 1896-yilda Syurix texnologiya institutiga oʻqishga kirdi. U shunday qobiliyatga ega ediki, bir marta eshitgan narsani hech oʻzgarishsiz qayta hikoya qilib beraverardi.

Institutni bitirgandan so‘ng ketma-ket o‘z ilmiy g‘oyalarini bayon etgan ilmiy maqolalarini nashr qildirib boshladi. E‘lon qilgan har bir maqolasi fizika fanida katta kashfiyot bo‘ldi.

1905-yili «Maxsus nisbiylik nazariyasi» deb nomlangan asari orqali fanga nisbiylik nazariyasini olib kirdi.

XX asrning buyuk olimi, Nobel mukofoti sovrindori darajasiga ko‘tarilgan Albert Eynshteyn 1955-yilning 18-aprelida vafot etdi. («*Nobel mukofoti sohiblari*» kitobidan) (141 ta so‘z).

CHO‘LDAGI UCHRASHUV

Katta yo‘lga chiqib olish uchun, taxminan, bir soatga yurish kerak edi. Men g‘o‘zapoya oralab ketgan arava izidan bordim. Ikki tarafim poyonsiz tekis paykallar. Barglar to‘kilib, sovuqdan qorayib ketgan g‘ozalarning quyuq poyalari shamolda qaltiraydi. Osmon-u falakni qoplab olgan qop-qora bulut odamning ustiga bosib tushayotgandek... Ko‘z ilg‘ar joyda na birorta daraxt, na birorta xonadon ko‘rinadi. Uch kun surunkasiga quygan yomg‘ir kechagina tingan, yo‘l loy va og‘ir. Qancha yurganimni bilmayman, bir mahal allaqanday ichki bir turtki orqamga qarashga majbur qildi, qaragam, mendan yigirma qadamcha orqada bitta arava kelayapti. Nega shu paytgacha aravani payqamaganimga hayron bo‘ldim.

Hademay arava menga yetib keldi.

- Assalomu alaykum! – degan ovoz eshtildi.
- Vaalaykum assalom! – Men orqamga qaradim, qo‘sh ot qo‘shilgan aravaga qanorlarda ko‘sak ortilgan, ustida o‘n to‘rt yoshlar chamasi bir bola o‘tirardi.
- Katta yo‘lga borasanmi? – so‘radim arava tomon yo‘nalib. U bosh siltab “ha”ning ishorasini qildi (138 ta so‘z).

ILHOM MANBAI

Rivoyat qilishlaricha, qadim zamonda bir zargar bo‘lgan ekan. Kunlardan bir kuni shoh uni saroyga chaqirib, oltindan taxt yasab berishni topshiribdi.

– Ishni qirq kunda bitirasan. Shartim shuki, saroydan bir qadam ham jilmaysan, senga hamma narsani muhayyo qilishadi, – debdi shoh.

Zargar ishga kirishibdi: belgilangan muddatga uch kun vaqt qolibdiki, ishning natijasi hech ko‘rinmasmish. Podshoh darg‘azab bo‘libdi.

– Men taxtni uch kunda bitirib beraman, lekin bitta talabim bor. Ishni uyimga olib borib qilaman. Agar oltinni o‘g‘iraydi deb qo‘rqsang, ayt, kuzatib turishsin, – debdi zargar.

Zargarning talabini qondirishibdi. U uch kun ichida chindan ham taxtni bitiribdi. Podshoh hayron qolibdi.

– Shuncha muddatda qilolmagan ishingni qandoq qilib uch kunda bitirding?,– deb so‘rabdi.

– Saroyda men uchun hamma narsa yetarli edi-yu, lekin ilhom manbai bo‘lgan o‘z muhitim yetmay turgan edi, shuning uchun ham ishni bitira olmayotgandim, – deb javob beribdi zargar. (*O‘. Hoshimov*) (130 ta so‘z).

SOVG‘A BERISH ODOBI

Tuhfa to‘yga, yangi uyga, tavallud kuniga qarindoshlar, do‘stlar yoki hamkasblardan sovg‘a qilinadi. Tuhfa qilib soat, uy jihozlari, televizor, fotoapparat kabilar beriladi.

Har qanday sovg‘a ko‘ngildan chiqarib beriladi. Sovg‘a bergandan so‘ng undan qanday foydalanish haqida maslahat berilmaydi. Olib borilgan sovg‘a haqida maqtanib gapirilmaydi. Sovg‘a e‘tibor va ochiq chehra bilan qabul qilib olinadi. Sovg‘a olib kelgan mehmon ham, olib kelmagan mehmon ham bir xilda xushmuomalalik bilan kutib olinadi. Sovg‘aning katta-kichikligiga qarab muomala qilish yaramaydi.

Sovg‘aning suvenir, tuhfa va taqdim turlari mavjud.

Suvenir so‘zi aslida turkcha “sevinur”, so‘zidan olingan bo‘lib, kishini sevintirish uchun tortiq qilinadi. Suvenir sifatida avtoruchka, to‘g‘nog‘ich va boshqa bezaklar, qo‘g‘irchoq yoki o‘yinchoq beriladi.

Taqdim esa ziyofat, mehmondorchilik, tug‘ilgan kun munosabati bilan beriladi. Ayniqsa ayollarga guldasta yoki atir – upa ko‘proq taqdim etiladi (*121 ta so‘z*).

TAJRIBA

Yoshlarni yuksak g‘oyalar, chin insoniy fazilatlar ruhida tarbiyalab voyaga yetkazish katta jasoratdir. Buning uddasidan chiqa olgan kishilarga sharaf tojini kiygizib har qancha tashakkur hadya etsak va ulardan bir umr minnatdor bo‘lsak ham ozlik qilur.

Pir-u badavlat kishilar hayotning barcha tashvishlarini, mashaqqatlarini boshidan kechirgan turmush tarzining ajoyib sohiblaridir. Ularning umr bo‘yi yig‘gan qutlug‘ tajribasi – bamisoli bir xazina. Bundan barakali bahramand bo‘lish yoshlarga hayotiy dasturulamaldir.

Agar biz yoshi ulug‘ kishilardan so‘rasalar navqiron nasllarga biror soha mutaxassis kasb-korligi bo‘yicha bilimga ega bo‘l o‘z ustingda tinmay ishla, izlan, aql-u idrokingni takomillashtirib bor, odob-axloqda benazir bo‘l, xalqning udumlarini hurmat qil, to‘y-tomoshalarga qatnash,

ta'ziya marosimlaridan sira qolma, do'st-u birodar va umuman odamlarga g'amxo'r, hamdard bo'l, shunda qalbing hamisha charog'on bo'ladi, chehrangdan quvonch arimaydi, yaxshilik nashidasidan o'zing ham halovat qilasan, deb pand-u nasihat bergan bo'lur edik. (*Sh. Orifiy*) (132 ta so'z).

DIPLOMATIYA

Diplomatiya – xorijiy davlatlar bilan aloqa qilish, ikki va undan ortiq davlatlar o'rtasida aloqa o'rnatishdir.

Sharqda diplomatik aloqalar azaldan mavjud bo'lgan. Bunday aloqalar diplomatik yozishmalar asosida amalga oshirilgan. Yozishmalar yorliqlar deb atalgan va o'ziga xos lisoniy qoliplarga, an'anaviy tarkibiy qismlarga ega bo'lgan. Jumladan, 1393- yilda To'xtamishxonning polyak qiroli Yagayloga yo'llagan yorlig'i, Temur Qutlug'ning (1397- y.) yorliqlari, Boburning otasi Umarshayx Mirzoning 1469- yildagi yorliqlari diplomatik yozishmalarning namunasi.

Diplomatik nutqning eng yorqin namunasi – Amir Temur yozishmalaridir. Sohibqiron diplomatiyasi ko'p qirrali bo'lgan. XIV asr oxiri – XV asr boshlarida Temur saltanatining dovrug'i Yevropa mamlakatlari: Fransiya, Angliya, Ispaniya, Genuya, Vizantiyaga yetib borgan. Bu davlatlar qirollari Amir Temur bilan siyosiy, iqtisodiy va savdo aloqalarini o'rnatganlar. Temur ular bilan faol siyosiy va savdo munosabatlarini olib borgan.

Amir Temur davlatining tashqi siyosati va jahonda tutgan mavqeyini diplomatik yozishmalarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi, albatta. (*B. Ahmedov, «Amir Temur»*)(133 so'z).

O'ZBEKISTON TABIATI

Mamlakatimiz hududida to'rt mingdan ortiq o'simlik turi mavjud. Ularning ko'pchiligi yovvoyi, ayrimlari madaniy holda va ba'zilar madaniy o'simliklar orasida begona o't sifatida o'sadi.

O'zbekiston tabiati nihoyatda xilma-xil va go'zaldir. Baland tog'lar, lalmikor qir-adirlar, qumloq cho'llar, suv omborlari, daryolar, serhosil dalalar, ko'm-ko'k o'rmon va mevazor bog'lar O'zbekistonning ko'rkidir.

Cho'llarda suvsizlikka chidamli tikanli o'simliklar bilan bir qatorda, namni kam bug'lantiruvchi saksovul daraxtlari o'sadi. Yurtimiz tog'larini boqqa qiyos qilish mumkin. Chunki bu yerlarda archa, tol, terak kabi turli manzarali daraxtlar bilan yonma-yon yong'oq, bodom, yovvoyi olma, nok,

anor, do‘lana, tog‘olcha, pista kabi o‘nlab turdagi mevali daraxtlar ham o‘sadi.

Insoniyat hayoti o‘simliklar olami bilan uzviy bog‘liq. O‘simliklar insonni to‘ydiradi, kiyintiradi, havoni tozalaydi, xo‘jalik va qurilish materiali bo‘ladi, tuproqni eroziyadan saqlaydi, namlikni ushlab turadi, tuproqni oziqlantiradi, qumloq va toshloq yerlarni serunum tuproqli ekin maydonlariga aylantiradi (*131 ta so‘z*).

ICHANQAL’A

Ichanqal’a Xiva shahrining ramzidir. Ichanqal’a “ichki qal’a” demakdir. Bu nom shaharning tashqi devori qurilgach qabul qilingan.

Ichanqal’a maydoni o‘rta asrlardagi Xiva shahri maydoniga to‘g‘ri keladi. U mustahkam devor bilan o‘ralgan. Devorning balandligi 7-8 metrga teng, qalinligi 5-6 metr. Shimoliy darvoza Bog‘cha darvoza deb ataladi va Urganch yo‘liga olib chiqadi. Sharqiy darvoza “Polvon darvoza” deb atalib, Amudaryo va Xazoraspga olib chiqadi. Janubiy va G‘arbiy “Ota darvozalar” 1920-yilda nurab ketgani sababli buzib tashlangan. 1975-yilda esa qayta o‘z holiga keltirilgan.

Ichanqal’a ichkarisida noyob me‘morchilik obidalari va hovli – joylar saqlanib qolgan.

Ichanqal’a devorlari asosan paxsadan qurilgan. Ba‘zi orinlarda xom g‘ishtlar ishlatilgan. Arxeologiya tekshiruvlari davomida qal’a devorlari yonida qadimiy Xorazm me‘morchiligining qoldiqlari topilgan.

Bu noyob san’at durdonasi davlat himoyasiga olingan bo‘lib, uni ta’mirlash ishlari olib borilyapti (*130 ta so‘z*).

FOZIL YO‘LDOSH O‘G‘LI

Xalq og‘zaki ijodi - folklor qadim zamonlarda yuzaga kelgan. Qo‘shiq, ertak, maqol, topishmoq kabi janrlar hali odamlar yozish va o‘qishni bilmagan paytlardanoq avloddan-avlodga o‘tib, bugungi kunlarimizgacha yetib kelgan. Ularda mehnatkash xalqning donishmandligini ko‘ramiz.

O‘zbek xalq og‘zaki ijodida dostonchilik alohida o‘rin tutadi. Tarixda xalq orasidan ko‘plab baxshilar chiqqan. Ular xalqning boy merosini asrab-avaylab, yosh avlodga o‘rgatib kelgan. Shunday baxshilardan biri Fozil Yo‘ldosh o‘g‘li 1872-yilda Samarqand viloyati, Bulung‘ur tumani Loyqa qishlog‘ida dunyoga kelgan. U 9 yoshidan cho‘ponlik qildi. Shu orada o‘z do‘stlaridan do‘mbira chalish va termalar kuylashni o‘rganib oldi. 20 yoshlarida Loyqa qishlog‘ilik Yo‘ldosh degan

shoirdan o‘ndan ziyod dostonni o‘rganib oldi. 24-25 yoshlarida mustaqil dostonchi sifatida tanildi.

Shoirdan “Alpomish”, “Yodgor”, “Yusuf va Ahmad”, “Murodxon”, “Rustamxon”, “Shirin bilan Shakar” kabi o‘ttizga yaqin doston yozib olingan.

Istiqlol yillarida shoir ijodini o‘rganish, baxshichilik san’atini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda (*134 ta so‘z*).

EZGULIKKA ESH HADISLAR

Payg‘ambarimiz Muhammaddan: «Mo‘minlarning qaysinisi afzalroq?»- deb so‘raganlarida, ul zot: «Xulqlari go‘zalroqlaridir»,- deb javob bergan ekanlar. ha, go‘zal xulqli kishilar har doim, har qayerda qadrlanib kelingan, boshqalarga o‘rnak qilib ko‘rsatilgan.

Yosh avlodni ana shunday insonlar qilib tarbiyalashda hadisi shariflarning o‘rni beqiyosdir. Fikrimcha, hadislar o‘qib, unga amal qilayotgan yoshlardan faqat ezgu ishlarni kutish mumkin. Zero, hadislar dillarimizni imon nurlari bilan charog‘on etib, bizni solih amallar qilishga undaydi.

Bir kursdoshim keyingi paytlar ancha «o‘zgardi». Endi u har daqiqasidan unumli foydalanishga harakat qilayapti. Buni uning shunchaki ko‘ngil yozish uchun qilinadigan kursdoshlar suhbatidan o‘zini olib qochishga urinayotganlaridan ham bilib olsa bo‘ladi. Tengdoshlar davrasida ilm-ma‘rifat, insoniy fazilatlar to‘g‘risida gap ketganda esa «davraning guli»ga aylanadi. So‘zlariga e’tibor bilan quloq solaman. Gaplari mazmunga boy, fikrlari teranlashgan. Buning sababi bilan qiziqib ko‘rdim. Bilsam, kursdoshim hadis o‘qib, iloji boricha unga amal qilishni niyat qilibdi. Qaysidir ma’noda bunga erishibdi ham. (*«Hurriyat» gazetasi, 2002 yil, 29 dekabr*) (*139 ta so‘z*).

HAZONREZ

Kuz qanday kelganini Samandar deyarli sezmay ham qoldi. U qaytib kelgan kuni shaharga yomg‘ir yoqqandi. Yomg‘ir shu darajada yengil yog‘gan ediki, go‘yo kimdir butun shahar ustiga ho‘l ro‘molchasini bir silkitib olganday edi. Shahardagi daraxtlar hali o‘z rangini yo‘qotmagandi. U kechqurun bog‘ aylangani chiqdi-yu, tong qoldi: bu yerda kuz allaqachon boshlangan, qurigan novdalar chirt-chirt uzilib tushardi. Endi bog‘ yozdagidan ham ko‘ra ayanchli tusda edi.

Bu yil kuz, uning nazarida, boshqacha keldi. Endi to‘kilayotgan xazonlarni u kuzning tiriklik va o‘lim haqidagi qasidasi deb emas, balki

harir ko'ylak kiygan, xayolidagi va bog'dagi musiqaga mos raqs tushayotgan farishtalar deb o'ylay boshladi. Kechki quyosh shu'lasida Samandar barglarning qanday yaltirab ketganini va havoda uzoq pirpirab turganini ko'rganda, bir paytlar qandaydir kinoda ko'rgan dengiz chag'alaylari esiga tushardi. Chag'alaylar ham ko'm-ko'k dengiz ustida og'irliklarini goh u - goh bu qanotiga solib uchar va tongi quyoshda ularning oppoq qanotlari jilvalanib ketardi (*143 ta so'z*).

BAHOR GULLARI

«Buyuklik va go'zallik hamisha yonma-yon tursa kerak», deb o'ylay boshladi Samandar shaharda o'riklar gullab, yo'laklarni oq-qizg'ish gulbarglar qoplab olgan va ko'nglida o'zidan ko'ra ulug'roq bir shijoat uyg'onayotganini anglagan, har bir go'zallik butun tarovati va fusunkorligi bilan ko'ngliga oqib kirayotganini his etgan paytlar bog' bahor kelishi bilan birdan o'zgacha yashillanib jo'nagandi. Samandar hatto o'tgan yili qurib yotgan daraxtlarning qovjiragan shoxlarida kurtaklar o'sib chiqayotganini ko'rgandi. Garchi chirkin hidi hamon taralib turgan bo'lsa ham, endi bog'dan ko'proq ko'kat hidi kelardi; bir yovvoyi g'urur bilan ochilib yashnagan anvoyi gullar ham bog'ga o'zgacha fusunkorlik bag'ishlangandi. Gullarni, ayniqsa, yalpizni ko'rganda Samandar zavqlanib ketardi. Yalpizlar ham bu yil har yilgidan ko'proq edi. Bolalar bog'chasidan oqib kelib, bog'ning etagini aylanib o'tadigan ariqcha atrofida bir qulochcha joyda yalpizlar gurillab o'sib chiqqandi. Samandar bog'dagi go'zallikdan ruhi tiniqlashib borayotganini sezardi (*129 ta so'z*).

YALPIZ HIDI

Dam olish kuni xonasida kitob o'qib yotgan Samandarning dimog'iga birdan yalpiz solingan sho'rva hidi urildi va sakkiz yasharlik payti bahor kunlarining birida hayotlarining burchagidan otasining bir quchoq yalpiz terib kelgani va onasi kechqurun yalpiz sho'rva qilgani esiga tushdi-yu, kitobni yopib, havoni burniga torta boshladi. So'ng o'rnidan turib, deraza pardasini surdi va u yerdan ko'rinib turgan, hali to'la sarg'aymagan daraxtlarni ko'rib, ko'ngli cho'kdi. Bog'ga hafsalasizlik bilan ko'z yugurtirdi. Bog'dagi daraxtlar siyrak, lekin sershox edi; qarovsiz qolganidan bog'ni chirigan chakalaklar bosgan, ayni saratonda bu manzara noxush taassurot qoldirar, ko'p yillardan beri quyosh ko'rmay kasal bo'lib yotgan shol kampirning qo'lidek quruq va ko'rimsiz edi. Derazaga yaqin ikkita daraxt uzun marjon shaklida meva qilgan, mevasi hali g'o'r va daraxt

tusiga nisbatan yashilroq va yaltiroq edi. Daraxtlarning ostida botayotgan quyoshning tangacha shu'lalari o'ynoqlardi (Nazar Eshonqul) (128 ta so'z).

QALBLARGA EZGULIK URUG'INI QADAYDIGAN INSON

Ustoz! Shu birgina so'z zamirida olam-olam ma'no va hurmat mujassam: barchaning ma'naviy ota-onasi; ilmu ma'rifatga yo'llovchi, ziyo tarqatuvchi; eng yaqin do'st va yo'l ko'rsatuvchi; mehr va odamiylik bulog'i; o'z sohasining zukko bilimdoni; adolat va haqiqat mezoni. Ular bizlarga oq-qorani, yaxshiyu-yomonni tanitib, qo'llarimizga ilk bor qalam tutqazib, "Ota", "Ona", "Vatan", "Ezgulik", "Baxt", "Saodat" kabi so'zlarni yozishga o'rgatgan buyuk zotlardir. Qalblarga ezgulik urug'ini qadash faqat mashaqqatli mehnat evazigagina amalga oshadi.

Har qaysi odamning hayotda sog'lom va komil inson bo'lib voyaga yetishida ota-onasi bilan birga, muallim va o'qituvchining o'rni bor. Ming-minglab murg'ak qalblarga ezgulik yog'dusini jo etadigan, o'z o'quvchilariga hayot maktabini beradigan mo'tabar zot o'qituvchidir.

Haqiqatdan ham, insonni inson qilib kamol toptirishda, unga bilim va odamiylik, mehr-oqibat, ezgu orzu-niyatlar bilan yashash tuyg'ularini singdirishda, bir so'z bilan aytganda, jamiyatimizning munosib fuqorosi bo'lib hayotga kirishi va mustahkam o'rin olishida o'qituvchi va murabbiylar, barcha ta'lim sohasi fidoyilarining hissasi beqiyos ekanini xalqimiz yaxshi biladi va qadrlaydi (149 ta so'z).

SABRNI TAGI SARIQ OLTIN

O'tloqdagi barg ustida o'tirgan qurtcha atrofidagi uchib yurgan kapalaklarga, sakrayotgan chigirtkalarga va yugurib yurgan chumolilarga havas bilan qarar edi. U o'zining sekin harakat qiladigan qurt ekanidan xijolat chekar, lekin hech kimga hasad qilmay, o'z ishini bajarar edi. Uning ishi ipak to'qib o'ziga pilla yasash edi. Qurtcha vazifasini hafsala bilan bajarar, chunki u har kimning o'z burchi bor, shu ishni mukammal qilish lozim, deb tushunar edi. Mana u pillasini to'qib bo'ldi. Pillasining ichiga kirib, oxirgi teshikni ham yopdi. "Endi nima qilar ekanman?" deb o'ylay boshlaganida, uni uyqu eltib, qattiq uxlab qoldi. Bir qancha vaqtdan so'ng u uyg'ondi. Endi u o'zini avvalgiday emas, boshqacha his qilar edi. Bir amallab pillani yorib tashqariga chiqdi. Yorug' joyda o'ziga qarab hayron qoldi. Chunki u endi qurtcha emas, go'zal kapalak edi. Quyosh nurlarida tovlanayotgan rang-barang qanotlariga atrofdagi hammaning havasi kelayotgandek edi. Kapalakka aylangan qurtcha buni o'zining

mehnati va sabri uchun berilgan mukofot deb tushundi va gulzor bo'ylab uchib ketdi (*153 ta so'z*).

AQL YOSHDA EMAS....

Bir podshohning uch o'g'li bo'lgan ekan. Katta o'g'illari barvasta, kelishgan, alp qomat ekan. Kichigi esa nimjon va past bo'yli ekan. Shu sababli otasi uni xushlamas ekan. Lekin u ilmi va aqlli ekan.

Kunlarning birida qo'shni mamlakatning podshohi shahzodalardan birini elchi sifatida saroyga taklif qilibdi. Podshoh kimni yuborish ustida bosh qotirib o'tirganda kichik o'g'li o'zini yuborishini so'rabdi. Uning bu iltimosi ustidan hamma kulibdi. Shunda shahzoda otasiga qarab shunday debdi: "Otajon, narsalarning qimmatini ularning hajmi bilan o'lchanmaydi. Hammomni isitish uchun yoqiladigan g'o'lalar katta-katta, lekin ularning bir aravasini birgina tilla tangaga sotib olish mumkin. Marvarid donasi juda kichik, lekin uning bir misqoli uchun o'n tilla berishadi". Shahzodaning bu gapidan ota ham, saroy ahli ham mamnun bo'libdi va uni elchi sifatida qo'shni mamlakatga yuborishibdi.

Xulosa: kishining qadr-qimmatini uning bo'yi va husni bilan o'lchanmaydi. Uni ilm va aql aziz qiladi (*134 ta so'z*).

NASIHAT

Hat tomonga yugurib, maymunlar to'dasiga hujum qila boshladi. Bechora maymunlar sovuqdan titrar va isinish uchun chora axtarar edilar. Ular nogoh yaltiroq qurti ko'rib qoldilar. Uni cho'g' deb o'ylab, talay o'tin yig'ib, atrofiga qaladilar va hadeb peflayverdilar. Daraxt tepasidagi qush ularning bu nodonlilaridan kulib: "Bu olov emas, kechalari yaltirab ko'rinadigan qurt", desa ham e'tibor bermadilar. Shu asnodda o'tkinchi bir odam ahvolni ko'rdi va qushga qarab: "O'zingni ko'p koyitma, ular senga quloq soladigan, foydasiz ishdan voz kechadiganlardan emas. Ularga nasihat qilish – qilichni toshga urish va shakarni suv ostiga berkitish bilan barobardir", - dedi. Qushning nodonligi maymunlarnikidan qolishmas edi, u odamning nasihatiga quloq solmay, maymunlarning xatosini tushuntirish uchun daraxtdan tushib, ular yoniga keldi. Maymunlar esa ... uni o'rab olib, boshini uzib tashladilar...

Hazrat Navoiy bejiz aytmaganlar: "Telba qulog'iga pand – quyun oyog'iga band", ya'nikim, nodonga nasihat qilganing – bo'ronning oyog'ini kishanlab olishga urinish kabidir (*139 ta so'z*).

ODIL XULOSA

Bir olim odobning ko'rinishlari haqida suhbatlashish uchun o'z shogirdlarini uyiga chqairdi. Bu suhbatga qarib qolgan ustozini ham taklif etdi. Olim shogirdlariga munozarani boshlab turishni aytib, o'zi taom tayyorlash uchun chiqib ketdi. Olimning ustози bir oz kechikib kelib, suhbatni bo'lmay poygakka o'tirdi. Yupun kiyingan qariyaga hech kim e'tibor bermadi. Yig'ilganlarning hammasi bir-birlarini kutmay, tovushlarini ko'tarib o'z fikrlarini aytishar edi. Shu orada xonaga olim kirib keldi. Ustozi bilan ko'rishib hol-ahvol so'rashayotgan paytda shogirdlardan biri munozaraga sabab bo'layotgan bir masala xususida uning fikrini so'radi. Shunda olim: "Men bu xususda avval ustozimning fikrini bilmoqchiman", deb qariyaga qaradi. Qariya bir oz o'ylanib turib, past ovozda dedi: "Sizning munozarangiz oxiriga yetmaydi, chunki o'zingizda yo'q narsa ustida bahslashmoqdasiz. Bilingki, xurning ichi bo'sh bo'lganda uning ovozi baland chiqadi. Siz hali bo'sh xum darajasiga ham yetmabsiz".

Xulosa: bilingki, birovning gapini bo'lish – eng yomon odat. Haqiqatni himoya qilish uchun esa baqirish shart emas (*143 ta so'z*).

8-SINF UCHUN MATNLAR NOCHORLIK NIMADAN?

Tog' qishloqlaridan birini kuchli sel bosibdi. Sel bir xonadonning Hasan va Husan ismli egizaklarini ham oqizib ketibdi. Bu qishloqdan ancha quyidagi bir joyda Hasanni bir cho'pon, boshqa yerda Husanni bir hunarmand qutqaribdi va o'zlariga asrandi o'g'il, aniqrog'i, xizmatkor qilib olibdi. Bolalar qiyinchilik bilan ulg'ayibdilar.

Bo'sh, kamharakat va qo'rqqoq Hasan tushkunlikka tushibdi va taqdirim shu ekan deb, cho'ponga xizmatkor bo'lib qolaveribdi.

Husan esa tabiatan tirishqoq va dadil ekan. U qunt bilan ishlabdi, hayotni diqqat bilan o'rganibdi, oqilona harakat qilibdi. U tezda hunarmandlik sirlarini o'zlashtiribdi, halol ishlab, asta-sekin o'z ishini tashkil etibdi. Yosh hunarmand o'z kasbiga, uyiga, bola-chaqasiga, do'koniga ega bo'libdi, zavqli mehnat bilan tinch yashay boshlabdi.

Kunlardan bir kuni aka-ukalar bir-biri bilan topishibdi. Shunda Hasan taqdiridan, nochorlikdan nolibdi. Ukasi Husan esa qanday qilib baxtli bo'lgani, o'z harakatlari, tadbirkorligi haqida so'zlab beribdi.

Shuning uchun ham xalqimiz: "Nochorlik – harakatsizlikdan", deydi. (*143 ta so'z*).

TENGSIZ SHOIR

Bobur katta davlat arbobi, taniqli sarkarda bo'lishi bilan birga, iste'dodli olim, tengsiz shoir ham edi. Bobur o'z atrofiga zamonasining eng mashhur shoirlari, olimlarini jamlab, ularga homiylik qildi. O'zi ham ilmiy, ijodiy ishlar bilan mashg'ul bo'ldi. U o'zbek adabiyotida Alisher Navoiy an'analarini davom ettirib, ko'plab ilmiy, g'oyat go'zal badiiy asarlar yozib qoldirdi. Bobur garchand vatandan yiroqda umr kechirgan bo'lsa-da, o'zbek adabiy tilining, o'zbek adabiyoti va she'riyatining rivojiga katta hissa qo'shdi. Uning g'azal va ruboiylari takrorlanmasligi, mazmundorligi, jarangdorligi hamda tilining soddaligi bilan ajralib turadi. Uning dilrabo g'azallari san'atkorlar tomonidan kuylab kelinadi.

Boburning huquqshunoslikka oid "Mubayyin", aruz vazni va qofiya haqida "Mufassal", musiqaga doir "Musiqiy", harbiy yurishlar haqida "Harb ishi" kabi asarlari bizgacha yetib kelgan. Uning asarlari orasida "Boburnoma" nomli memuar asari dunyoga mashhur. Bu asar zamonasining eng mukammal nasriy asari hisoblanib, jahon adabiyotiga qo'shilgan bebaho durdonadir. Unda xalqimiz tarixiga doir, Sharq xalqlari tarixi, geografiyasi, urf-odatlar va boshqa ma'lumotlar o'z ifodasini topgan. Bu asar dunyoning ko'p tillariga tarjima qilinib, katta nusxalarda nashr etilgan (*160 ta so'z*).

O'LMAS MEROS

Misr hukmdori bilan Rum hukmdori kelishib, do'stlik ahdini tuzdilar va oradagi adovatga barham berdilar. Hatto Misr hukmdori Rum hukmdorining qizini o'g'liga nikohlab, qizini esa Rum shahzodasiga uzatdi. Ularning do'stlik va qarindoshlik aloqalari uzoq davom etdi. Bir kuni Rum hukmdori qudasiga bu mazmundagi maktubni yo'lladi:

Ko'zimning nuri bo'lmish aziz farzandlarimizning bizlardan keyin ham farog'atda yashamoqliklari uchun hozirdan chora-tadbir ko'rishimiz kerak. Men o'g'lim uchun juda ko'p oltin jamladim. Chiroyli bog' va saroy barpo ettirdim. Siz ham shunday qilgandirsiz?

Misr hukmdori maktubni o'qib tabassum qildi va javob yo'lladi:

Qadrdomim, men sizdan ko'ra sal boshqacharoq yo'l tutdim. Vafosiz mol-dunyo va matohlarga iltifot etmaganim tufayli o'g'limga oltinu javohirlar emas, ilm, hunar, odob, axloqni meros etib qoldirishni istadim. Uni ilmli, hunarli, xushaxloq qilib tarbiyaladim. Uni yaxshi adab libosi bilan bezadim. Mol-dunyoga qachondir zavol yetadi, ammo men qoldirayotgan merosga hech zamon zavol yetmaydi. Bu meros farzandimni har qanday balo-ofatlardan omon saqlagay... (*146 ta so'z*).

MILLIY BAYRAMLAR

Bayram – muhim tarixiy voqea, hodisa sharafiga shodlik, rasmiy tantana o‘tkazish uchun belgilangan muborak kun. Bunday muborak kunlar xalq tomonidan quvonch, shodlik, tantana, o‘yin-kulgi bilan kutib olingan, tantanavor nishonlangan.

Har bir xalqning asrlar davomida shakllangan, ardoqlab-e‘zozlaydigan o‘ziga xos bayramlari, tantanalari, an‘analari bo‘ladi. Bayramlar qadimgi davrlardan boshlab xalq hayotining eng muhim va tarkibiy qismiga aylanib ketgan.

Bayramlarda xalqning qadimiy udumlari, an‘analari, tarixi, madaniyati o‘zining yorqin ifodasini topadi. Bayramlarda kishilarning diniy, ijtimoiy, madaniy, ma‘naviy yutuqlari namoyish etiladi. Bayram arafasida, bayram kunlari kishilar bir-birlarini tabriklaydilar, bir-birlariga yaxshi niyatlar izhor etib, muvaffaqiyatlar tilaydilar.

O‘zbek xalqi eng qadimgi davrlardan xalq orasida Navro‘z, gul sayli, ekin ekishga kirishish, qovun sayli, uzum sayli, hosil bayrami kabilar keng tus olgan. Keyinchalik islom dini bilan bog‘liq Ramazon va Qurbon hayitlari ham keng nishonlanadigan bo‘lgan.

Bayramlar ichida Navro‘z va Yangi yilni bolalar ham, kattalar ham intizorlik bilan kutadilar. Bu bayramlarga imkon qadar jiddiy tayyorgarlik ko‘rishadi. (*144 ta so‘z*).

TEMUR KONSTITUTSIYASI

Sohibqiron Amir Temurning davlat va qo‘shinni boshqarishga bag‘ishlangan “Temur tuzuklari” nomli kitobi dunyoga mashhur. Tuzuklar Amir Temurning o‘z davri uchun davlat Konstitutsiyasi edi. Bu asar ko‘pgina sarkarda va davlat arboblari uchun muhim qo‘llanma vazifasini o‘tab kelgan.

Amir Temurning 4 o‘g‘li va 2 qizi bo‘lgan: G‘iyosiddin Jahongir, Umarshayx, Jaloliddin Mironshoh, Shohruh, Og‘a begim, Sulton Baxt begim. Sohibqiron Amir Temur hayotining so‘nggi kunlari qabuliga shahzodalar, amur-u ulamolarni chaqirib shunday vasiyat qiladi: “O‘g‘illarim, millatning ulug‘ martabasini, saodatini saqlamoq uchun sizlarga qoldirayotgan vasiyat va tuzuklarni yaxshi o‘qing, aslo unutmang va tadbiiq eting. Millatning dardiga darmon bo‘lmoq vazifangizdir. Zaiflarni qo‘ring, yo‘qsillarni boylar zulmiga tashlamang. “Adolat va Ozodlik” dasturingiz, rahbaringiz bo‘lsin ...”

Sohibqiron haqida chet ellarda ham, mamlakatimizda ham yuzlab

badiiy va ilmiy asarlar, filmlar yaratilgan, haykallar oʻrnatilib, muzeylar tashkil etilgan. Uning tugʻilganligiga 660 yil toʻlishi munosabati bilan 1996-yil Oʻzbekistonda “Amir Temur yili” deb eʼlon qilindi. Toshkent va Samarqandda, Shahrisabzda unga mahobatli haykallar oʻrnatilib, muborak qadamjolari, maqbara va machitlari taʼmirlandi, ziyoratgoh joylari koʻpaytirildi (*155 ta soʻz*).

YUSUF XOS HOJIB

Yusuf Xos Hojib XI asrda yashab ijod etgan buyuk oʻzbek (turkiy xalqlar) shoiri hisoblanadi. Yusuf – asl ismi. Aynan «Qutadgʻu bilig» dostoni zamon hukmdori tahsiniga sazovor boʻlgani uchun muallifga «xos hojib», yaʼni eshik ogʻasi rasmiy lavozimi berilgan. Shoir uni taxallusiga qoʻshib olgan. Yusuf hozirgi Qirgʻizistonning Talas vodiysi hududidagi qadimiy Bolosogʻun shahrida tugʻilgan. Bolosogʻuniy deyilishi shundan. Baʼzi manbalarda bu shahar Quzoʻrda deb ham tilga olinadi.

Bizga Yusuf Xos Hojibning birgina «Qutadgʻu bilig» asari yetib kelgan. Shoir hayotiga oid maʼlumotlarni ham faqat shu dostonidagina topamiz. Asar hijriy 462, yaʼni milodiy 1069– 1070-yili Qoshgʻarda yozib tugallangan. Hajmi 6 ming 409 baytdan iborat.

Doston yaratilgan XI asr Qoraxoniylar davlatining eng gullagan davri edi. Yuqori Chindan Kaspiy dengiziga qadar boʻlgan juda katta hudud shu saltanat hukmi ostida boʻlgan. Qoshgʻar (ikkinchi nomi Oʻrdukent) shu ulugʻ saltanatning poytaxti edi. Bolosogʻun mamlakatning muhim markazlaridan biri hisoblanardi.

Yusuf Xos Hojib dostonini tugallagach, uni zamon hukmdori (elig) Tavgʻachxon Ulugʻ Bugʻra Qoraxonga taqdim etadi. (*152 ta soʻz*).

ULUGʻ SIYMOLAR

Dunyoda uchta moʻtabar soʻz bor: ona, Vatan, ustoz.

Ona. Mehri quyoshga teng ona. Oʻz shafqati, nuri bilan bolaga qalb bergan, sevgi baxsh etgan – ona! Uning inoyat qilgan yuragi va muhabbati eng avval onaning oʻziga qaratilib, bola uni sevdi, ardoqladi...

Tunlari bedor: shirin uyqusini buzib, bolasiga halovat beradigan, yoqimli allasi bilan ona farzandiga ruhiy lazzat bulogʻini ochadi. Bola sheʼriyat va qoʻshiqqa umrbod maftun boʻladi. Bolasini koʻzimning nuri, dilimning sururi, deydi. Uni yer-u-koʻkka ishonmay, koʻproq uxlab qolsa, xavotirlanadi, qattiqroq yigʻlasa, vahimaga tushadi. Parvona boʻladi. Buni qay soʻz bilan tasvirlasa boʻladi!

Agar menda ozgina bo'lsa-da, oliyanoblik, axloqiy poklik, yaxshilik tuyg'usi shakllangan bo'lsa, bularning hammasi onamdan. Ha, bola eng yaxshi fazilatlarni onadan o'rganadi. Inson baxtdek ko'rkamlik, tabiatan ulug'lik, sog'lomlik, xushnudlik – hammasi Onadan.

Ona kishilik dahosi yaratgan ilmni ham, tajribalarni ham ishga soladi. Bolani mehnatga o'rgatadi. Aqlini peshlab, bolaga qurol ushlabdan to noz-u ne'matlar yaratishgacha, shirin so'zlab, o'zgarlar hurmatini topishgacha yo'l – usullar bilan tanishtiradi. Toymasin, qoqilmasin, deb to'g'ri odimlashgacha saboq beradi. Ona – murabbiya. Ular kelajakka zo'r ishonch bilan qaraydilar. Onalar – po'lat iroda sohibalari: bolasi yo'lida hamma qiyinchiliklarni yengadi. Ularning madhi hamisha kuylarda (*158 ta so'z*).

ADOLAT OFTOBI BALQIGAN KUN BU

Biz Mustaqillikni intilqik bilan, mushtoq-u zorlik bilan kutdik. U o'z bag'rida bizga ozodlik va hurlikni, tenglik va erkinlikni olib keldi. Kattayu kichikning qalbiga zavqqa to'la surur va milliy g'ururni, o'zligimizni olib keldi!

Mustaqillik bu ozod va obod Vatanning har bir farzandi o'zligini, o'z qadr-qimmatini, or-nomusi va g'ururini teran anglashi uchun cheksiz va buyuk imkoniyatdir. Har yili xalqimiz o'zining eng ulug', eng aziz bayrami - Mustaqilligimizning qutlug' bayramini keng nishonlab keladi. Bu go'zal bayram yurtdoshlarimiz qalbiga bemisl faxr-iftixor, surur bag'ishlaydi.

Mustaqillik! Bu qachonlardir yo'qotib qo'yib, armonlarda yurib, keyin qayta qo'lga kiritilgan ne'matdir, bu!

Mustaqillik! U bizning qalbimizda o'zlikni, millatni, qadriyatlarini anglashni, o'tmish, tarix, bebaho madaniyatimiz, ajdodlarimiz, bugun va ertangi kunimiz bilan faxrlanish tuyg'ularini uyg'otdi! Bu bizning o'zbek xalqining ulkan saodatidir!

Istiqlol yillari ezgu maqsad yo'lida erishilgan salmoqli yutuq va natijalar, keng qamrovli o'zgarishlar, beqiyos imkoniyatlar bilan xalqimiz bugun har qancha faxrlansa arziydi. Haqiqatdan ham, istiqolol yilarida qo'lga kiritayotgan ulkan yutuqlarimizga boqib, ana shunday bunyodkor xalq yashaydigan yurtning kelajagi shubhasiz buyukdir, deya, baralla ayta olamiz! (*163 ta so'z*).

ONA TILI – BU MILLATNING RUHIDIR

O‘zbek tili — dunyoning taraqqiy qilgan, qadimiy tillaridan biri. Bu dunyoda mukarram etib yaratilgan inson boshqa mavjudotlarga nisbatan azizu ko‘proq tuhfa ega. Ularning biri har birimiz uchun ona sutidek muqaddas bo‘lgan ona tilimizdir.

Ona tili — xalq hayoti va tafakkurining in‘ikosi. Ona tilimiz — xalqimiz kechmishining ko‘zgusi, buyuk qomusi. Ona tilim... Bu so‘z zamirida ona allasi, ona tilining betakror jozibasi, millat qalbining go‘zal tuyg‘ulari mujassam.

Ona tili – bu millatning ruhidir. Xalqni millat qilib ichidan birlashtirib turadigan eng zo‘r omillardan biri – uning yagona milliy tilidir.

Ona tilimiz - o‘zbek tiliga 1989-yil 21-oktyabrda davlat tili maqomi berildi. Bu mamlakatimiz, yurtdoshlarimiz hayotidagi unutilmas, tarixiy voqeaga aylandi. Ayni paytda tilimizning ijtimoiy mavqeini yanada mustahkamlash, yuksaltirish uchun ham beqiyos imkoniyati yaratildi.

Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov “Yuksak ma’naviyat - yengilmas kuch” asarida: “Biz ajdodlardan avlodlarga o‘tib kelayotgan bebaho boylikning vorislari sifatida ona tilimizni asrab-avaylashimiz, uni boyitish, nufuzini yanada oshirish ustida doimiy ishlashimiz zarur”, degan edi (*146 ta so‘z*).

DUNYONI EMAS, ELIMNI ANGLAY

Emishkim, Samarqand yaqinidagi qishloqlardan birida bir chol bo‘lgan. Qarib-qartaygan chol befarzand ekan. Shuning uchun ham u peshonasidan qora yozuqqa chora topolmagandan keyin: “Mendan bir meros qolsin”- deb tut ko‘chati ekib, katta bog‘ buniyod qilibdi. Ammo cholning bu bog‘iga ko‘z tikkan qishloq boylaridan birining tuhmatiga ishonib, Amir Temur bog‘bon cholni o‘linga buyuribdi. Bundan xabar topgan Bibixonim Bog‘i Dilkushoda dam olayotgan sohibqiron huzuriga borib:

-Davlatpanoh, bog‘bon cholning qonidan kechishingizni so‘rab keldim.

– Nechun?

– Uning mingta farzandi bor ekan, agar siz uni qatl etsangiz, ul begunohlarning ham nobud bo‘lishiga sababchi bo‘lasiz.

Agar istasalar men ul farzandlarni sizning muborak nazaringizga ko‘rsatay.

Mana men aytgan bog'bonning farzandlari. Mingta tutning har biri chol uchun farzandday bo'lib qolgan. Agar uni qatl etsangiz bu farzandlar ham nobud bo'ladilar.

Ming bora haqsiz bibim. Biz barpo qilgan bog'u-rog'lar, obidalarimiz avlodlarga bizning kimligimizdan dalolat beradilar. Yordamingni ayama, bibi. Menga dunyoni emas, dilimni va elimni anglashga ko'mak ber (*149 ta so'z*).

O'RDAK

O'rdak suvda suzuvchi qush bo'lib, yilning issiq davrlarida hovuz, ko'l va sholipoyalarda o'ziga oziq topadi. U sayoz suvlarda kun kechiradi.

Xonaki o'rdaklar xushta'm go'shti, mayin va pishiq pati uchun boqib ko'paytiriladi. Ular tez yetiladi va 70 kunda 3-4 kiligrammgacha semiradi.

O'zbekistonda xonaki o'rdaklarning bir qancha zoti bor. Ayniqsa, ikki xil oq zoti (Moskva va Pekin) o'rdaklari, kulrang (Ukraina o'rdaklari) va oq ko'krakli qora (Xarkov o'rdaklari) zotlari keng tarqalgan.

Xonaki o'rdaklar yovvoyi o'rdak – kryakvadan kelib chiqqan. Kryakva va boshqa yovvoyi o'rdaklar (qo'ng'ir, suqsur, olaqanot suqsur, churrak) ko'pchilik suv havzalarida uchraydi. Kryakva deyarli butun Yevropa, Osiyo va Shimoliy Amerikada yashaydi.

Respublikamizda yovvoyi o'rdaklar Sirdaryo, Amudaryo, Zarafshon va Surxandaryo bo'ylarida uya quradi.

Erta bahorda modasi 8-11 tacha tuxum qo'yadi. Yangi ochib chiqqan jo'jalar hali patlari qurib ulgurmasdanoq yugura boshlaydi, suzadi va sho'ng'iydi. Yovvoyi o'rdaklar suv o'tlari, turli hasharotlar, malluskalar bilan oziqlanadi (*138 ta so'z*).

JIYDA

Jiyda tez o'sadigan serhosil daraxt. Jiyda daraxti jiyda gullilar oilasidandir. Jiyda Amudaryo va Sirdaryo bo'ylaridagi to'qaylarda ko'plab o'sadi. Dalalarimizda, bog'larimizda, yirik-yirik non jiydalar, qandak jiydalar ko'p. Sermeva, mayda, shirasi kamroq xashaki jiydalar ham bor.

Jiyda bahorda xushbo'y sariq, pushti gulkosalarini yozib, yoqimli hid taratadi. Ko'p hasharotlarni, asalarilarni o'ziga tortadi. Jiydaning mevasi yoz bo'yi o'sadi va kuzga borib sarg'ayib, qizarib pishadi.

Jiyda mevasini yig'ishda shox-shabballarni, kurtaklarni nobud qilmaslik lozim. Aks holda kelgusi yil hosiliga zarar yetadi.

Jiyda – foydali meva, uni odamlar qadim zamonlardan buyon iste'mol qilib kelganlar. Jiydaning tarkibida tana uchun zarur qand moddasi juda ko'p.

Qurama, Chotqol, Nurota, Hisor, Zarafshon tog'larining bo'sh yotgan suvli joylarida jiydazorlar barpo etish foydalidir. Sho'r tuproqli to'qayzor joylarga ham jiyda ekib, mo'l hosil olish mumkin. Masalan: Xorazm viloyatida, Qoraqalpog'istonning zaxkash tumanlarida jiyda yaxshi rivojlanadi. Buxoro, Andijon viloyatlarining sug'oriladigan tumanlarida ariq bo'ylariga, yo'l yoqalariga, tomorqalarga ham jiyda daraxti eksa bo'ladi (*144 ta so'z*).

OLMALAR

Qo'shnilar ikkita bir xil nav olma ko'chatini olib kelishdi. Ikkalalari ham bog'larining eng sara yeridan joy tanlashdi-da, ko'chatlarini avaylab o'tqazishdi.

Nihollar barq urib o'sa boshladi. Yillar o'tdi. Olmalar bo'y tortdi, novdalari qanot yozdi. Birinchi qo'shni daraxtni juda avayladi. Atrofini yumshatdi, tagini kovlab, o'g'it tashlab turdi, tezroq o'ssin deb tez-tez suv berdi. Qishda sovuq urmasin deb, novdalarini o'rab qo'ydi. Hatto chang o'tirmasin deya, ko'm-ko'k yaproqlarini yuwardi ham. Xayolida olma tezroq gurkirab ossa-yu, tezroq odamlarning ko'ziga tashlansa.

Ikkinchi qo'shni esa ko'chatiga har bahorda biroz qarov berardi. Boshqa paytda qiyo boqmasdi ham. Uning olma daraxti uncha bo'y tortmagan bo'lsa ham, ona yerga chuqur ildiz tortdi. Yashash uchun kurashdi. Qish izg'irinida chiniqdi. Uch yildayoq hosilga kirdi.

Birinchi olma daraxti esa qayrag'ochday o'sib ketdi. Uch yil ham o'tdi, to'rt yil ham o'tdi, u yer - bu yerida bir-ikkita nishona qildi, xolos. Bir yili qish juda qattiq keldi. Egasi qanchalik avaylamasin, sovuq urib ketdi.

Ikkinchi olma hamon o'shanday. Har bahorda gullaydi. Kuzda novdalaridagi qip-qizil olmalar hammaning havasini keltiradi (*162 ta so'z*).

SUV

Suv tabiatning bebaho ehsonidir. Uning o'ziga xos xususiyatlari ko'p. Shulardan biri, suvning o'z-o'zini tozalshi bo'lib, bu qiyosi yo'q tabiiy xossadir. Lekin hamma narsaning ham chegarasi bo'lganidek, suvning bu xossasining ham chegarasi yo'q emas.

Yer yuzida aholi soni tinimsiz o'sib bormoqda, turli zavodlar, korxonalar ko'plab qurilmoqda. Ularning kundalik faoliyati suvga salbiy ta'sir ko'rsatib, uni zaharlamoqda. Bir paytlar shahardagi barcha oqar suvlarni ichish, ularda tandirdan yangi uzilgan issiq nonni oqizoq qilib yeyish mumkin edi.

Hozir-chi? Hozir bunday qilib bo'lmaydi. Shuning uchun bo'lsa kerak, keyingi yillar davomida, olimlarning fikricha, suvlarni ifloslanishdan saqlash va iflos bo'lganlarini tozalashning yangidan-yangi usullarini o'ylab topish bilan ish bitmaydi. Qolaversa, uni o'ta darajada tozalab yuborish ham zarar, bunda suvdagi foydali moddalar qirilib ketishi mumkin va bu ahvol ijobiy natijalarga erishishga qarshilik qiladi. Suvning sifati undagi tirik organizmlar miqdoriga ham bog'liq. Ular suv tarkibiga doimo ijobiy va muhim ta'sir ko'rsatadilar. O'simliklar dunyosi karbon gazini yutib, insonlarga kislorod chiqarib berganidek, suv ko'katlari suvdagi o'zga qo'shimchalarni yutadi va suvlarni toza bo'lishiga yordam ko'rsatadi (*161 ta so'z*).

TUYA

Tuyani cho'l kemasi deyishadi. Darhaqiqat, tuya qadim zamonlardan buyon uzoq yurtlarga safarga yoki savdo qilish uchun otlangan savdogar va sayyohlarning asosiy transport vositasi bo'lgan.

Tuya juft tuyoqlilar orasida eng yirigi bo'lib, og'irligi 800 kilogramm keladi, orqasida bitta yoki ikkita yog' to'playdigan o'rkachi bo'ladi. U cho'l va sahrolarda yozning jazirama issig'ida ham bemalol harakatlanadi.

Tuya oziq tanlamaydi, ochlikka va suvsizlikka juda chidamli bo'ladi. U jazirama cho'lda suvsiz va oziqsiz kuniga 80-90 kilometr yo'l bosib, to'xtovsiz bir necha kun yurishi mumkin. Cho'llarda tuyalar hozir ham asosiy ulov hisoblanadi.

Bundan tashqari, sog'in moyalar kuniga 10-15 litr yog'li sut beradi. Bahorda har bir tuyadan 7 kilogrammgacha qimmatbaho jun olinadi. Tuya go'shti juda mazali bo'ladi. Bitta tuya 240 kilogrammgacha go'sht, 120 kilogrammgacha yog' beradi.

Tuyalarning bir o'rkachli turi tabiatda yovvoyi holda uchramaydi. Ikki o'rkachli tuyalar Mongoliya cho'llarida tarqalgan.

O'zbekistonning Buxoro, Qashqadaryo, Navoiy viloyatlari, Qoraqalpog'iston Respublikasida tuya xonadonlarda va jamoa xo'jaliklari fermalarida boqiladi (*147 ta so'z*).

BO'ZBOLA

Qishloqda bir bo'zbola bo'ladi. Bo'zbola yelkador, pishiq qomatlik bo'ladi. Kulcha yuzlarida chuqur-chuqur kuldirgichlari bo'ladi. Qo'y ko'zlik, siyrak qoshlik bo'ladi. Bo'zbola qomatini g'oz tutadi. Joyida tik turadi. Qo'llarini ko'kragiga qovushtiradi yo beliga tiraydi. Bir nuqtaga tikiladi. Qayerga tikiladi, nimaga tikiladi? Bilmaymiz, o'zi-da bilmaydi. Shox-u butog'ing bormi, muncha kerilasan, deymiz. U mizoji xush ko'rmish odamlar bilan salom-alik qiladi. Chin dildan gapirishadi. Ko'ngliga o'tirmaydiganlar bilan salomlashgisida kelmaydi! Oqibat, bo'zbola bizni nazarga ilmaydi, deymiz. U o'zini biz uchun dil-dildan oshno biladi. Bir qorindan talashib chiqqanlardayin bo'lsam, deydi. Aqalli, bir yomonligimizni ko'rsa bo'ldi! Bizdan qo'lini yuvib qo'ltiqqa uradi. Biz bilan salom-alik qilmaslik payida bo'ladi. Ichimdan top deb yuradi. U odamovi! U olislardan ko'z uzmaydi, kipriklarini-da piri-piratmaydi. Biz u tikilmish tarafga qaraymiz. Zangori ufq. Aqalli bulutlar-da yo'q.

U bizni hayron qoldirib yashaydi! Bir nimani so'rasak, ha yo yo'q deb qo'ya qoladi. Qo'lga suv beramiz. Suvni go'yo birinchi ko'rayotganday tikiladi. Minnatdorchilikni tilab olamiz. «Sen ham odamga o'xshab biror nima de». «Nima deyin?» «Hech bo'lmasa, baraka toping, de». Shunda u tizzalarini quchoqlaydi. Olis-olislariga — Bobotog' cho'qqilariga o'ychan-o'ychan termiladi (T.Murod) (*168 ta so'z*).

XOSIYAT BUVI

Xosiyat buvi nevarasini bog'chadan olib keldi, o'zini behol sezdi. Atrofida nimalarnidir javrayotgan bolaning so'zlari qulog'iga kirmay, ko'z oldi xiralashib, tizzalari titradi, xontaxta chekkasiga cho'kkallab, xushidan ketdi... Bir zamon ko'zini ochsa kasalxonada yotar, yonida o'g'li, kelini termulib o'tirishardi. U bolalariga bazo'r qarab qo'ydi, ko'zlarini yumdi. Bemorga tikilib o'tirganlarning ko'nglidagi vahima o'rnini allaqanday ilinj egallay boshladi. Xosiyat buvining o'g'li "Hayriyat" deb chuqur nafas oldi, xotiniga nimalarnidir pichirlab o'rnidan turdi. Kampir o'g'lining qo'zg'alganini sezdi, lekin ko'zini ochishga quvvati bo'lmadi, yuragi o'g'lining yo'lakdan uzoqlashayotgan qadam tovushiday duk-duk ura boshladi. "Otasi ham shunaqa tez-tez yurardi", - xayolidan o'tkazdi u.

Bola-chaqalarining yelib-yugirib qolganidan Xosiyat buvi ahvoli ancha og'ir ekanligini tushundi. Qo'ni-qo'shnilar, qarindosh-urug'lar serqatnov bo'lib qolishdi. Gohida o'g'li, asosan, kelini boshida navbatchilik qilishardi.

Xosiyat buvining ikki singlisi bor. Kichigi shanba kuni keldi. U uyida ustalar ishlayotgani uchun tez-tez kelolmayotganidan o'kingan singlisini ko'rib o'sha kuni kech ketdi. Ertasiga yana keldi.

Xosiyat buvining o'g'li xolasining bunchalik mehri tovlanib qolganidan quvonib ketdi (*T. Mahmud*) (151 ta so'z).

TARIX – HAQIQAT MEZONI

Tarix - haqiqat mezoni, jarchisi. U alday olmaydi, aldanmaydi ham. Tarixiy jarayonlarni yoshlarimiz, mamlakat ahli yangi ong hissi bilan qabul qilmoqda. Amir Temur ham haqli ravishda ota yurti Shahrisabzda qurdirgan peshtoqiga “Qudratimizga shak-shubhangiz bo'lsa, biz qurdirgan binolarga boqing”, deb yozdirib qo'ygan edi. Bu buyuk sarkardalik, o'z kuch-qudrati, mustaqilligiga ishonch, qat'iyat ramzi edi. Demak, Turonzamin yoshlari, ahli omma uchun ibratli iboralar bu! “Tuzuklar”da o'qiyimiz: “Dilda e'tiqod butun bo'lsa, aslo naslimiz yo'qolmagay, tilimiz unitilmagay.

E'tiqod susaysa, til emas iymon ham unitilgay. Haqiqat sihat-salomatlik, haqiqat-tartib, haqiqat-adolat demakdir. Kuch adolatdadir”. Yo'l boshchimiz yoshlarning yanada barkamol va sog'lom, jismonan baquvvat, ma'naviyati yetuk bo'lishiga alohida ahamiyat beradi. Bu borada bobomiz Amir Temurning olib borgan ma'naviy- ma'rifiy ishlari ibratlidir. Chunonchi, Sohibqiron oila, nikoh, millat tozaligi va sofliliga katta e'tibor bergan. Chunki mamlakatning istiqboli, kelajagi ham yoshlar, sog'lom insonlar qo'lida bo'lishi tabiiy holdir. Millat, qavm-u qarindosh, urug'-naslning tozaligi insoniy hislatlar- ongning shakllanishi, o'z Vataniga sadoqat, millatparvarlik, tenglik, dost-u hamkorlikni barpo qilishga bog'liq (*K.Normatov*) (152 ta so'z).

MURUVVAT

Taqdir taqozosi bilan birgina o'g'li bilan beva qolgan bu ayolgina bir umr ichki ishlar bo'limida ishlash bilan birga, bemehr «ona»lar qoldirib ketgan go'daklarni bag'riga olib, tarbiyalabdi. Qarangki, bugungi kunda iste'foda bo'lgan Rahima opa sakkiz nafar o'g'il-qizga (eng kichigi olti oylik) mehribon ona ekan. Ularning har birini sizlab, har birini alohida mehr-muhabbat bilan ta'riflaydi. O'z taqdiriga, Olloh tuhfa qilgan bolalariga shukronalar aytadi. Bunday mehri daryo onalar boshidan zar sochsak arziydi.

Mehr-muruvvat faqatgina yolg'izlar, nogironlargagina emas, hamma-hammaga zarur. Yerdan unib chiqqan giyoh ham, yangigina o'tqazilgan

nihol ham, hatto qushlar, jonivorlar ham, suv ham mehrga, ardoqqa muhtoj. Tog‘- u toshlar, ko‘zi yopilgan buloqlar, qurigan daryolar, kichkina anhorlar, xullas ona tabiat mehr-muruvvatga muhtoj. Yengni baland shimarmoq payti keldi.

Ishonamizki, yilimizning har bir kuni mehr-muruvvat kuniga, mehr-muruvvat lahzalariga aylanadi. Yaxshiliklar ko‘payadi. Har birimiz imkon qadar mehr-muruvvatni kaftimizda tutib, yo‘lga chiqaylik. Bularning bari tinchlik, tanisihatlik, farovonlik ato etgusidir. (*“Oila va jamiyat» gazetasidan*)(144 ta so‘z).

ERKIN VOHIDOV

O‘zbekiston xalq shoiri va O‘zbekiston qahramoni Erkin Vohidov 1936- yil Farg‘ona viloyati Oltiariq tumanida tug‘ilgan. Uning otasi Ikkinchi jahon urushidan og‘ir jarohat olib qaytadi va 1945-yilda vafot etadi. Oradan bir yil o‘tgach onasi ham dunyodan o‘tadi. O‘n yoshga yetar-yetmas ham ota, ham onadan ajrab qolgan yosh Erkinni tog‘asi o‘z tarbiyasiga oladi. Toshkentga – tog‘asinikiga kelgan shoir qunt bilan o‘qishlarini davom ettiradi. Unda kitobga, adabiyotga havas juda erta uyg‘ondi. Shoir G‘ayratiy tomonidan O‘quvchilar saroyida tashkil etilgan adabiy to‘garak uning bu havasini yanada alangalatib yubordi. O‘n besh-o‘n olti yoshlaridanoq tuppa-tuzuk she‘rlar yoza boshladi.

Taniqli shoir va jamoat arbobi ToshDUning filologiya fakultetini 1960-yilda tugatgan.

U “Yosh gvardiya”, G‘ofur G‘ulom nomidagi adabiyot va san‘at nashriyotida bosh muharrir, direktor lavozimlarida ishlagan.

Shoirning “Tong nafasi” (1961), “Yurak va aql” (1963), “Mening yulduzim” (1964), “Lirika” (1965), “Yoshlik zavoli” (1968) kabi o‘nlab kitoblari nashr qilingan. “Oltin devor” komediyasi hozirgacha teatr sahnasidan tushmadi.

Hozirda sevimli shoirimiz O‘zbekiston Oliy Majlisida qo‘mita raisi sifatida faoliyat yuritib kelmoqda (155 ta so‘z).

SO‘Z PODSHOSI

Lutfiy – XV asrning ikkinchi yarmigacha bo‘lgan o‘zbek adabiyotining eng mashhur lirik shoiri. Shuning uchun ham zamonasining ahli adabi va ahli fuzalosi uni «malik ul-kalom», ya‘ni «so‘z podshosi» deb e‘zozlagan. Manbalarda taxallusi oldidan «ulug‘ ustod» ma‘nosidagi «Mavlono» sifatining qo‘shib tilga olinishi ham shundan. Alisher Navoiy uni o‘zining ustozlaridan biri deb biladi. Buni shoirlar haqidagi «Majolis

un-nafois» tazkirasidagi ulugʻ shoir haqida aytilgan quyidagi iliq soʻzlar ham isbotlaydi: «Mavlono Lutfiy oʻz zamonasining malik ul-kalomi erdi, forsiy va turkiyda naziri yoʻq erdi va turkcha devoni mashhurdir».

Bundan shoir Hirotda tugʻilib-oʻsgani, oʻzi yashagan Dehikanor degan qishlogʻida esa dafn etilganini bilib olamiz. Aniq boʻladiki, u milodiy 1366-yili tugʻilib, 1465-yili vafot etgan. Lutfiy dunyodan oʻtganda Alisher Navoiy 24 yoshda edi.

«Nasoyim ul-muhabbat...»dan keltirilgan maʼlumotda Zahiriddin Muhammad Bobur nomidagi xalqaro jamgʻarma uyushtirgan ilmiy-ijodiy ekspeditsiya aʼzolari aynan shu koʻrsatma asosida Dehikanor qishlogʻini, u yerdagi qabristondan Lutfiyning qabrini izladi va topdi. Qabr toshidagi yozuv orqali bu aynan Lutfiyning mozori ekani isbotlandi. Jamgʻarma 2006-yilning may oyida bu muqaddas qadamjoga oʻzbek milliy anʼanalari asosida maqbara oʻrnatib qaytdi (165 ta soʻz).

IKKI VAFOLI YOR

Temur Koʻragon barcha iqlimlarni fath etishga kirishganda, Hindistonda qattiq jang boʻldi. Oʻtkir tigʻlar har tomondan qon toʻkib, butun olamga gʻavgʻo soldi. Shu payt ikkita bechora sevishgan nogoh ushbu qotillarga duch keldi. Shohning buyrugʻiga amal qilib, askarlardan bittasi ularni chopmoqchi boʻldi. Askar yonidan tigʻni chiqargan edi, ulardan biri oʻz sherigini tigʻ ostida koʻrib himoya qilish uchun qotilga boshini tutdi.

– Meni oʻldiring, yorim bir on boʻlsada yashasin - askar uning boshini olmoqchi edi, unisi ham xuddi shu soʻzni aytdi. U qaysisiga oʻz zulmini koʻrsatmoqchi boʻlsa, boshqa biri oʻsha gap bilan oyogʻiga yiqilar edi. Qotilning jahli chiqib:

– Soʻzsiz, ikkalangizning ham chopaman! - dedi.

– U qaysi birini oʻldirishga oshiqsa, ikkinchisi toqatsizlik bilan der edi:

– Tez boʻl, oldin meni oʻldira qol, to men oʻlguncha loaqal u tirik tursin!

Ular bir-birlariga oʻz boshlarini inʼom etardilar. Boshlarini kesdirish uchun tigʻni talashar edilar. Shu munosabat bilan orada birpas kutish yuz bergan edi, birdan xalq orasida omon-omon boʻlgani haqida nido koʻtarildi. Chunki bu ikki yor bir-biri uchun jonidan kechgan edi, shoh ham xalqning gunohidan oʻtdi. Bu ikki yor doʻstlik, sadoqat tuygʻularini namoyish qilib, elni ham, oʻzlarini ham xalos qildilar (160 ta soʻz).

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR

XIV-XV asrlar o'zbek adabiyotining mashhur namoyandalaridan biri, shoir, olim, yirik markazlashgan davlat podshosi, taniqli sarkarda Zahiriddin Muhammad Bobur 1483-yil 14-fevralda Andijonda tug'ilgan. Otasi Umarshayx mirzo Amir Temirning avlodidan bo'lib, Farg'ona viloyati hokimi edi. Shuning uchun ham Bobur saroy muhitida tarbiyalanib, zamonasining ilm-ma'rifati, adabiyoti va san'atini chuqur o'rgandi. Otasi bevaqt vafot etgandan so'ng 12 yoshli Bobur Andijon taxtiga o'tirdi. Temuriylar o'rtasida, shuningdek Shayboniyxon qo'shini o'rtasida bo'lib turgan urushlar tufayli mamlakat notinch edi. Bobur yurtida tinchlik o'rnatish, tartib joriy qilish uchun butun kuchini sarflaydi.

1504-yili Shayboniyxon qo'shinidan yengilgan Bobur oz sonli lashkari bilan Afg'onistonga ketishga majbur bo'ladi. Bobur Afg'onistonda hokimiyatni qo'lga kiritadi va adolatli shoh sifatida shuhrat qozonadi. 1519-1526-yillarda hind imperatori Ibrohim Ludiy qo'shinini yengib, Hindistonni egallaydi. Bobur 1529-yilga kelib Hindistonda asos solgan davlatga Afg'oniston, Panjob, Gang vodiysi (Bengaliya chegarasigacha) kirar edi. Boburiylar hind yurtida qariyb 300 yil adolat bilan davlatni boshqardilar, ulkan tarixiy obidalar qurdirdilar. Shulardan Toj mahal (Shoh Jahon va malika Mumtoz Mahal maqbarasi) me'moriy yodgorligi oq marmardan qurilgan bo'lib, 5 gumbaz, 4 minora, balandligi 74 metrdan iborat muhtasham binodir. Bu kabi obidalar hozir ham o'z go'zalligini saqlab qolgan va butun dunyo sayyohlarining eng ko'p ziyorat qiladigan maskanlaridan hisoblanadi (160 ta so'z).

SHARQ TABOBATI

Tibbiyot fanining rivojlanishida qadimiy Osiyo mamlakatlarining hissasi ham bor. Hindiston, Tibet, Xitoy va Arab davlatlarida o'simliklar bilan davolash keng tus olgan. «Yajur - veda» («Hayot haqidagi fan») dorivor o'simliklar haqida yozilgan qadimiy hind kitobidir.

Tibet tibbiyoti hind tibbiyoti yordamida rivojlandi. Mashhur «Djud-shi» («Shifobaxsh dori-darmonlar mohiyati») kitobi Tibet tibbiyotining asosini tashkil etadi.

Xitoy xalq tabobati juda uzoq tarixga ega. Xitoy tibbiyotining asoschisi bundan 3 ming yil oldin xoqonlik qilgan Shen Nung hisoblanadi. Uning kitoblarini ko'chirma nusxalari va to'ldirilgan shakllari ming yillar osha meros bo'lib kelmoqda.

Sharqning mashhur olimlari Abu Abdulloh Muhammad ibn Muso Al-Xorazmiy, Abu Rayhon Muhammad ibn al-Beruniy, Abu Mansur Buxoriylar ham tibbiyot fani rivojiga katta hissa qo'shdilar.

O'rta Osiyoning zabardast olimlaridan biri bo'lgan Abu Ali ibn Sinoning jahonshumul faoliyati to'g'risida to'xtalib o'tmasdan bo'lmaydi. Abu Ali ibn Sino 450 dan ortiq qimmatli asarlar yaratgan. Biroq zamonlar o'tishi bilan ularning ko'pi yuqolib ketgan. Ibn Sinoning bizgacha yetib kelgan 240 asaridan 40 tasi tibbiyotga oiddir. Abu Ali ibn Sino «Al-qonun» asarida 900 ga yaqin o'simlikning shifobaxsh xususiyatlari va ularni ishlatilish yo'llari to'g'risida ma'lumot keltiradi (165 ta so'z).

SHIFOBAXSH O`SIMLIKLAR - TABIAT BOYLIGI

Dorivor o'simliklardan foydalanish uzoq tarixga ega. Kishilar ibtidoiy zamonlardayoq kasal yoki yarador hayvonlar ba'zi o'tlarni yeb sog'ayib ketishiga e'tibor berganlar. Davrlar o'tishi bilan tabiat yaratib qo'ygan dorivor o'simliklarning ahamiyati oshib boravergan. Miloddan ancha oldin Qadimgi Misr, Hindiston, Xitoyda dorivor o'simliklardan foydalanish usullari yozilgan qo'llanmalar paydo bo'lgan.

O'rta Osiyo xalq tabobati asrlar mobaynida boy tajriba to'pladi. Jahon madaniyatiga katta hissa qo'shgan olim Abu Ali ibn Sino dorivor o'simliklarga alohida e'tibor bergan.

Hozirgi paytda dunyo bo'yicha xalq tabobatida jami 12000 dan ortiq o'simlik turidan foydalanilmoqda. O'zbekistonda yovvoyi holda o'sadigan o'simliklarning o'zi 4 ming turdan ortiq. Shulardan 500 dan ko'pi shifobaxsh o'simliklar hisoblanadi. Giyohlar, dov-daraxtlar gulidan, bargidan, tanasidan, mevasidan qanchadan-qancha turli-tuman dori-darmonlar tayyorlanib, odamlarni, hayvonot olamini kasalliklardan saqlashda foydalanila boshlandi. Mutaxassislarning fikricha, o'simliklardan olinadigan dori-darmonlar, oziq moddalar sun'iyilariga qaraganda katta afzalliklarga ega. Shifobaxsh giyohlarning aksariyatini ovqat bilan tanovul qilish mumkin. Ulardan olingan malhamlardan bilib foydalanilsa, yaxshi natija beradi (143 ta so'z).

MUSTAQIL O'ZBEKISTON

O'zbekistonda 130 dan ortiq millat vakillari yashaydi. Uning aholisi soni 36 milliondan ortiq. O'zbekistonning o'rta qismi Sirdaryo va Amudaryo daryolari orasida joylashgan. Uning maydoni 4474 ming kv.kmni tashkil etadi. O'zbekiston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston va Afg'oniston bilan chegaradoshdir.

XXI asr bo'sag'asida dunyo xaritasida yana bir mustaqil davlat - O'zbekiston paydo bo'ldi. 31-avgust 1991-yilda Oliy Kengashning VI navbatdan tashqari sessiyasida O'zbekiston mustaqilligi e'lon qilindi.

1992-yil 8-dekabrda Mustaqil O'zbekistonning birinchi Konstitusiyasi qabul qilindi. Davlat ramzlari - davlat bayrog'i, gerbi tasdiqlandi. Davlat ramzlari xalqning azaliy orzusi, ezgu niyatlari, bugungi hayot mazmunini o'zida eks ettirib, mustaqil davlatning muhim tashqi belgilarini o'zida mujassamlashtiradi.

Har bir sohada yer yuzining barcha mamlakatlari bilan hamkorlik kuchaydi. Ta'lim, tibbiyot sohalariga asosiy e'tibor qaratildi.

Xalqaro maydonda turli sohalarda ildam qadam tashladi. Bu yutuqlar fan va texnika, madaniyat, sport sohasida yaqqol ko'zga tashlandi (*133 ta so'z*).

9-SINF UCHUN MATNLAR

MUHAMMAD IBN ISMOIL AL-BUXORIY

810-yilda Buxoroda tug'ilib, 870-yilda Samarqand yaqinidagi Xartang qishlogi'da vafot etgan va "Hadis ilmida musulmonlarning yetakchisi" degan sharaflı nomga sazovor bo'lgan, hayoti va ijodi alohida e'tiborga molik buyuk olim, muhaddis, ya'ni hadisshunos mutafakkirdir. Aql-idroki, o'tkir zehni va ma'rifatga havasi kuchli bo'lib, turli ilm-fanlarni, ayniqsa, hadis ilmini zo'r qiziqish bilan egallagan. O'n yoshida Qur'oni Karimni yod olgan, olimlarning hadis to'plamlarini mutolaa qilish va kishilardan eshitish asnosida hadislarni yodlagan, ustozı Shayx Doxiliy bilan hadis rivoyatchilari haqidagi qizg'in bahslarda qatnashgan.

825-yili o'n olti yashar al-Buxoriy onasi va akasi Ahmad bilan Haj safariga yo'l oladi, muqaddas shaharlar Makka va Madinada o'n olti yil yashaydi, o'sha davr ilmiy markazlari - Damashq, Qohira, Basra, Kufa, Bog'dod shaharlarida umr kechirib, fiqh (ilohiyat) fani bo'yicha ham ta'lim oladi, dars ham beradi. Zamondoshlaridan birining yozishicha, o'z ilmini oshirish maqsadida, al-Buxoriy to'qsontacha olimdan ta'lim oladi, o'z navbatida ko'pgina shogirdlarga ustozlik qiladi. Imom al-Buxoriy xulq-atvori, odamoxunligi, muruvvatpeshaligi, himmati va saxovati bilan ajralib turgan, zehni o'tkirligi va yodlash qobiliyatining kuchliligi bilan ham xalq orasida g'oyat mashhur bo'lgan. Manbalarda al-Buxoriyning 300 mingga yaqin hadisni yod bilgani qayd etilgan.

Imom al-Buxoriy xorijdan qaytgach, ona yurti Buxoroda ko'plab shogirdlar va ulamolarga hadis ilmidan saboq berish bilan mashg'ul bo'ladi.

Hasadgo'ylarning xatti-harakati sababli Buxoro amiri bilan munosabatlari buzilib qoladi va Samarqandga yo'l olib, shahar yaqinida joylashgan Xartang qishlog'ida o'z shogirdlari davrasida bir oz yashaydi, og'ir kasalga chalinadi va vafot etadi (222 ta so'z).

MILLATNING OYNASI

Xalqimiz tilimizni, Vatanimizni uyqash tarzda – “ona tili”, “Ona Vatan” deb e'zozlaydi. Bunday mehr-muhabbatda katta ma'no bor. Shu bois ham taqdir taqozosi bilan boshqa mamlakatlarga borib, yashab qolishga majbur bo'lgan vatandoshlarimiz o'zbek tilimizni o'zlari uchun Vatan o'rnida ko'radilar, unga suyanadilar, undan madad, kuch-qudrat oladilar. Ana shu go'zal va qudratli ona tilimiz istiqlol tufayli o'zining qonuniy o'rnini topish imkoniga ega bo'ldi. Bugungi kunda o'zbek tilining gullab-yashnashi uchun barcha yo'llar ochiq: son-sanoqsiz nashriyotlar, gazeta-jurnallar, radiostudiyalar, telestudiyalar, Til va adabiyot instituti, maxsus atamaqo'm...

Tilimiz taraqqiyotida ancha-muncha ijobiy o'zgarishlar yaqqol ko'zga tashlanib turibdi. Bir misol: mustaqillikkacha televideniye yoki radiodan o'zbek tilida burro-burro gapirayotgan ingliz, nemis yoki fransuzni onda-sondagina ko'rgan bo'lsangiz, hozir qariyb har kuni ko'rasiz, eshitasiz. Bu – faxr emasmi! Albatta, odam quvonadigan hol. Chiroyli o'zbek tilida gapirayotgan xorijlikning kalomini eshitganingizda, beixtiyor ustod Abdulla Qahorning ichki bir mehr bilan aytgan: ”Juda boy, chiroyli tilimiz bor. Bu tilda ifoda etib bo'lmaydigan fikr, tuyg'u, holat yo'q!” degan haqqoniy so'zlarini eslaysiz.

Ha, shunday ajoyib ona tilimiz bor! Biroq, biz o'z tilimiz – o'zbek tilimizga unga munosib tarzda sadoqat ko'rsatayotirmizmi, munosib tarzda hurmatini joyiga qo'yayotirmizmi? Rostini aytaylik: ayrim zamondoshlarimiz tilimizga beparvolarcha, mas'uliyatsizlik bilan, ba'zi hollarda esa bepisand munosabatda bo'ladilar. Bunga ishonch hosil qilish uchun hech bo'lmasa gazeta-jurnallar, radio-televideniye tiliga bir e'tibor bering!... Noto'g'ri so'z qo'llashlar, siyqa gaplar talaffuzdagi no'noqlik, beo'xshov tarjimalar, shevaga xos so'z, qoshimchalar!

Shundagina biz **ONA – TIL** oldidagi burchimizni bajargan bo'lamiz. Zotan, ona tili – millatning aslida kim ekanini ko'rsatuvchi haqqoniy oynadir. (*Gazetadan, 230 ta so'z*)

ABU ALI IBN SINO

Yevropada Avisenna nomi bilan mashhur bo'lgan Abu Ali ibn Sino qomusiy olim sifatida o'z davridagi fanlarning deyarli barchasi bilan shug'ullangan.

Falsafa, tabobat, fizika, kimyo, matematika, geologiya, mineralogiya, astronomiya, botanika, din tarixi, musiqa, she'riyat, filologiya va boshqa fanlarga oid asarlari allomaning buyuk iste'dod sohibi va yirik qomusiy olim sifatida shuhrat qozonganining yorqin timsolidir. Ilmiy adabiyotlarda Ibn Sino qalamiga mansub 450 dan ortiq asar qayd etiladi. Ammo bizning zamonamizga ularning yarmidan ko'prog'i yetib kelgan xolos.

Ibn Sino Buxoro yonidagi Afshona qishlog'ida tug'ildi, yoshligi ham shu yerda o'tdi. So'ng uning ota-onasi Buxoroga ko'chib keladi va u Buxoroda mavjud bo'lgan ilmiy muhit ta'sirida ko'p fanlar bilan qiziqib shug'ullanadi. U yoshligidanoq noyob iste'dod va xotira egasi bo'lib, atrofdagilarni hayratga soladi. Uning yoshligi va o'spirinlik yillari Buxoroda Somoniylarning hukmronlik davriga to'g'ri keladi. Bo'lajak olim saroyning boy kutubxonasidagi kitoblardan foydalanadi, shahardagi kitob bozoridan noyob qo'lyozmalarni sotib olib bilimni oshira boradi.

999-yilda Somoniylar hukumati qulab, shaharni Qoraxoniylar bosib oladi. Ibn Sino bu davrda barcha ilmlarni egallagan va qator risolalar yoza boshlagan edi.

IX asr boshlarida Ibn Sino Xorazm (Urganch)ga ko'chib keladi va shoh Ma'mun saroyidagi olimlar bilan tanishadi. Bu yerda Ibn Sino Iroqiy, Abu Rayxon Beruniy, Abu al-Xayr Xammar, al-Masihiy kabi olimlar davrasida ijod qilib, bir necha risolalar yaratadi. So'ng janubda Mahmud G'aznaviy davlatining xuruji orta borishi bilan Eronga yuz tutadi. Eroning Gurgon, Ray, Isfahon kabi qator shaharlarida sarsonlikda kezib, 1037 yili 57 yoshida Hamadonda kasallikdan vafot etadi.

Ibn Sino Sharq va jahon hazinasiga tayanib, o'zining falsafa, tabobat va tabiat ilmlariga bag'ishlangan "Shifo kitobi" ("Kitob ash-Shifo"), "Tib qonunlari" ("Al-qonun fit-tib"), "Najot kitobi" ("Kitob an-najot"), "Bilimlar kitobi" ("Donishnoma") kabi yirik asarlarini yozdi.

Ibn Sino falsafiy asarlarining eng yirigi "Ash-Shifo"dir. U to'rt qism va 22 jilddan iborat bo'lib, unda mantiq, metafizika, fizika, matematikaga oid masalalar talqin etiladi. Ammo unga eng katta shuhrat keltirgan asar «Tib qonunlari» bo'ldi (226 ta so'z).

NAVOIY TABIBLAR HAQIDA

Tabib o'z fani, ya'ni tabobat sohasida bilimdon, hoziq va kasallarga mehribon bo'lishi kerak. Tabibning so'zlari muloyim, o'zi esa

hakimlarning so'ziga amal qiluvchi va ularga mulozim, xizmat qiluvchi bo'lishi lozim. So'zlagan so'zida yumshoqlik va dilni xursand qiluvchi, o'zida esa sharmu-hayo va xushfe'llik bo'lishi kerak.

Shafqat va mehribonligi bo'lgan tabibning Isoyi ruhullohga o'xshashligi bo'ladi. Isoning ishi odamdan chiqqan jonni duo yordamida yana tanga kirgizish bo'lsa, tabibning ishi davo bilan chiqayotgan jonga to'sqinlik qilishidir. Bunday tabibning yuzi bemorning ko'ngliga yoqimli, so'zi esa har qanday kasalning joniga orom beruvchidir. Uning bergan har bir qadamidagi davosi xasta kishilarga shifo yetkizadi. Uning tal'ati (qiyofasi) najot hizr kabi, bergan sharbati esa bemor uchun obihayot kabidir.

Ammo, tabib o'z fanida mohir bo'lsa-da, biroq badfe'l, bemor uchun beparvo hamda qo'pol so'zlovchi bo'lsa, kasalga bir tomondan davo yetkazsa ham boshqa tomondan mijoziga, ya'ni kayfiyatiga o'zgarish yetkazadi.

Biroq, savodi yo'q, omi tabib jallodning shogirdi hisoblanadi, jallod tig' bilan, omi tabib esa zahar bilan o'ldiradi. Tig' bilan o'ldiruvchi jallod, shubhasiz, omi tabibdan yaxshiroqdir, chunki u gunohkorni o'ldiradi. Har qanday gunohkor jallod oldida xor bo'lmasin, har qanday begunoh bemor esa omi tabibga ko'rinuvchi bo'lmasin.

Hoziq tabibi xushgo'y tan ranjig'a shifodur,

Omiy-yu tundu badxo'y el jonig'a balodir (193 ta so'z).

USTOZLARNI HURMATLASH BAYONIDA

Har bir inson uchun o'z muallimini va ustozini e'zozlash, hurmat va ehtiromini ado qilish shartdir. Negaki, bu zotlar har qanday insonning ruhini tarbiyalaydi, ma'naviy boylik bilan to'ldiradi, har qanday ruhiy va maishiy kamchilik va illatlarni poklaydi, jaholat degan buyuk aybdan holi va ozod qiladi.

Muallim va ustoz shunday zotki, u insoniyatni ilm bezagi bilan ziynatlaydi, ularga chiroyli va yoqimli fazilatlar bilan chiroy va oro beradi, tushuntirish bilan foydasiz narsalardan odamni xalos etadi, insonni haqiqiy komil inson darajasiga yetkazish bilan bilim xazinasini ularning qalblariga joylaydi.

Muallim va ustoz shunday zotki, u sening insonlik haq-huquqlaring nimadan iborat ekanini tushuntirib beradi, yaramas, yomon ishlardan qaytaradi va eng yaxshi ishlar va fazilatlar sari yo'l ko'rsatadi. Ular sening yuksakliging va kamolga yetishingni o'ylashib, hamisha jon kuydirishadi, el ichida o'ylab, butun kuch va imkoniyatlaringni ishga solishadi.

Muallim va ustozning vaqtlari qimmatli ekanligini bilib, aytganlariga diqqat bilan quloq sol. Bordi-yu, biror narsani tushunmay qolsang, odob va muloyimlik bilan qayta soʻrashing zarur. Muallim va ustozing nima soʻrasalar kulib turib, odob va ikrom bilan chiroyli soʻzlarni saralab javob ber. Ilm maskanidan tashqarida yoki koʻcha-koʻyda ularni koʻrib qolsang, taʼzim bajo qil, qoʻlingni koʻksingga qoʻyib salom ber. (Abduqodir Nuriy al-Barzaniy) (201 ta soʻz).

INSOF, NOMUS VA HAQGOʻYLIK FIDOYISI

Insof, nomus va haqgoʻylik Abdulla Qodiriy hayotining asosiy tamoyillari edi. Tabiat inʼom qilgan nodir isteʼdod chinakam oʻzbekona mehnatkashlik bilan uygʻunlashgani uchun Qodiriyning qalamidan asrlar mobaynida eskirmaydigan asarlar dunyoga keldi. 1894-yilning 10-aprelida Toshkent shahridagi oʻrtahol oilalardan birida dunyoga kelgan Abdulla Qodiriy oʻz davrining maktab va madrasalarida muntazam oʻqish imkoniga ega boʻlmasa-da, ilmga chanqoqligi va tirishqoqligi tufayli zamonasining eng bilimdon kishilaridan biriga aylandi.

1917-yilgi toʻntarishlargacha oʻziga toʻq xonadonlarda turli yumushlar bilan band boʻlgan: prikazchik (ishboshqaruvchilik), ustachilik, bogʻbonlik qilgan. Hamisha xalq orasida boʻlgan, uning ehtiyojlarini, ogʻriqli joylarini, kayfiyat-u istaklarini bilgan yozuvchi asarlaridagi dilbar obrazlar orqali oʻzi mansub boʻlgan xalqning turmushini yaxshilash, maʼnaviyatini yuksaltirish, milliy gʻururini uygʻotishga intildi.

Uning hikoyalari chiqqan jurnallar, gazetalar qoʻlma-qoʻl boʻlib ketardi. Feletonlari bosilgan «**Mushtum**» jurnali hamisha talash boʻlardi. Romanlarini oʻqish uchun navbat kutib turganlarning sanogʻiga etib boʻlmas, «Oʻtkan kunlar» romanini yod biladigan kitobxonlar bor edi. Chunki adib inson ruhiyatining sirli va nozik jihatlarini chuqur, taʼsirli va haqqoniy aks ettirardi. Uning asarlari yolgʻiz haqqoniylikdan tashqari, goʻzal ifoda uslubi bilan ham ajralib turardi. Oʻzbek adabiy tilining hozirgi shaklini bunyod etishda hech bir yozuvchi Abdulla Qodiriy kabi muhim oʻrin tutmagan (178 ta soʻz).

TOGʻ GASHTI

Kecha bir avtobus boʻlib Marjontovga chiqdik. Yolgʻiz Suyun burgut avtobusga minmadi, koʻk qashqasiga minib bordi. Xoh ishonib, xoh ishonmang, momojon, dulduli shunaqa chopqir ekanki, goh biz bilan yonma-yon boradi, goh quvib oʻtadi. Quvib oʻtganda tilini chiqarib, bizlarni mazax qiladi. Rosa kulishdik!

Men borgan joyimizni elas-elas esladim. Agar yanglishmasam, siz kelin bo‘lib tushganda o‘tov tikib turgan joylaringiz. Tepada Marjontov, pastda archazor... siz ko‘p aytar edingiz, momojon. Otamlar tog‘dan qirg‘ovul, kaklik otib kelar ekanlar. O‘zlari tosh qalab archa yoqib, kabob qilar ekanlar. Men tentak bo‘lsam, yemayman, deb dod solib yig‘lar ekanman. Suyun burgutni ota-onasi ham o‘sha joyda turishar ekan. O‘tovlariga chaqirishdi, mehmon qilishdi. Keyin o‘yin-kulgi bo‘ldi, taraf-taraf bo‘lib o‘lan aytishdik.

Esingizdami, momojon, kichkinaligimda siz ham otamlarga qo‘shilib ko‘p o‘lan aytardingiz. Kechalari meni o‘lan aytib uxlatardingiz.

Marjontov, Marjontov,

Aylanayin Marjontov.

O‘rgilayin Marjontov, – deb boshlanadigan o‘laningizni ayniqsa yaxshi ko‘rardim.

Bu yerda bu o‘lanni bilmaydigan birorta bo‘z bola, birorta qizkelinchak yo‘q ekan. Suyun akamlar menga ham o‘lan to‘qishni o‘rgatdi.

O‘lanim sizga yoqadimi, yoqmaydimi, bilmadim, momojon. Men uni Suyun akamlarga ko‘rsatdim. Suyun akamlar kuldilar. Bu shunchaki bir ermak, dedilar. Ammo o‘lan to‘qish ermakdan boshlanadi, dedilar. «Yozaver-yozaver, aytaver-aytaver, axir bir kun odam bo‘lasan, dedilar».

Shu-shu, Burgut desa qizalog‘ining og‘zidan bol tomadigan bo‘ldi (195 ta so‘z).

O‘RMONNING HAM TILI BOR

Ertasi dahshatli shamol turdi. Keyin u bo‘ronga aylandi. Osmonni qalin bulut qoplagan. Bulutlar telba bir tezlikda o‘tib turibdi. Erta tongdan boshlangan yomg‘ir shiddat bilan yog‘moqda. Shu bois Antuan va Martin ko‘chaga chiqolmay, omborxonaga tagida jon saqladilar. Ular otalari aytgan gap ustida bosh qotirdilar. Otalari rost gapirdimikan o‘zi? Bunga ishonish qiyin. Modomiki, o‘rmon odam gapini eshitar ekan, u gapirishi ham mumkin. Haqiqatan ham o‘rmon o‘sha kuni, bo‘ron paytida gapirdi. Barcha daraxt gapirdi. Ular nimalardir dedi.

Hech narsaga tushunib bo‘lmaydi. Faqat daraxtlarning, yaproqlarning, o‘tlarning tovushi quloqqa chalinadi, xolos. Ba‘zan o‘rmon qariidan kishini o‘yga toldiradigan, mehr-muruvvatga chorlaydigan ashulaning, juda mayin, ohangrabodek taralayotgan ovozi eshitiladi.

Antuan va Martin Doroteni ko‘rishmoqchi, u bilan yaqindan tanishishmoqchi. Ular botinkalarini kiyib, yelkalariga suv o‘tkazmaydigan xalatlarini yopinib oldilar va uydan chiqdilar. Ular yomg‘ir tagida

ketmoqdalar. Ular qishloqni kesib o'tib, o'rmonga kirdilar. Doroteni ko'rib qoldilar.

Aka-singil Doroteni kuzatish uchun to'xtadilar. U juda orasta kiyingan, sohibjamol qiz edi.

Boshida oq kapyushonli chiroyli yoping'ichi bor. Botinkalari ham oppoq, yuzi ham ishvagar, ko'zlar chaqnaydi. U baxtli va mag'rur edi.

Dorote bir daraxtning tagiga kelib to'xtab, ummondek yastanib turgan o'rmonga qaradi.

Kelishlaringizni bilardim, - qat'i ishonch bilan gapirdi Dorote.

Dorote yangi do'stlari - Antuan va Martinni o'rmonga boshlab, juda tez yura boshladi. U qayerga bormoqchi?

Keyin ma'lum bo'lishicha, Dorote ularga bir ariqchani ko'rsatmoqchi edi.

Ular tezda daraxtlarni oralab, ariqchaga yetib keldilar. Dorote undan o'tdi-da, to'xtadi. U do'stlariga qarab, dedi:

Men Ro-la-Minga dam olgani kelganman. Allaqachon bugun Granlyoni aylanib chiqdim. Endi ko'lning narigi tomonidagi kattakon o'rmon bilan tainshmoqchiman. (A.Dotel. O'rmon yog'dusi) (245 ta so'z).

SAMIMIYAT

Men bu yigit to'g'risida birinchi marta jurnalist oshnamdan eshitgan edim. Oshnam u haqda shunday samimiyat, hurmat bilan gapirdiki, u bilan bir ko'rishib suhbatlashish ishtiyoqi tug'ilib qoldi menda.

U bilan mashinasozlik zavodining katta sexida uchrashdim. U universal stanokda detal yo'nmoqda edi. Qalin qora sochlari peshonasiga tushib, bir qoshini to'sib qo'ygan bu novcha, ozg'in yigit qarab turganimni sezmas edi.

Bir oz ishiga razm solib turganimdan keyin, sexdagi shov-shuvni bosgudek baland ovoz bilan ismini aytib chaqirdim-da, ikki og'izgina suhbatlashishga ijozat so'radim.

O'sha kezlarda «Zarbdor mehnat brigadasi» degan gap endi chiqqan bo'lib, zavodni jurnalist va adiblar bosib ketgan paytlar edi. Yigit meni ham gazeta xodimi deb o'yladi shekilli, qoshlarini chimirib:

– Ishdan keyin uchrashsak qanday bo'ladi? — deb so'radi.

Yigitning so'zlarida, qoshlarini chimirib, kulimsirab qarashida shunday samimiy iltimos ifodasi bor ediki, yo'q deyolmadim.

Shunday kishilar ham bo'ladiki, ularning butun fazilatlarini yuzlaridan ko'rinib, so'zlari, qiliqlaridan bilinib turadi. Bir suhbatdayoq sizni o'ziga rom qilib qo'yadi. Istarasi issiq bu yigit ham xuddi shunday samimiy

kishilardan edi. Yigirma-yigirma bir yoshlardagi novcha bo‘yli, uzunchoq yuzli, qora ko‘zlariga iliq tabassum yashiringan bu yigit meni o‘zining mehnatga bo‘lgan muhabbati, kamtarligi va oliyjanoblighi bilan birinchi uchrashganimizdayoq maftun qilib qo‘ydi. O‘zi ham Zarbdor mehnat brigadasining eng yaxshi a‘zolaridan bo‘lib, do‘stlari orasidagina emas, butun sex ishchilari orasida ham katta hurmati bor ekan.

Ikkimiz do‘stlashib qoldik. Uchrashib, suhbatlashib turadigan bo‘ldik (213 ta so‘z).

QALB IZHORI

Bu voqealarga bir qiz sabab bo‘ldi. Qizning ismi Muqaddas edi... Men u bilan birinchi marta institutda, kirish imtihonlari bo‘yicha himoyadan o‘tkazilayotgan so‘nggi konsultatsiya paytida tanishdim, yo‘q, tanishdim desam noto‘g‘ri bo‘lardi, shunchaki ikki og‘izgina gaplashish baxtiga muyassar bo‘ldim...

O‘sha voqeadan bir kun oldin men zavoddan ta‘tilga chiqqandim. Ta‘til imtihon paytiga to‘g‘ri kelishini bilgan oyim bilan o‘gay otam: «Institutga imtihon topshirib ko‘r, kira olsang, yaxshi, kira olmasang sendan nima ketadi?» deb anchadan beri qistab yurishardi. Men imtihon topshirib toleimni sinab ko‘rishga qarshi bo‘lmasam ham: «Bu gap zavoddagi do‘stlarimning qulog‘iga chalinsa: «Bir yil ishlamasdan tuyog‘ini shiqqillatib qoldi-ya!» deb kulishmasmikin?» degan andishalarga borib, ikkilanib yurardim. O‘sha kuni nonushta vaqtida bu gap yana qo‘zg‘aldi-yu, rozilik bermay ilojim qolmadi. Lekin qiziq: shu ishga o‘zim rozilik bergan bo‘lsam ham, uydan chiqqanimdan keyin: «Ishdan qochdi, degan gapga qolmasmikinman?» degan o‘ylar yana esimga tushib, ko‘nglimni g‘ash qildi, shuning uchun ham qabul komissiyasiga kirmasdan avval, bu yog‘ini ham bir ko‘rib qo‘yay, degan fikr bilan konsultatsiya o‘tkazilayotgan auditoriyaga kirdim.

Men kirganda derazalari hovliga qaragan uzun, yarim qorong‘i auditoriya qiz-yigitlarga liq to‘lgan edi. Qop-qora yaltiroq sochlarini silliq qilib tarab olgan o‘rta bo‘yli yoshgina domla qo‘lidagi bo‘r bilan doskani taq-taq urib, uni tushunish mushkul bo‘lgan murakkab formulalarga to‘ldirmoqda edi (197 ta so‘z).

NOYOB NE‘MAT

Hayot har bir kishi uchun bag‘oyat aziz va muqaddasdir. Inson farog‘atda yashamoq uchun sidqidildan mehnat qilishi, bilim-ma‘rifat egallashi, ezgulik yo‘lida tinmay kurashishi va eng muhimi, insoniy-

ma'naviy fazilatlar – odob, go'zal axloqda kamolotga erishishi, kamtarinlik sharafiga muyassar bo'lishi ham farz, ham qarzdur.

Inson benuqson bo'lishi uchun turmush tajribalarini boshidan o'tkazmog'i, minglab yillar mobaynida jamiyat a'zolari tomonidan yig'ilgan odob me'yorlarini o'zlashtirmog'i zarur.

Ba'zi odamlar kishining ma'naviyatiga qarab emas, uning mansabi, boyligi va foydasi tegishiga qarab hurmat qilishadi. Bu chin insoniylik emas, soxtalikdir.

Fikri tarqoq, turfa xil tovlanuvchi beqaror shaxslardan yaxshilik kutma.

Razil, qurumsoq, baxil va xasis kishining fikri-zikri boylik to'plashga qaratilgan bo'ladi. U erta-yu kech faqat shaxsiy mulk orttirishni o'ylaydi. Bunday shaxs el-u yurtga, do'st-u birodarlarga va umuman jamiyatga fidokorlik, yaxshilik qilish fazilatidan mahrum kishidir.

Odamzotning taqdirini odamzot hal qiladi, degan mag'zi to'q gapda ham bir olam ma'no bor... Bir-biriga yaxshilik, sof mulozamat, tiniq iltifot, hamdardlik, mehr-u oqibat, yuksak muruvvatlilik, o'zaro qadr-qimmatni bilish, saxovatmandlik, hayot kurashlarida hamkorlik, bir-biriga do'stona yordam, sadoqatlilik– bularning hammasi insonning taqdirini hal qilishda katta rol o'ynaydi.

Inson bir-biri bilan subhidamda salomlashishi, ahvol so'rashi, bir-biriga omonlik, tinchlik tilashi, xushnud mulozamat hadya etishi ko'ngilni yayratadi va yaxshi kayfiyat bag'ishlaydi, shuningdek, ishtiyoqni oshiradi. Bu noyob ne'matdan hamma bahramand bo'lishi bag'oyat buyuk ishdir. *(Sh.Orifiy) (199 ta so'z).*

ARASTUNING ISKANDARGA AYTGANLARI

Iskandar yunon yeridan azmi safar qilib ketar ekan, o'z ustodi Arastuga dedi: «Ey ustod, menga nasihat so'zlaridan aytsangiz!» Arastu unga dedi: «Doim ilm ol, ilm o'rganishdan hech vaqt or qilma! Bayt:

Ilm o'rganishdan tinma hech qachon, Ilmsizlik o'ti kuydirar yomon!

Izzat va obro'yim oshsin desang, hech qachon nohaq ishga qo'l urma! Ishlarim doimo yaxshi va tartibli bo'lsin desang, faqat o'z manfaatingni o'ylab ish qilma! O'z aybingni bilishga intil, chunki aybli odam har yerda ojiz bo'ladi. Hamma yerda fikr va tadbir yuzasidan ish tut, aybingdan ogoh qilgan kishilarga g'azab qilma», Arastu shu nasihatlami aytib, Iskandar bilan xayrlashdi.

Ey o'g'lim, agar sen dunyoda baxt-u saodat topay desang, mening bu pand-nasihatlarimga amal qilib, shu asosda ish tut. Sen qanchalik dono

bo‘lmagn, o‘zingni dono deya tasawur qihna, shunda yana ham donoroq bo‘lasan. Nima bilsang, uni boshqalarga o‘rgat, ammo ilmni o‘z joyida ishlatishni bil. So‘zni qisqa gapir, behuda takror qilmaginki, takror – umrni behuda sarf qilishdir. Oddiy odamlarga oddiy gapir, donolar bilan donolikka xos gaplash, har odamning fahm-u farosatiga moslab gapir, odamning fahm-u farosatini esa uning gapidan bilib olasan.

Kishining go‘zalligi libosida emas, balki tilidadir. Har narsaga adolat ko‘zi bilan boq, oqibat haqni nohaqdan ajratishni o‘rganasan. Nima eshitsang, unga amal qilishdan ehtiyot bo‘l. Ishlarda o‘rtacha yo‘l tut. Haddan oshma! Qanchalik mukammal odam bo‘lmagin, baribir kamtarona ish tut. Sen gavharing bilan emas, balki xislati bilan ko‘krak ker. (*“Hikmatlar qonuni»dari*)(220 ta so‘z).

SHIFOBAXSH O`SIMLIKLAR - TABIAT BOYLIGI

Dorivor o`simliklardan foydalanish uzoq tarixga ega. Kishilar ibtidoiy zamonlardayoq kasal yoki yarador hayvonlar ba`zi o`tlarni eb sog`ayib ketishiga e`tibor berganlar. Davrlar o`tishi bilan tabiat yaratib qo`ygan dorivor o`simliklarning ahamiyati oshib boravergan. Miloddan ancha oldin Qadimgi Misr, Hindiston, Xitoyda dorivor o`simliklardan foydalanish usullari yozilgan qo`llanmalar paydo bo`lgan.

O`rta Osiyo xalq tabobati asrlar mobaynida boy tajriba to`pladi. Jahon madaniyatiga katta hissa qo`shgan qomusiy olim Abu Ali ibn Sino dorivor o`simliklarga alohida e`tibor bergan. U turli xil shifobaxsh o`simliklarning dorivorlik xususiyatlari to`g`risida yozgan.

Hozirgi paytda dunyo bo`yicha ilmiy meditsina va xalq tabobatida jami 12000 dan ortiq o`simlik turidan foydalanilmoqda. O`zbekistonda yovvoyi holda o`sadigan o`simliklarning o`zi 4 ming turdan ortiq. Shulardan 500 dan ko`pi shifobaxsh o`simliklar hisoblanadi. Bulardan tashqari, dala va bog`larimizda turli-tuman sabzavot-poliz mahsulotlari, mevalar yetishtiriladi. Davrlar mobaynida shifobaxsh o`simliklar, meva va sabzavotlar chinakamiga o`rganildi, turlarga ajratildi, o`zgartirildi, qayta-qayta tiklandi. Bu bilan esa farmatsevtika sohasi shug`ullana boshladi. Giyohlar, dov-daraxtlar gulidan, bargidan, tanasidan, mevasidan qanchadan-qancha turli-tuman dori-darmonlar tayyorlanib, odamlarni, hayvonot olamini kasalliklardan saqlashda foydalanila boshlandi. Mutaxassis olimlarimizning fikricha, o`simliklardan olinadigan dori-darmonlar, oziq moddalar sun`iylariga qaraganda katta afzalliklarga ega. Shifobaxsh giyohlarning aksariyatini ovqat bilan tanovul qilish mumkin.

Ulardan olingan malhamlardan bilib foydalanilsa, yaxshi natija beradi (*190 ta so'z*).

SPITAMEN

Spitamen O'rta Osiyo xalqlari tarixida Aleksandr Makedonskiyga qarshi ko'tarilgan xalq qo'zg'oloni rahbari sifatida nom qoldirgan. Qo'rqmas xalq qasoskori boshchiligidagi qo'zg'olonchilar makedoniyaliklarni ko'plab marta janglarda mag'lub etganlar.

Grek va Rim tarixchilari asarlarida Spitamenning qaysi shahar yoki qisloqdan ekanligi aniq yozilmagan. Ammo u asosan Politamet (Zarafshon) daryosi bo'ylarida, Maroqand (Samarqand) shahri atroflarida kechgan voqealar tasvirida ko'plab tilga olinadi.

Aleksandr qo'shinlari qancha-qancha shaharlarni, yurtlarni osongina bosib olgan, ammo Sug'diyonani egallash ularga oson bo'lmaydi. Ular bu yerda xalqning qattiq qarshiligiga uchrab, ko'pdan-ko'p talofat ko'radilar. Spitamen boshchiligidagi jangchilar hech kutilmagan paytda va joylarda paydo bo'lishar, dushmanga qaqshatqich zarba berishar va yana tutqich bermay, qutulib ketishar edi. Spitamen jasur, farosatli, tadbirkor, ayni choqda juda hushyor va ziyrak edi. Uning qo'shinida O'rta Osiyoning mahalliy aholisi bo'lgan massagetlar, skiflar, daklar, saklar, sug'dlar o'zaro birikib harakat qilar edilar. Ular Spitamenni o'zlarining haqiqiy xaloskori deb bilardilar.

Spitamen boylikka qiziqmas, qo'lga tushgan o'ljalarni jangchilarga bo'lib berar edi. U nafaqat dushmanlarni, balki sotqinlik qilgan yurtdoshlarini ham ayamas edi. Spitamen Aleksandrga O'rta Osiyo qabilalarining nimalarga qodirligini amalda ko'rsatdi. Vatanini, xalqini sevishni, o'z qishlog'ini, shahrini, yurtini ardoqlashni o'rta osiyoliklardan o'rganish kerakligini isbotladi.

Spitamening o'limi haqida ham turli xil rivoyatlar mavjud. Ba'zi rivoyatlarda u o'z xotini tomonidan o'ldirilgan deyilsa, ayrimlarida sotqin qabiladoshilari tomonidan qatl etilgan deyiladi. Sharqning jasur, yengilmas, vatanparvar, mard o'g'loni Spitamenning nomi, uning dushmanga qarshi ko'rsatgan qahramonliklari necha asrlardan beri tildan-tilga, avloddan-avlodga o'tib kelmoqda. U haqida, uning qahramonliklari haqida ko'plab badiiy asarlar yaratilgan. (*230 ta so'z*).

TO'MARIS

Eng qadimgi zamonlarda Araks (Amudaryo) yoqalarida boshqa qabilalar qatori massagetlar ham yashar edi. Ularga marhum podshoning

bevasi - malika To'maris boshchilik qilar edi. Tabiati go'zal bu yurtga va uning xalqiga egalik qilmoqchi bo'lgan Eron shohi Kir malika To'marisga uylanmoqchi bo'ladi. To'maris uning asl maqsadini fahmlab, taklifni rad etadi. Kir esa massagetlar yurtiga qo'shin tortib keladi. Malika To'maris uni mudhish niyatidan qaytarishga urinadi. Kirning o'z fikridan qaytmasligini bilgan To'maris uning o'z qo'shinlari bilan daryodan massagetlar yurtiga o'tishiga imkon beradi. To'maris o'z yurtdoshlari bilan daryodan uch kunlik yo'lga borib turadi. Kirning qo'shini massagetlar yurtiga o'tib olgach, urush tadbirlarini ko'radi. Kir hiyla ishlatib, To'marisning o'g'li Sparganisni yigitlari bilan asir qilib oladi. Hiyla bilan asir tushganligini fahmlagan Sparganis uyatdan o'limni afzal ko'rib, o'zini o'ldiradi. Bu voqeadan xabar topgan To'maris Kirning qo'shini bilan urushga chiqadi.

Malika To'maris bosqinchi Kirga qarshi jangga borar ekan: "sening qonga tashnaligingni qondiraman", deb ont ichadi.

Malika To'maris qo'shini bilan Kir jangchilari o'rtasida dahshatli to'qnashuv bo'ladi. Jangda o'z yurti, o'z ozodligi uchun o'limdan ham qaytmaydigan massagetlar g'olib chiqadi. Eron shohi Kir o'ldiriladi. Uning jangchilari qurol-aslahalarini tashlab qochadilar. O'z qasamiga sodiq malika To'maris esa ayovsiz jangda o'ldirilgan bosqinchi Kirning boshini kestirib, qon bilan to'ldirilgan meshga soldiradi.

O'z yurtini, xalqini sevgan, uning ozodligi uchun erkaklar kabi janglarda qatnashgan malika To'marisdek mard xotin-qizlar bu yurtda ko'plab o'tishgan. Shuning uchun ham xalq ularning qahramonliklari haqida qo'shiqlar, dostonlar, rivoyatlar to'qigan. (224 ta so'z).

SHIROQ

O'rta Osiyo xalqlari qadim-qadim zamonlardan o'zlari tug'ilib o'sgan yurti tashqi dushmanlardan mardonavor himoya qilganlar. Bu janglarda qo'shni qabilalar - skiflar, massagetlar, sug'dlar, saklarning qo'rquv nima bilmas yigitlari beqiyos mardlik va jasorat ko'rsatganlar. Tarixda ba'zan bir kishining butun bir qo'shinga bas kelgan hollari ham bo'lgan. Bunga oddiy cho'pon yigit Shiroqning ko'rsatgan qahramonligi misoldir.

Doro qo'shini bilan saklar o'rtasida qaqshatqich urush borar edi. Sak podachilaridan Shiroq o'z podsholari Sakesfor Omarg va To'marislar huzuriga kelib, Eron qo'shinini bir o'zi hiyla bilan halok etajagini aytadi. Buning evaziga podsholardan o'zining oilasi, bolalari, avlodiga g'amxo'rlik qilish to'g'risidagi va'dalarini oladi. Shundan so'ng Shiroq ular oldida o'zining quloq, burunlarini kesib, butun a'zoyi badaniga ozor

yetkazadi. O'zini rosa qiynab, azoblangan holatga keltirgach, Eron qo'shinlari joylashgan tomonga ketadi.

Hamma yog'i qonga belangan Shiroq Eron shohi Doroga arz qilib, uni qabiladoshlari shunday ahvolga solganliklarini aytadi. U saklardan o'ch olish maqsadida Doro qo'shinini saklar yashiringan joyga boshlab borishga ahd qilganligini ma'lum qiladi. Unga ishongan Doro qo'shini bir haftalik oziq-ovqat, suv olib yo'lga tushadi. Uzoq yo'l yurgach Doro qo'shinining oziq-ovqatlari, suv va otlarga beradigan yemishlari tugaydi. Atrof esa suvsiz quruq qum va hech narsa o'smagan sahro edi. Shunda Doro jangchilari jasur cho'pon yigit Shiroqning hiylasidan voqif bo'ladilar. G'azablangan dushman jangchilari uni qatl etadi.

Shunday qilib, cho'pon Shiroqning bir o'zi vatandoshlarini saqlab qoladi va bosqinchi Eron qo'shinining ochlik, suvsizlikdan qirilib ketishiga sabab bo'ladi. (219 ta so'z).

SALOMATLIK – TUMAN BOYLIK

Dunyoning barcha mamlakatlarida salomlashish yuksak madaniyat belgisi hisoblanadi. Ko'chaga chiqqanda uchragan birinchi tanishga, do'stlarga, o'qish yoki ish joyiga kiriboq hamsaboqlar, hamkasablarga, uyga qaytganda esa oila a'zolariga salom beriladi, salomga alik olinadi. Salom-alikning ma'nosi, eng avvalo, bir-biriga sog'liq, tinchlik, omonlik tilashdir. Shundan ham ko'rinadiki, inson uchun sog'liq, omonlik, tinchlikdan qimmatroq boylik yo'qdir. Shuning uchun ham bir-birimiz bilan uchrashganda "Assalomu alaykum! Salomatmisiz? Sog'liqlaringiz yaxshimi? Sog'-omonmisiz?" desak, xayrlashayotganda esa, albatta, "Sog' bo'ling! Xayr, salomat bo'ling!" deymiz.

Doim sog' bo'lish mumkinmi? Ha, mumkin. Buning uchun o'z vaqtida rejali ovqatlanish, zararli odatlardan voz kechish, o'qish yoki ishni qat'iy tartib asosida yo'lga qo'yish, ertalab badantarbiya qilish, tanani, o'qish yoki ish joyini doim toza-ozoda saqlash, asabiylashishdan o'zni tiyish, ko'proq quvnoq kishilar davrasida bo'lish, o'z vaqtida dam olish, turli meva, sabzavot va ko'katlardan iste'mol qilib turish lozim.

Afsuski, har doim ham vaziyat biz istagandek bo'lavermaydi. Doim ham bir-birimizni to'g'ri tushunavermaymiz. Oqibatda kishi asabiylashadi. Asabiylashish esa o'qish yoki ishdagi dilxiraliklarga, eng yomoni, salomatligimizning yomonlashuviga sabab bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi hukumati aholi sog'ligini mustahkamlash uchun barcha sharoit va imkoniyatlarni yaratmoqda. Shuning uchun ham 2000-yili respublikamizda "Sog'lom avlod yili" deb e'lon qilindi. Aholi

sogʻligini mustahkamlash yoʻlida alohida xizmat koʻrsatgan kishilar uchun ”Sogʻlom avlod uchun” ordeni taʼsis etildi (195 ta soʻz).

OʻZBEK KURASHI

Oʻzbek xalqining ota-bobolari qadim zamonlaridan beri koʻplab sport turlari bilan shugʻullanib kelishgan. Bu sport turlaridan poyga, uloq chopish, chavgon, kurash, merganlik, shatranj, tosh koʻtaish, arqon tortish kabilar xalq orasida keng tarqalgan. Bu sport turlari boʻyicha bayramlarda, toʻylarda musobaqalar oʻtkazilganligi haqida oʻzbek xalq ogʻzaki ijodi namunalarida, “Alpomish”, “Goʻroʻgʻli” kabi dostonlarda, tarixiy kitoblarda koʻplab maʼlumotlar mavjud. Hozir ham bayramlar, toʻylar qiziqarli kurash, koʻpkari musobaqalarisiz oʻtmaydi.

Oʻzbek kurashi haqida chet elliklarga birinchi marta 1992-yilda Kanadada dzyudo boʻyicha boʻlib oʻtgan jahon chempionatida hamda xalqaro dzyudo fediratsiyasi kongressida maʼlumot berilgan edi. Oʻzbek kurashi haqida toʻliq maʼlumotlar Yaponiya, Hindiston, Buyuk Britaniya va Monakoda boʻlib oʻtgan xalqaro forumlarda eʼlon qilingan. Shu tariqa, bizning milliy kurashimiz chet ellik sportchilar va sport mutaxassislarining diqqatini jalb etdi.

1998-yil 6-7-sentabr kunlari Toshkentda kurash boʻyicha Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti sovrini uchun I xalqaro turnirda 20 dan ortiq mamlakat vakillari qatnashdi. Shu kunlari Toshkentda oʻzbek kurashi taʼsis kongressi boʻlib oʻtdi va unda Xalqaro kurash assotsiatsiyasining faxriy Prezidenti saylandi.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 1999-yil 1-fevralda assotsiatsiyani qoʻllab-quvvatlash toʻgʻrisida chiqargan farmoni oʻzbek kurashining nafaqat respublikamizda, butun jahon boʻylab keng tarqalishiga turtki boʻldi. 1999-yil 1-mayda Toshkentda oʻzbek kurashi boʻyicha birinchi jahon chempionati boʻlib oʻtdi. Unda dunyoning ellikka yaqin mamlakati vakillari ishtirok etishdi. Hamyurtlarimiz T.Murodov, A.Qurbonovlar oʻz vaznlari boʻyicha bu musobaqalarning birinchi chempionlari boʻlishdi (200 ta soʻz).

TOSHKENT

Toshkent shahri qadimda “Choch”, “Shosh” nomlari bilan atalgan. XI asrdan Toshkent deb yuritila boshlagan. Toshkent geografik jihatdan qulay yerda joylashgan, iqlim sharoiti ham moʻtadil boʻlganligi uchun dehqonchilik va chorvachilik rivojlangan. Qadimgi Toshkentning atrofi baland va qalin devorli qoʻrgʻon bilan oʻralgan edi. Shaharning boʻyi ham,

eni ham 6-7-kilometr uzunlikka teng bo'lgan. Yozma manbalar va arxeologik tadqiqotlar shaharning yoshi 2000 yildan ortiqligini tasdiqlaydi.

Shahar devoridan tashqarida eng sersuv yerlar o'zlashtirilib, obod etilgan. Aholi meva, sabzavot va g'allaga zoriqmagan.

Toshkent o'zaro urushlar, qo'zg'olonlar, ko'chmanchi qabilalar hujumlari natijasida bir necha marta vayron qilindi va qayta tiklandi. XIII asrgacha Toshkent qal'a, ichki va tashqi shahardan iborat bo'lib, atrofi bir necha qator mudofaa devori bilan o'rab olindi. Shaharda kulolchilik, o'q-yoy, gazlama, charm mahsulotlari ishlab chiqarish rivojlanadi. XV-XVI asrlarda Toshkentda yirik tarixiy ansambllar qad ko'taradi. XVIII-XIX asrlarga kelib, shahar yanada kengaydi va hududi 15 ming gektarga yetdi. Shahar to'rt daha va yuzlab mahallalarga bo'lingan. Shaharga 12 darvoza orqali kirilgan.

Toshkent 1930-yildan O'zbekistonning poytaxti deb e'lon qilindi. Shu yillar ichida Toshkentning qiyofasi tubdan o'zgardi. Tor, qing'ir-qiyshiq ko'chalar o'rniga keng va elektrlashtirilgan yorug' xiyobonlar barpo etildi, ko'p qavatli binolar qurildi.

Toshkent mamlakatimizning ulkan sanoat markazi bo'lib, bu yerda 300 dan ortiq yirik zavod va fabrikalar muntazam ishlab turibdi. Toshkentda mashinasozlik, yengil va oziq-ovqat sanoati tez rivojlanmoqda. Poytaxtimizdagi to'qimachilik, trikotaj kombinatlari, traktor, samolyotsozlik zavodlari, boshqa davlatlar bilan hamkorlikda ochilayotgan qo'shma korxonalar ishlab chiqarayotgan mahsulotlar jahon bozorida o'z xaridorini topmoqda (*229 ta so'z*).

SAMARQAND

Samarqand ham dunyoga mashhur Bobil, Afina, Rim shaharlari kabi boy tarixga ega. Uning yoshi 2750 yildan ortiq.

Samarqand dastlab Siyob daryosi sohilida qad ko'targan. U o'n yarim kilometrli mudofaa devori bilan o'ralgan bo'lib, shaharga uchta darvoza orqali kirilgan. Samarqandni miloddan avval 329-yili Aleksandr Makedonskiy, VIII asrda Qutayba, XIII asrda Chingizxon qo'shinlari bosib olib, vayron qilishgan. Qadimgi Samarqand shahri xarobalari hozir Afrosiyob nomi bilan yuritiladi.

XV asrlarga kelib Samarqand Afrosiyob xarobalaridan janubroqda qayta tiklandi. Tez orada yana dunyoga dong'i ketgan go'zal shaharga aylandi. Ayniqsa, sohibqiron Amir Temur saltanatining poytaxtiga aylangandan so'ng shaharda ma'muriy binolar, masjidlar, madrasalar, hammomlar, savdo markazlari, karvonsaroylar ko'plab qurildi. Shahar

atrofi olti darvozali mudofaa devori bilan o‘rab olindi. Registon maydoni, Go‘ri Amir maqbarasi, Shohizinda ansambllarining qurilishi shaharni yanada go‘zallashtiradi. Shahar atrofida Bog‘ishamol, Bog‘idilkusho, Bog‘ibaland, Bog‘imaydon, Bog‘ibehisht, Bog‘izag‘on kabi 12 ta ko‘rkam bog‘ barpo etildi.

Amir Temurdan so‘ng Mirzo Ulug‘bek hukmronligi davrida Samarqandni obodonlashtirish ishlari davom ettirildi. Ulug‘bek rasadxonasi, Ulug‘bek, Sherdor, Tillakori madrasalari qurildi. O‘sha davrda qurilgan Ko‘ksaroy va Bo‘stonsaroyga davlat idoralari, qurol-yarog‘ ustaxonalari, xazina, zarbxona va qamoqxona joylashtirildi.

XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab Samarqandda zamonaviy binolar qurila boshladi. 1924-1930-yillarda u O‘zbekiston Respublikasining poytaxti bo‘ldi. Hozirgi paytda Samarqand shahri aholi soni va sanoat korxonalari ko‘pligi jihatidan respublikamizda ikkinchi o‘rinda turadi. Samarqand kengayib, yanada obodonlashib bormoqda. Tarixiy yodgorliklarni ta‘mirlash, yangilarini qurishga e‘tibor berilmoqda. Shaharda Amir Temur, Alisher Navoiy, Mirzo Ulug‘bek, Abulqosim Rudakiy kabi ulug‘ insonlarga mahobatli haykallar o‘rnatilgan. Samarqand shahri va viloyat hududida joylashgan Doniyol payg‘ambar, Imom Ismoil Buxoriy, Maxdumi A‘zam, Moturudiy, Xo‘ja Ahrori Valiy, Qusam ibn Abbos, Amir Temur maqbaralarini ziyorat qilish uchun har yili millionlab sayyohlar kelishadi (259 ta so‘z).

SOHIBQIRON AMIR TEMUR

Sohibqiron Amir Temur ibn Tarag‘ay Muhammad Bahodir 1336-yil 9-aprelda Kesh (hozirgi Shahrizabz) shahrida barlos urug‘ining nufuzli begi oilasida tug‘ilgan. U amaldor oilasida tug‘ilganligi tufayli dastlab maktabda, so‘ng madrasada o‘qib, o‘z davrining barcha ilmlaridan bahramand bo‘lgan. Ayniqsa, Qur‘on-u hadislarni, fiqh, falakiyot, handasa, riyoziyot, tarix va jug‘rofiya ilmlaridan chuqur xabardor bo‘lgan. She‘riyat va shatranjni sevgan. Amir Temurni harbiy ta‘lim ko‘proq qiziqtirgan. O‘rta Osiyoda mo‘g‘illar zulmiga barham bergan Amir Temur 1370-yili Movarounnahr amiri deb e‘lon qilinadi va Samarqand shahri u tuzgan yangi davlatning poytaxti bo‘lib qoladi.

Amir Temur feodal tarqoqlikka barham berib, o‘rta asrlarning eng yirik davlatini barpo etdi. Uning ulkan davlati sarhadiga Turon, Eron, Rum(Onado‘li), Mag‘rib, Suriya, Misr, Iroqi Arab, Iroqi Ajam, Mozandaron, Qeylon, Shirvon, Ozarbayjon, Fors, Xuroson, Jidda, Buyuk Tatariston, Xorazm, Xo‘tan, Qobuliston, Boxtar, Zomin, Hindiston, Dashti

Qipchoq, Oq O'rda, Gurjiston, Armaniston, Oltin O'rda - jami 27 mamlakat kirar edi.

Amir Temur o'z davlatini adolat bilan boshqardi. Uning davrida mamlakat iqtisodiy jihatdan kuchaydi, fan va madaniyat rivojlandi. Xalq hayoti uchun zarur qurilishlar, madrasa ta'limi uning e'tiborida bo'ldi. U o'zi zabt etgan mamlakatlarning podsholarini yana taxtga o'tqazgan yoki zurriyotidan podsho tayinlagan. Saltanatning tashqi va ichki siyosatida noiblar, beklar, umuman amaldorlar ustidan qat'iy nazorat o'rnatgan (192 ta so'z).

ULUG' RASSOM

Ulug' rassom Kamoliddin Behzod 1455-yilda Hirotida hunarmand oilasida dunyoga kelgan. Ota-onadan yosh yetim qolgan Kamoliddinni Hirotning mashhur musavviri Amir Ruhillo (Mirak Naqqosh) o'z tarbiyasiga oladi. Mirak Naqqosh oilasida har tomonlama ilmi, odobli bo'lib tarbiyalangan Kamoliddin naqqoshlik va miniatyurasozlik san'atini ham egallaydi.

Behzodning buyuk musavvir, naqqosh va miniatyurasoz bo'lib yetishishida muhim omillaridan biri - mutafakkir shoir Alisher Navoiyning nazariga tushib, uning homiyligidan bahramand bo'lganligidir. San'at va nafosatga ishtiyoqi nihoyatda kuchli bo'lgan Behzod g'oyatda mehnatsevarligi, zahmatkashligi, o'tkir aql-u zakozati tufayli iste'dodi kundan-kunga ortib boradi va tez orada Hirotida mashhur musavvir bo'lib taniladi.

Kamoliddin Behzod 1537-yili Hirotida vafot etadi. Hirotliklar uni chuqur iztirob va motam bilan Kuhi Muxtor tog'i yonbag'riga dafn etadilar.

Kamoliddin Behzod Sharafiddin Ali Yazdiyning "Zafarnoma", Abdurahmon Jomiyning "Salomon va Absol", Amir Xusrav Dehlaviyning "Xamsa", Sa'diyning "Bo'ston" va "Guliston", Nizomiy Ganjaviyning "Xamsa", Abdulloh Xotifiyning "Temurnoma" siga yuzlab miniatyuralar, Sulton Husayn Boyqaroning 40 dan ortiq majlislari tasviri, Abdurahmon Jomiy, Husayn Boyqaro, Shayboniyxon, Shoh Taxmasp, Shoir Abdulloh Xotifiylarning suratlari, "Tuyalar jangi", "Darvishlar raqsi", "Samarqandda madrasa qurilishi" kabi noyob suratlarni chizib qoldirgan.

Kamoliddin Behzod nafaqat Sharq xalqlari musavvirchiligi tarixida, balki jahon rasm san'ati tarixida, o'zining ajoyib va qimmatbaho miniatyuralari bilan butun dunyo madaniyati tarixida katta o'rin tutgan buyuk va zabardast san'atkordir (196 ta so'z).

VATAN NIMA?

Vatan deganda nimani anglash kerak?

Ona tuproq Vatanmi? Hijratda jon berayotgan musofir ko`ksida necha yillar davomida yashirib yurgan dil to`tiyosi - bir hovuch tuproqni boshi ostiga qo`yishni vasiyat qiladi. Oddiy tuproqmikan Vatan tuprog`i? Qancha qon-u qancha qora ter, qancha ko`z yosh-u qancha ona suti to`kilgan bu tuproqqa. Ko`zimizni osmondan uzmay yashaymiz-u, vujudimiz shu tuproqniki... Bu tuproq bobolar-u momolarimizning muqaddas xoki.

Tilimiz ham vatanimizdir. Axir yurt tuprog`idagi har bir gulning, har bir maysaning, har bir og`ochning, har bir parranda-yu darrandaning, har tog`-u bog`ning nomi bor. Nomni tilga olar ekanmiz, ular «yarq» etib butun zalvori bilan ko`zimiz o`ngida gavdalanadilar. G`ala-g`ovur begona shahar ko`chalarida to`satdan ona tilimizda gapirgan odamni uchratsak, dilimiz orziqib ketadi, uni to`xtatib suhbatlashgimiz keladi. Shoirlar she'ridagi yurtimiz madhi dillarimizda mehr uyg`otadi.

Umrimizning har bir lahzasi Vatanga bo`lgan munosabat bilan belgilanadi. Vatan - umrimizning mazmuni, maqsadimiz g`oyasi. Losos degan baliq bor. U umrinig so`ngida necha-necha dengiz-u daryolarni oshib, toshlar ustidan hatlab, qachonlardir o`zi ko`z ochgan kichik va tinch o`zaniga qaytar ekan. Har bahorda uyingiz peshtoqida in qurgan qushlarni ko`rasiz. Ular uyingizni adashmay topib keladilar. Inson tafakkuri ham yillar-u kulfatlar osha o`zining ibtidosi - Vatanga qarab intiladi. Bu intilish abadiydir...(188 ta so`z).

HASAD

Aytishlaricha, Iskandar zamonida shunday bir dahshatli hayvon paydo bo`libdiki, unga hech kim bas kela olmabdi.

Nihoyat, bu baloni daf qilish chorasini Arastu hakim topdi. Uning buyrug`i bilan juda ham katta oyna tayyorladilar, u oyna orasida bir-ikki kishining bekinib o`tirishi mumkin edi. O`sha oyna sig`arlik juda katta arava tayyorlab, uni aravaga ko`tarib qo`ydilar. Arastu oyna orasida bekinib o`tirdi. Aravani u jonivor turadigan joyga yaqinroq yerga keltirib qo`ydilar.

Jonivor odam isini olib, arava tomonga qarab kela boshladi. Aravaga yaqin kelgan edi, ko`zi oynaga tushdi, oynada o`z suratini ko`rib darrov yiqilib o`ldi. Iskandar bu ishdan juda taajjublanib, Arastudan buning hikmatini so`radi:

– E, Iskandar, bu jonivor yer ostida bir necha yil yotgan badbo‘y bug‘lardan vujudga kelgandi, uning ko‘zida zaharli qotil bor edi: kimga ko‘zi tushsa, u darrov o‘lardi. Men oldiga oyna olib bordim, uning aksi oynada paydo bo‘ldi, nazari unga tushdi. Bu nazar u aks etgan oyna vositasi bilan o‘ziga qaytdi va o‘z nazarining asari o‘ziga urib halok bo‘ldi.

Iskandar Arastuga tahsin o‘qidi. Hasadning yomonligi o‘ziga qaytadi. O‘t kuydirish uchun biror narsa topmasa, o‘zini o‘zi kuydiradi. (*«Ipak yo‘li afsonalari»dan*) (172 ta so‘z).

KABUTAR HIKOYATI

Alisher Navoiyning ”Saddi Iskandariy” dostonida Qirvon o‘lkasida devor qurayotgan askarlarning Vatan sog‘inchiga hamohang bir hikoyat keltirilgan.

Xat tashuvchi bir qush bor edi. U tez uchar bir kabutar bo‘lib, bir quloch yozib qanot qoqqanda bir tosh, ya’ni 8 kilometr yo‘l bosar edi. Kabutar bir shohning tuzog‘iga ilinib, qanot va patlari ko‘p shikast yedi. Falak unga qattiq zulm o‘tkazib, bir necha yil uni qafasga solib qamab qo‘ydi. U bechora bir kuni zindondan qutulib, shodlik va xursandlik bilan sayrab, osmonga chiqib, har tarafga sinchiklab qarab, o‘z makoni tomon yo‘l oldi. Qush g‘ayrat bilan uchib, bir necha kunlik yo‘lni bir damda bosib o‘tdi. Lekin zamona zulmi uning turadigan uyasini ham xarob qilgan edi. Kabutar uyasiga yetib kelib, joyini topa olmasa ham, uchishdan to‘xtamadi. Ko‘p kishilar tomga don sepib, kabutar uchirib, uni tutmoqchi bo‘ldilar. Kabutar bunga e’tibor bermay, o‘z tomini axtarib uchar edi. Ko‘p aylangach, u ehtiyotkorlik bilan o‘z vayronasi ustiga asta qo‘ndi. U: ”Shohning saroyini nima qilay. U yer menga begonadir, bu yer vayrona bo‘lsa ham, o‘z o‘rgangan joyimdir”, - dedi.

Ushbu hikoyatning g‘oyasi xalqimizning “O‘zga yurtida shoh bo‘lguncha o‘z yurtida gado bo‘l”, degan maqoli bilan hamohang bo‘lib, vatanparvarlikni ulug‘laydi. (186 ta so‘z).

JONBAXSH TOMIRLAR

Har qanday taraqqiyot zamirida ma’naviy yangilanish an’anasi yotadi. Inson ruhiyatida kechadigan jarayonlar moddiy taraqqiyotni harakatga keltiruvchi manba hisoblanadi. Shu bois moddiy yuksalish ma’naviy yuksalish bilan o‘zaro aloqadorlikda kechadi. Ma’naviy yangilanishning birinchi sharti shaxsning erkinligidir. Chunki erkin odamgina o‘z hayotining barcha jabhalarida o‘zgarish qilishga qodir. Bu qonuniyat jamiyat hayotiga ham taalluqlidir.

Tarixga nazar tashlasak, qaysi yurtni bosqinchilar istilo qilgan bo'lsa, avvalo o'sha xalqni ma'naviy jihatdan asir etishga uringan. Maqsad – ma'naviy qashshoq va manqurt kishilarni tarbiyalash bo'lgan. Chunki bu holda odamlarni boshqarish va qullikda ushlab turish juda oson yumushga aylanadi. Chunonchi, arablar Movarounnahrni ishg'ol etgandan so'ng birinchi navbatda olim-u fuzalolarni qirib tashlagan.

Lekin shunday bo'lsa-da, bosqinchilar hech qachon maqsadlariga erisha olmagan. Chunki xalq xotirasini yo'qotish, uni batamom qirib yuborish oson ish emas. Ma'naviyatning qadim ildizlaridan oziqlanuvchi xalqning mutafakkir va ziyoli farzandlari ozodlik uchun jon olib, jon bergan, xalq xotirasining o'lmasligi, irodasining bukilmasligiga timsol bo'lib qolavergan. Zero, Cho'lpon ta'biri bilan aytganda, xalq dengizdir, to'liqindir, kuchdir. Bizning bugungi ozod hayotimiz ham xalq xohish-irodasining timsoli, ma'naviyatning teran va jonbaxsh ildizi demakdir. Ma'naviy yangilanish jarayonini boshdan kechirayotgan xalqimiz taraqqiyot pillapoyalarida shaxdam odimlamoqda (*176 ta so'z*).

INSONIYATNING ENG YAQIN DO'STI

O'simliklarning eng ajoyib xislatlaridan biri – ularning shifobaxshligidir. O'zbekiston shifobaxsh o'simliklar maskani sifatida ham mashhurdir. Serquyosh dala va bog'larimizda yetishtirilayotgan shirin-sharbat mevalar, darmon dorilar manbasi bo'lgan sabzavotlar, poliz mahsulotlari o'zlarining shifobaxshligi bilan boshqa joylarda yetishtirilgan mahsulotlardan ajralib turadi. Qishin-yozin dasturxondan meva va sabzavotlarning uzilmasligi salomatligimizning garovidir.

O'zbekiston yovvoyi holda o'sadigan dorivor o'simliklarga ham juda boy. Bunday o'simliklar qatoriga quyidagilar kiradi: arpabodiyon, atirgul, bo'yimodaron, gulxayri, dalachoy, jambil, jag'jag', zira, isiriq, ismaloq, momaqaymoq, nargis, sedana, seldir, semizo't, suvqalampir, tog'rayhon, chayono't, chirqanoq, chuchukmiya, ermon, qora zirk, qo'shtirnoq, yalpiz va boshqalar.

Shuni esda tutish kerakki, ko'pchilik o'simliklarning tarkibida zaharli moddalar bo'ladi. Bunday dorivor o'simliklardan tayyorlangan dorilarda zaharli moddalar bir oz ortiqroq bo'lsa ham kuchli zaharlaydi yoki turli kasalliklarga yo'liqtiradi. Adonis, angishvonagul, bangidevona, belladonna, isiriq, kuchala, marvaridgul, mingbosh, mingdevona kabilar zaharli dorivor o'simliklardir. Bunday o'simliklarni og'izga olmaslik, ularni yig'ib olayotganda qo'lni ko'zga urmaslik va ish tugagach, qo'lni yaxshilab sovunlab yuvish kerak.

O‘simliklar bo‘lmasa hayotning o‘zi ham bo‘lmaydi. Shuning uchun o‘simliklarni asrab-avaylashimiz, ularning o‘sib, ko‘payishiga yordam berishimiz lozim. Yashil olam insoniyatning eng yaqin do‘sti ekanligini hech qachon unutmaylik (*171 ta so‘z*).

BIROVNING PO‘STINI

Bir odam teatrga tushdi. Tomoshaning yarmiga borganda zerikdi. Bir tarafdin zal sovuq, uning ustiga sahnada o‘ynalayotgan voqea ham bachkana edi. Ketgisi keldi. Pastga tushdi. Kiyimxonaga borib, po‘stinini so‘radi. Kiyim beruvchi unga yaltoqlanib boqdi.

– Iye, ketopsizmi, akamullo? Shundaychin yaxshi o‘yinni tashlab-a?

– Yaxshi bo‘lsa artistlar o‘zi ko‘raversin,—dedi tomoshabinning ensasi qotib, – po‘stinni oling.

– Biroz sabr qiling, akamullo! Haligi oshiq bacha qo‘shig‘ini aytib qaylig‘ini chaqirib olsin-da, axir. Men sizga bir piyola choy beray, ichib turing.

– E, qiziq odam ekansiz-ku, amaki! Oshiq yigitingiz bilan nima ishim bor? Po‘stinni bering, ketaman.

– Beramiz, akamullo, beramiz, shu damgacha birovning jomasini kiyib qochgan mardum emasmiz. Yak nafas sabr kuned, akamullo...

– Po‘stin!—deb baqirdi tomoshabin. Chol nomiga ilgakdagi kiyimlarni nari-beri surib ko‘ra boshladi.

– Hali zamon ko‘ruvdim sabil qolgurni. Qaysi go‘rga ketdi, man hayron...

– Shu payt tepadan hovliqib bir yigit tushib keldi.

– Po‘stiningiz bu yoqda, – dedi u va yechib egasiga tutqazdi. Tomoshabin bir po‘stiniga, bir aktyor yigitga qarab ajablandi.

– Tushunmadim. Nega mening po‘stinimni kiyib yuribsiz?

– Aybga qo‘ymaysiz, aka, bozor iqtisodi. Goho tomoshabinlarning kiyim-boshidan foydalanib turmasak, teatrda tuzukroq kiyimning o‘zi qolmadi... (*S.Siyoyev*) (*170 ta so‘z*).

OHU

Marjontovda ona-bola ohu yashagan emish. Onasi bolasidan ko‘hlik emish, bolasi onasidan.

Kunlardan bir kun shahardan bir qari ovchi kepti. Ovchi ohuga ishqiboz ekan. Ona-bola ohuni ko‘ribdi-yu ularga mahliyo bo‘lib, otmabdi. Yo‘llariga simto‘r qo‘yib, qo‘lga tushiribdi-da, shaharga olib ketibdi.

Biroq ovchi shaharda ularni qancha parvarish qilmasin, Marjontovning sersuv, serbuloq yaylovlariga, soylariga, archazorlariga o'rganib qolgan ona kiyik ovchining qafasiga dosh berolmay, tez orada jon taslim qilibdi. Ovchi qarasa, onasidan ayrilgan yetim ohu ham og'ziga cho'p olmay, kundan-kunga orqaga ketyapti. Rahmi kelib, qayta Marjontovga opkep qo'yib yuboribdi. Sal o'tmay, yetimcha ohuga bir yosh qo'chqor uchrabdi. Bir-birini suyib qolishib, tog'dan-toqqa sakrab o'ynoqlab yurishibdi. Bir kun ohuginani ko'rarmikinman deb, boyagi keksa ovchi yana toqqa kepti. Qarasa, u qo'yib yuborgan ohugina, yonida yer depsingan yosh qo'chqor, tog'dan-tog'ga sakrashib o'ynoqlashib yurishgan emish. Ovchi qahri kelib, qo'chqorni otib tashlabdi, so'ng ohuginani tutib olibdi-da, yana shaharga olib ketibdi. Bu safar ohuginam yolg'izlikdan ichikmasin deb, ovchi uning yoniga boshqa bir qo'chqorni qo'shib qo'yibdi. Ammo ohugina tog'da halok bo'lgan qo'chqorini qo'msabdi, o'zining tog'-u-toshlarini, archazor va yaylovlarini sog'inibdi. Oxir oqibat halok bo'libdi (*170 ta so'z*).

BOBUR VA KABUTAR

Mirzo Bobur yoshligidan yashnkfl bola bo'lib o'sibdi. Kunlardan bir kun Umarshayx saroy a'yonlari bilan qasrda o'ltirgan ekan, bir kabutar uchib kelib, ayvon peshtoqqa qo'nibdi-da, "g'ulu-g'ulu-g'ulu" qilaveribdi. Umarshayx a'yonlaridan: "Kabutar ne deydur?" – deb javob berishibdi.

Gapga qo'shilmay bir chekkada jim o'ltirgan Mirzo Bobur: "Yo'q, kabutar unday demaydur. U qovun sayliga chaqiradur. Jonivor xushxabar keltiribdur", - dedi. Umarshayx kabutarni tutib keltirishni buyuribdi. Kabutarni tutib kelib, oyog'idagi mis halqani olib qarasa, ichidan xat chiqibdi. Xatda: "Oliy hazrat, qovun ayni pishdi. Kelib qo'l urib bersalar", - deb yozilgan emish. Mirzo Boburning gapi to'g'ri chiqqanidan hayratga tushgan Umarshayx o'g'lidan: "Bunchalik topqirligingga bois nedir?" – deb so'rabdi.

Ota, - debdi Bobur, - bu kabutarga e'tibor qilmadingiz. O'tgan yili qovun sayli xushxabarni xuddi ana shu jonivor xabar qilg'on erdi, kaminaning ko'zi kabutarning o'ng qanotidagi qora xolga tushgan zahoti ani tanidi va shu so'zni taxmin etdi", - deb javob beribdi. Yosh mirzoning hushyorligi, topqirligiga qoyil qolgan Umarshayx a'yonlariga qarab: "Qilichni emas, aql-idrokni ishga solmoq lozimdir. Xabar qilinglar, barcha qovun sayliga otlansin!" – deb farmoyish beribdi (*166 ta so'z*).

SHARAFLI KASB

Ibtidoiy jamiyat davridayoq odamlar ovchilik, keyinroq esa chorvachilik, dehqonchilik, kosibchilik bilan shug'ullanganlar. Jamiyat rivojlangan sari ortib borayotgan ehtiyoj va talabni qondirish uchun kasblar ham ko'payib borgan. Bugungi kunda jamiyatimizni novvoy, uchuvchi, huquqshunos, konstruktor, shaxtyor, payvandchi, aktyor, bo'yoqchi, xonanda, rassom, shifokor, musiqachi, sotuvchi, bastakor, duradgor, temirchi, hisobchi, naqqosh, chilangar, broker, yozuvchi, menenjer va hokazo kabi yuzlab kasblarsiz tasavvur etib bo'lmaydi.

Ko'pchiligimiz hali maktabga bormasimizdanoq, ayrimlarimiz esa maktabda o'qiy boshlagach, o'zimizga kasb tanlaymiz. Kimdir mashhur sportchi, kimdir taniqli jurnalist, yana kimdir mohir tikuvchi, tergovchi, quruvchi, kosmonavt, harbiy mutaxassis bo'lishni orzu qiladi. Har birimiz shu ezgu orzuyimizga erishish, tanlagan kasbimizni egallash uchun tinmay o'qiyamiz, izlanamiz, intilamiz.

Dunyoda shunday bir sharaflı kasb egalari borki, ular ming yillardan beri barcha xalqlar orasida el-yurt hurmatiga sazovor bo'lib keladi. Bu kasb ko'pchiligimiz sevadigan o'qituvchilikdir. Bu kasbning naqadar sharaflı ekanligini miloddan oldin o'tgan buyuk yunon faylasufi Arestotelni "birinchi muallim", X asrning ulug' qomusiy olimi Abu Nasr Forobiyni "ikkinchi muallim" deb ataganliklaridan ham bilsa bo'ladi.

O'qituvchi endigina atrof-olamni ko'rib, uning ajoyibotlaridan hayratlanayotgan 7-8 yoshdagi bolalarga mo'jizalar yaratishni: yozish, o'qish, hisoblash, go'zallikni his qilish va o'z taassurotlarini hikoya qilish, tasvirlash, kuylash orqali boshqalarga yetkazishni o'rgatadi.

Kishining jamiyatda o'z o'rnini topib olishida ota-ona va bilimdon o'qituvchilarning xizmatlari beqiyosdir. Shuning uchun ham xalqimiz otani ulug'lab "ota rozi – xudo rozi" desa, ustozlarni ulug'lab "ustoz otangdan ulug'" deydi. *(200 ta so'z)*.

ALP ER TUNGA

Alp Er Tunganing miloddan oldingi VII asrda yashab o'tgan g'oyat jasoratli, g'ayrat-shijoatli, vatanparvar turk hukmdori bo'lganligi haqida ko'plab rivoyatlar mavjud. Forslar Alp Er Tungani Afrosiyob deb ataganlar. Afrosiyob va Alp Er Tunganing aslida bir kishi ekanligidan Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig", Mahmud Koshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarlari ham guvohlik beradi. Alp Er Tunga haqida xalq orasida doston ham yaratilgan bo'lib, bizgacha to'liq holda yetib kelmagan. Ayrim parchalar "Devonu lug'otit turk" asarida misol tariqasida

keltirilgan. Unda tasvirlanishicha, Alp Er Tunga turk beklari orasida nomi mashhuri, baxt-saodatlisi, katta bilim, ko'p hunar egasi bo'lgan hukmdordir.

Alp Er Tunganing ismi va qahramonliklari haqida turli tarixiy manbalar, badiiy asarlarda har xil fikrlar yuritilgan. Ammo bu manbalar Alp Er Tunganing shaxsi, hukmronlik qilgan davlati, yuritgan siyosati to'g'risida yetarlicha ma'lumot bera olmaydi.

Samarqandda Afrosiyob nomi bilan bog'liq shahar xarobalari saqlanib qolgan. Bu xarobalar Samarqandning miloddan oldingi VI asrdan melodiy XIII asrgacha bo'lgan hududi hamda o'sha davr hayotidan darak beradi. Afrosiyob xarobalaridan uy-joy qoldiqlari, turli-tuman ro'zg'or buyumlari, zargarlik bezaklari topilgan. Ayniqsa, Samarqand hukmdori saroyining xarobalari, uning devorlariga ishlangan ajoyib suratlar diqqatga sazovordir (*174 ta so'z*).

O'ZBEKISTONNING HAYVONOT DUNYOSI

O'zbekistonning hayvonot dunyosi juda boy va turli-tumandir. Amudaryo, Sirdaryo, Orol dengizi, Zarafshon daryosi, qator suv omborlari va ko'llarda oltmishdan ortiq baliq turlari, yuzlab turdagi suv qushlari yashaydi. Oqqayroq, tovonbaliq, zog'orabaliq, laqqa, ilonbosh, olabug'a, cho'rtan baliqlar ko'plab ovlanadi. Ondatra, qunduz, suvsar, nutra, tulki kabi hayvonlar chiroyli mo'ynasi uchun ov qilinadi.

Bepoyon cho'llarda, ulkan tog' tizmalarida, vohalarda 60 turga yaqin sudralib yuruvchilar, 90 turdan ortiq sut emizuvchilar, 410 dan ortiq turdagi qushlar tarqalgan.

O'zbekiston hayvonot dunyosi juda qadimiydir. Hayvonlarning ayrim turlari faqat shu yerning o'zida paydo bo'lgan. Bunday hayvonlarga orol shipi, katta kurakburun baliq, turkiston agamasi, turkiston gekkoni, qum bo'g'ma iloni, xo'jasavdogar, qo'shoyoq, ko'k sug'ur, ingichka barmoqli yumronqoziq va boshqalar kiradi. Tekisliklarda sirtlon, bo'ri, chiyabo'ri, tovushqon, asalxo'r, tulki, jayra, tipratikon, jayron, to'ng'iz, bug'u, qulon, toshbaqa, kaltakesak, ilon va echkemarlarni uchratish mumkin. Yaqingacha yo'lbars na'ralarini ham eshitish mumkin bo'lgan.

Tog'lar va uning atroflaridagi o'rmonlar, chakalakzorlarda ayiq, bo'ri, olmaxon, burgut, kalxat, qarchig'ay, qumoy, tasqara, boltayutar, miqqiy, lochin, itolg'i, qarg'a, quzg'un, kaklik, qirg'ovullar yashaydi. Ayrim qushlar odamlar bilan qishloq va shaharlarda yonma-yon yashashga odatlanganlar. Bularga qaldirg'och, chumchuq, musicha, mayna, kaptar, laylak kabilarni kiritish mumkin.

O‘zbekiston hududida zaharli ilonlarning besh turi uchraydi. Ularning zaharidan qimmatli dori-darmonlar tayyorlanadi. Ilon zahri tayyorlashda O‘zbekiston dunyoda yuqori o‘rinda turadi (*199 ta so‘z*).

KO‘P MILLATLI ULKAN SHAHAR

Toshkent shahri qadimda “Choch”, “Shosh” nomlari bilan atalgan. XI asrdan Toshkent deb yuritila boshlagan. Toshkent geografik jihatdan qulay yerda joylashgan, iqlim sharoiti ham mo‘tadil bo‘lganligi uchun dehqonchilik va chorvachilik rivojlangan. Qadimgi Toshkentning atrofi baland va qalin devorli qo‘rg‘on bilan o‘ralgan edi. Shaharning bo‘yi ham, eni ham 6-7 kilometr uzunlikka teng bo‘lgan. Yozma manbalar va arxeologik tadqiqotlar shaharning yoshi 2000 yildan ortiqligini tasdiqlaydi.

Shahar devoridan tashqarida eng sersuv yerlar o‘zlashtirilib, obod etilgan. Toshkent o‘zaro urushlar, qo‘zg‘olonlar, ko‘chmanchi qabilalar hujumlari natijasida bir necha marta vayron qilindi va qayta tiklandi. XIII asrgacha Toshkent qal‘a, ichki va tashqi shahardan iborat bo‘lib, atrofi bir necha qator mudofaa devori bilan o‘rab olindi. Shaharda kulolchilik, o‘q-yoy, gazlama, charm mahsulotlari ishlab chiqarish rivojlanadi. XVIII-XIX asrlarga kelib, shahar yanada kengaydi va hududi 15 ming gektarga yetdi. Shahar to‘rt daha va yuzlab mahallalarga bo‘lingan. Shaharga 12 darvoza orqali kirilgan.

Toshkent 1930-yildan O‘zbekistonning poytaxti deb e‘lon qilindi. Shu yillar ichida Toshkentning qiyofasi tubdan o‘zgardi. Tor, qing‘ir-qiyshiq ko‘chalar o‘rniga keng va elektrlashtirilgan yorug‘ xiyobonlar barpo etildi, ko‘p qavatli binolar qurildi. 1977-yili O‘rta Osiyoda yagona bo‘lgan Toshkent metrosi ishga tushdi. 1985-yili bo‘yi 375 metrli ulkan teleminora qurildi. Yirik ilmiy va ma‘rifat markazi hisoblangan poytaxtimizda O‘zbekiston Fanlar akademiyasi, o‘nlab ilmiy tekshirish institutlari, 30 ga yaqin oliy o‘quv yurtlari, 20 ga yaqin muzey, 700 ga yaqin kutubxona, o‘ndan ortiq teatr, o‘nlab madaniyat saroylari, yuzlab kinoteatrlar mavjud.

Toshkent ko‘p millatli ulkan shahar bo‘lib, hozir unda 3 millionga yaqin aholi yashaydi. Uning chiroyi kundan-kunga ortib boryapti (*210 ta so‘z*).

O‘CHMAS IZ QOLDIRGAN SHOIRA

Nodira 1792-yilda Andijon hokimi Rahmonqulibiy oilasida dunyoga keldi. Uning asl ismi Mohlaroyim bo‘lib, yoshligidan o‘qishga, adabiyotga qiziqdi. U o‘tkir zehni, nozik tabiati, yaxshi fazilatlari bilan juda erta

tanildi. Nodira otinoyi qo‘lida ta’lim olgan. O‘z bilimi va dunyoqarashini mustaqil mutolaa bilan boyitib borgan.

O‘zbek, fors-tojik adabiyotining eng mashhur vakillari merosidan bahramand bo‘lgan Nodira yoshligidanoq she‘rlar yoza boshlagan. Shoira o‘z asarlarida muhabbat, adovat, saxovat, insof, muruvvat, firoq mavzularini katta mahorat bilan yoritadi. Nodira asarlari o‘zbek she‘riyati xazinasining g‘oyat go‘zal namunalaridan hisolanadi. U o‘z asarlarida Nodira, Komila, Maknuna kabi taxalluslarni qo‘llagan. Shoira o‘zbek va tojik tillarida yozgan g‘azal, muxammas, musaddas, tarje‘band, tarkibband, firoqnoma kabi janrlardagi asarlarini to‘plab, devon tuzgan. U o‘z she‘rlarida ayollarning ichki kechinmalari, iztiroblari, oliyjanoblighi, vafodorligi, insoniy muhabbatini kuylaydi.

O‘zbek va tojik tillarida 10 ming misradan ko‘proq nazmiy asarlar yaratgan iste’dodli shoira Nodira hayotida katta fojia yuz berdi. Buxoro amiri Nasrullo 1842-yili Qo‘qonni bosib olgach, Nodira va uning yaqinlarini shariatni buzganlikda ayblab, yuzlab begunoh kishilarni, shu jumladan, Nodirani, uning o‘g‘illarini va hatto 12 yashar nevarasi Muhammad Aminni ham vahshiylarcha qatl ettiradi.

O‘zbek adabiyotida o‘chmas iz qoldirgan shoira Nodira haqida ko‘plab ilmiy ishlar, badiiy asarlar, drama va kinofilmlar yaratilgan (*187 ta so‘z*).

HUVILLAB QOLGAN QISHLOQ

Berjlu qishlog‘i o‘rmonning qoq o‘rtasida joylashgan. Uylar bilan o‘rmon o‘rtasida bir necha bog‘ bor, xolos.

Berjlu qishlog‘i yarim tashlandiq ahvolga kelib qolgan. Daraxtlar uning, hatto, devorlarini ham bosib ketgan. Ana shuning uchun bu yerda tovush ham boshqa joylardagiga qaraganda, yanada tiniq va aniq eshitiladi.

Berjlu aholisi qishloqdan yuz metrlar chamasi narida joylashgan kattakongina sun‘iy ko‘l bo‘yida o‘tirib, mazza qilib baliq ovlashadi.

Berjluda bor-yo‘g‘i o‘ttizta uy bor. Ular ham allaqachon harobaga aylangan. Qishloqda ilgari kichik bir maktab ham bo‘lgan, biroq u hozir ishlamaydi: unda na eshik va na deraza bor. Berjluda odam juda kam. Unda qolgan odamlar ota, ona va ikki farzanddan iborat Pargalar xonadoni.

Pargalarning bir kichik kulbasi bo‘lib, u ham bog‘ va tomarqa bilan o‘ralashib ketgan. Uy bekasi tomarqada sabzovot yetishtiradi va uni begona o‘tlardan tozalaydi.

Pargalarning ikkita farzandi bor: o'g'lining ismi Antuan, qiziniki – Martin. Ular maktabda o'qishadi, maktab Berjlu qishlog'idan to'rt kilometr chamasi uzoqlikdagi Ro-la-Min deb ataluvchi kichik bir shaharda joylashgan. Bizning hikoyamiz boshlangan paytda Antuan o'n uch yoshda, singlisi esa o'n bir yoshda edi.

Pargalar qishloqni tashlab ketisholmaydi: ular shu o'rmonni, atrofni o'rab turgan mana shu bahaybat daraxtlarni hech kimga ishonmaydilar; tomarqalarini ham, barcha jihozlarini ham, hatto idish-tovoqlarini ham, sevisadi (o, sevganda qandoq), ularning birortasini tashlab ketgilari yo'q (A.Dotel. O'rmon yog'dusi) (200 ta so'z).

G'OYAT SO'LIM, AMMO G'AMGIN BIR OQSHOM

Quyosh botmoqda. Atrofni so'lim oqshom qopladi. Osmon ko'm-ko'k, bulutsiz. Berjlu qishlog'i ham, o'rmon ham chuqur sukutga cho'mgan: oldinda va orqada, o'ngda va so'lda, yaqin va uzoqda jimjitlik hukmron. O'rmon ham nihoyat darajada g'amgin ko'rinadi bu oqshom: uni buzib, yo'q qilib tashlamoqchilar-da, axir!

Soat yigirma. Kechki ovqat vaqti bo'ldi. Ota-ona ham, ularning farzandlari ham ochiqishgan. Bolalar stolni hozirlay boshladilar.

– Ovqat tayyor, - dedi madam Parga, - marhamat qilinglar.

Butun oila sukut og'ushida. Stolga o'tirdilar. Hamma jim: o'rmonga quloq solmoqda. Ular kattakon stol atrofida jim o'tirib ovqatlanishmoqda. Hech kim churq etmaydi. Hammaning qulog'i o'rmonda. Oshxonaning ochiq turgan derazalaridan bog'ni, tomorqani, o'rmonni ko'rish mumkin. Mushuk va it ham oshxonada. Ular ko'zlarini lo'q qilib, Antuan va Martinga qaraydi: birga o'ynamoqchi edilar-da! Biroq Antuanning ham, Martinning ham ko'ngliga qil sig'maydi: ular g'oyat g'amgin bir holatda o'y surmoqdalar, mash'um xabar ustida bosh qotirmoqdalar.

– Shu ham gapmi? O'rmonni yo'q qilib bo'ladimi? O'rmonni-ya?!

– Hech kim o'rmonni buzolmaydi, - gapida davom etdi u.

–O'rmonimizni buzishga men hech qachon yo'l qo'ymayman. Qishlog'imni, mana shu o'rmonni ... yo'q, yo'l bermayman, yo'q, Hech kim o'rmonni buzolmaydi, hech kim!- dedi madam Parga rangi-quti o'chib. (A.Dotel. O'rmon yog'dusi) (185 ta so'z).

ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva Q. Nutq o‘stirish. Toshkent: O‘qituvchi, 1980.
2. Oripov Q., Obidova M. Ifodali o‘qish. Toshkent: O‘qituvchi, 1882.
3. Usmonova O‘. Talaffuz madaniyati. Toshkent: Fan, 1976.
4. Qo‘ng‘urov R., Begmatov E., Tojiyev Yo. Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari. Toshkent: O‘qituvchi, 1992.
5. G‘ulomov A., Qobilova B. Nutq o‘stirish mashg‘ulotlari. Toshkent: O‘qituvchi, 1995.
6. Umarova F. Diktant va bayonlar to‘plami.- Toshkent, 2003.
7. Yusupova M. Diktantlar to‘plami. – Toshkent: O‘qituvchi, 2001.

**D.O‘RINBAYEVA
M.RAHIMOVA**

**1-9 sinflar uchun
ona tili va adabiyot fanidan**

**DIKTANTLAR TO‘PLAMI
(metodik ko‘rsatma)**

ISBN 978-9943-4584-4-4

Terishga berildi: 25.06.2017 y.
Bosishga ruxsat berildi: 07.09.2017 y
Ofset bosma qog‘ozi. Qog‘oz bichimi 60x84^{1/16}.
«Times» garniturası. Ofset bosma usuli.
bosma taboq 7,25 Adadi 100
Buyurtma № 5/17

Samarqand viloyat xalq ta’limi
xodimlarini qayta tayyorlash va ularning
malakasini oshirish instituti bosmaxonasida chop etildi.

Samarqand shahar, Boysunqur ko‘chasi 3-uy.